



MINISTERUL
EDUCAȚIEI, CULTURII
ȘI CERCETĂRII



Bullying-ul

în rândul adolescenților din Republica Moldova





MINISTERUL
EDUCAȚIEI, CULTURII
ȘI CERCETĂRII



Bullying-ul

în rândul adolescenților din Republica Moldova

Studiu efectuat de
Centrul de Investigații și
Consultanță „SocioPolis”,
la cererea UNICEF Moldova

Chișinău, 2019

Studiu realizat de Centrul de Investigații și Consultanță „SocioPolis”, la cererea UNICEF Moldova

Coordonator: **Diana CHEIANU-ANDREI**

Autori: **Diana CHEIANU-ANDREI, Daniela SÎMBOTEANU, Igor ANDREI**

Redactor: **Diana SENIC**

Analiza și constatările acestui raport, interpretările și concluziile aparțin autorilor.

Întru realizarea prezentei lucrări, autorii au beneficiat de suportul Ministerului Educației, Culturii și Cercetării, Ministerului Sănătății, Muncii și Protecției Sociale și UNICEF Moldova.

Autorii exprimă mulțumiri instituțiilor de învățământ, în care s-a realizat cercetarea, pentru facilitarea aplicării chestionarului pentru adolescenți, pentru completarea chestionarului adresat coordonatorului ANET și pentru deschiderea de a discuta sincer asupra problemei bullying-ului. De asemenea, aducem mulțumiri reprezentanților OLSDÎ, CRAP, SAP, CSPT, STAS, participanților la interviurile individuale aprofundate și discuțiile focus grup, opinia cărora a fost valoroasă în procesul de scriere a raportului.

Nu în ultimul rând, autorii exprimă recunoștință participanților la atelierul de discuție și validare a constatărilor și recomandărilor prezentului raport.

Un sprijin deosebit în realizarea studiului a fost oferit de către colaboratorii Centrului de Investigații și Consultanță „SocioPolis”, care au realizat componenta ce ține de culegerea datelor și informațiilor în teren: I. ANDREI, C. TUDOS, E. DELEU, A. CHIRA, D. SENIC ș.a.

Poză de copertă

©UNICEF/Moldova/2018/Munteanu Pe 30 martie 2018, un grup de copii se joacă în curtea Gimnaziului „Valeriu Dumbrovă” din satul Ciorești, raionul Nisporeni. Poză simbol.

©Fondul Națiunilor Unite pentru Copii (UNICEF), Februarie 2020

Câmp pentru datele de la Camera Cărții

CUPRINS

SUMAR EXECUTIV	11
CONSTATĂRI-CHEIE	13
INTRODUCERE	20
I. CADRUL DE CERCETARE	22
1.1. Scopul și obiectivele cercetării	22
1.2. Metodologia cercetării	23
1.3. Considerații etice	28
1.4. Limitele cercetării	29
1.5. Managementul cercetării	29
II. ADOLESCENȚII ÎN MEDIUL ȘCOLAR	30
2.1. Starea emoțională a adolescenților la școală	30
2.2. Aprecierea școlii	31
III. PERCEPȚIA ȘI ATITUDINEA FAȚĂ DE BULLYING	33
3.1. Percepția și atitudinea copiilor față de bullying	33
3.2. Percepția și atitudinea părinților/îngrijitorilor față de bullying	35
3.3. Percepția și atitudinea specialiștilor față de bullying	37
3.4. Gradul de răspândire a bullying-ului și particularitățile de manifestare	38
3.5. Comportamentul de tip bullying când adolescentul este inițiator/agresor	41
3.6. Comportamentul de tip bullying când adolescentul este victimă	43
3.7. Comportamentul de tip bullying când adolescentul este martor	46
3.8. Profilul agresorului	47
3.9. Profilul victimei	49
3.10. Justificările agresorilor în situațiile de bullying	52
3.11. Reacția victimelor în situațiile de bullying	53
3.12. Reacția martorilor în situațiile de bullying	56
3.13. Consecințele bullying-ului	58
IV. SISTEMUL DE SERVICII PENTRU VICTIMELE VIOLENȚEI, INCLUSIV, ALE BULLYING-ULUI	64
4.1. Identificarea cazurilor	64
4.2. Evidența cazurilor	66

4.3. Intervenția	68
4.4. Factorii de protecție și factorii de risc	74
4.5. Aprecierea sistemului de servicii pentru prevenirea și combaterea violenței și a bullying-ului	76
V. SPRE UN RĂSPUNS NAȚIONAL EFICIENT LA VIOLENȚA ȘCOLARĂ ȘI BULLYING	80
5.1. Aspecte generale privind prevenirea și combaterea violenței școlare și a bullying-ului	80
5.2. Acțiuni necesare, la nivelul sistemului de învățământ	81
5.3. Acțiuni necesare, la nivelul instituțiilor de învățământ	83
5.4. Acțiuni necesare, la nivel de familie	85
5.5. Acțiuni necesare, la nivel de comunitate	87
CONSTATĂRI-CHEIE	89
RECOMANDĂRI	94
BIBLIOGRAFIE	97
ANEXE	99
Anexa 1. Date despre persoanele participante la discuțiile de grup	99
Anexa 2. Date despre specialiștii cu care s-au realizat interviuri individuale aprofundate	100
Anexa 3. Gravitatea situațiilor de bullying inițiate de către agresori	102
Anexa 4. Gravitatea situațiilor de bullying prin care au trecut victimele	103
Anexa 5. Gravitatea situațiilor de bullying la care au asistat martorii	104

ACRONIME

ANET	Abuz, neglijare, exploatare și trafic
CIDDC	Centrul de Informare și Documentare privind Drepturile Copilului
CNPAC	Centrul Național de Prevenire a Abuzului față de Copii
CSPT	Centrul de Sănătate Prietenos Tinerilor
FGD	Discuție focus grup
IIA	Interviu individual aprofundat
ME	Ministerul Educației
MECC	Ministerul Educației, Culturii și Cercetării
MSMPS	Ministerul Sănătății, Muncii și Protecției Sociale
OLSDÎ	Organe de Specialitate în Domeniul Învățământului
OMS	Organizația Mondială a Sănătății
ONG	Organizație nonguvernamentală
ONU	Organizația Națiunilor Unite
CRAP	Centrul Republican de Asistență psihopedagogică
SAP	Serviciul Asistență psihopedagogică
STAS	Structuri Teritoriale de Asistență Socială

LISTA FIGURILOR

Figura 1. Metodele de cercetare	24
Figura 2. Autoaprecierea stării emoționale a adolescenților la școală, %	31
Figura 3. Situațiile de bullying observate, de coordonatorii ANET, pe parcursul ultimelor 12 luni, persoane	40
Figura 4. Subiecții bullying-ului conform coordonatorilor ANET, pe parcursul ultimelor 12 luni, persoane	51
Figura 5. Reacția victimelor în situațiile de bullying, pe gen %	55
Figura 6. Reacția martorilor în situațiile de bullying, pe gen, %	57
Figura 7. Opinia coordonatorilor ANET privind identificarea, sesizarea, raportarea situațiilor de bullying, persoane	64
Figura 8. Aprecierea resurselor existente, la nivelul instituției de învățământ, pentru prevenirea bullying-ului de către coordonatorii ANET, persoane	69

LISTA TABELELOR

Tabelul 1. Structura sociodemografică a eșantionului de adolescenți	26
Tabelul 2. Vârsta copiilor, pe clase, %	26
Tabelul 3. Repartizarea elevilor pe clase, care în anul curent învață într-o altă instituție de învățământ, %	27
Tabelul 4. Structura sociodemografică a eșantionului de coordonatori ANET, persoane	27
Tabelul 5. Prevalența bullying-ului în rândul elevilor claselor a VI-a – XII-a, %	38
Tabelul 6. La școală am văzut, am auzit cum profesorii au râs de corpul unor copii sau de schimbările fiziologice ale corpului acelor copii,%	40
Tabelul 7. Profilul agresorilor, în cazurile de bullying, %	41
Tabelul 8. Situațiile pe care le inițiază agresorii bullying-ului, %	42
Tabelul 9. Profilul victimelor bullying-ului, %	43
Tabelul 10. Situațiile cu care se confruntă victimele bullying-ului, %	44
Tabelul 11. Situațiile cu care se confruntă victimele cyberbullying-ului, %	45
Tabelul 12. Profilul martorilor bullying-ului, %	46
Tabelul 13. Situațiile cu care se confruntă martorii bullying-ului, %	47
Tabelul 14. Justificarea comportamentului de către inițiatorii bullying-ului, %	53
Tabelul 15. Reacția victimelor în situațiile de bullying, %	54
Tabelul 16. Reacția martorilor în situațiile de bullying, %	56
Tabelul 17. Pe parcursul anului trecut de studii, nu am dorit să merg la școală, din cauza colegilor mei, %	59
Tabelul 18. Pe parcursul anului trecut de studii, am simulat o boală, m-am prefăcut bolnav pentru a nu merge la școală, %	59
Tabelul 19. Pe parcursul anului trecut de studii, nu am mers la școală, din cauza colegilor mei, %	60
Tabelul 20. Pe parcursul anului trecut de studii, acasă, m-am simțit prost, indispus, din cauză că unii colegi, sistematic, își bat joc de mine, %	60

Tabelul 21. Pe parcursul anului trecut de studii, am avut situații când am simțit că locul meu nu este în clasa sau în școala în care învăț, pentru că sunt ignorat și umilit, %	61
Tabelul 22. Pe parcursul anului trecut de studii, aș fi dorit să schimb școala sau clasa din cauza colegilor mei, %	61
Tabelul 23. Pe parcursul anului trecut, am avut situații când mi-am dorit să nu mai trăiesc, din cauza unor lucruri care mi s-au întâmplat la școală sau pe Internet, %	62
Tabelul 24. Factorii de protecție și factorii de risc ai violenței, conform modelului ecologic	74

LISTA BOXELOR

Boxa 1. Opiniile elevilor privind prezența și frecvența bullying-ului	33
Boxa 2. Situații de bullying prezente în instituțiile de învățământ și relatate de către elevi	34
Boxa 3. Calificarea diferitor forme de bullying, în viziunea adolescenților	35
Boxa 4. Situații de bullying prezentate de către părinți/îngrijitorii adolescenților	36
Boxa 5. Particularitățile de manifestare a bullying-ului, la etapa actuală, în opinia specialiștilor	37
Boxa 6. Profilul agresorilor	48
Boxa 7. Profilul victimelor	50
Boxa 8. Consecințele bullying-ului	62
Boxa 9. Relatările specialiștilor privind adresările în situațiile de bullying	65
Boxa 10. Practicile de evidență și documentare a cazurilor de bullying	67
Boxa 11. Opiniile adolescenților și ale părinților privind intervenția în cazurile de bullying, la școală	69
Boxa 12. Opiniile adolescenților și ale părinților privind intervenția psihologului școlar, în cazurile de bullying	70
Boxa 13. Model de intervenție inițiat de către psihologii particulari sau de către cei din instituțiile specializate pe cazurile de bullying	72
Boxa 14. Punctele forte ale sistemului de servicii pentru prevenirea și combaterea violenței și a bullying-ului	77
Boxa 15. Punctele slabe ale sistemului de servicii pentru prevenirea și combaterea violenței și a bullying-ului	78
Boxa 16. Opiniile specialiștilor și ale părinților privind introducerea unor reguli mai stricte în actele normative	80
Boxa 17. Necesitatea instruirii cadrelor didactice, la etapa inițială și cea continuă	82

Boxa 18. Aspecte ale activității psihologilor școlari, în opinia specialiștilor	84
Boxa 19. Opiniile adolescenților și ale părinților privind acțiunile necesare pentru prevenirea și combaterea bullying-ului, în școală	85
Boxa 20. Opinia părinților privind acțiunile necesare de prevenire și combatere a bullying-lui, la nivel de familie	86
Boxa 21. Viziunea asupra spoturilor publicitare	87
Boxa 22. Opinia adolescenților privind implicarea comunității	88

SUMAR EXECUTIV

Violența în școală, sub toate formele sale, constituie o încălcare a drepturilor copilului la educație, sănătate și bunăstare. Nu putem vorbi de o educație de calitate, echitabilă, dacă elevii se confruntă cu violența în mediul școlar. Violența în școală se manifestă atât sub forma unor acțiuni singulare, cât și sub forma intimidărilor permanente, înjosirilor și a hărțuirii sistematice (bullying).

Bullying-ul¹ este o formă specifică de agresiune, cu caracter repetitiv, sistematic, îndreptat împotriva unei persoane care are dificultăți în a se apăra, în scopul demoralizării acesteia, a diminuării stimei de sine și a minimalizării rolului în grupul social. Spre deosebire de violența fizică, bullying-ul include violență verbală (insulte, porecle și amenințări), violență relațională (izolare, răspândire de zvonuri) și violență în mediul online – cyberbullying-ul (postarea în public a mesajelor, pozelor denigratoare etc.).

Actualmente, multe țări din lume sunt interesate în elaborarea unor politici educaționale de prevenire și combatere a bullying-ului, deoarece acesta are consecințe grave atât pentru victime, cât și pentru agresori, inclusiv, martori. Adolescenții, implicați în situațiile de bullying, în calitate de agresori, victime sau martori, sunt mai predispuși la absenteism, abandon școlar, au performanțe mai scăzute la disciplinele școlare. Agresorii sau victimele bullying-ului sunt mai susceptibili la simptomele de depresie și anxietate, au o stimă de sine scăzută, se simt singuri, în unele cazuri, își pierd interesul pentru activități. Problemele emoționale și de comportament de care suferă atât victimele, cât și agresorii pot continua în viața de adult.

Studiul național „Bullying-ul în rândul adolescenților din Republica Moldova” a avut drept scop cunoașterea gradului de răspândire a fenomenului dat în rândul adolescenților, inclusiv, a particularităților de manifestare, care ar permite elaborarea unor acțiuni de prevenire și combatere, ținând cont de necesitățile adolescenților, părinților, pedagogilor, psihologilor.

Obiectivele specifice ale cercetării au cuprins: (i) analiza percepțiilor și atitudinilor față de fenomenul bullying; (ii) cunoașterea prevalenței și particularităților de manifestare a bullying-ului; (iii) analiza comportamentelor de tip bullying (agresor, victimă, martor); (iv) evaluarea factorilor protectivi și ai celor de risc, în situațiile de bullying; (v) cunoașterea gradului de informare a părinților/îngrijitorilor despre bullying și riscurile acestui fenomen; (vi) evaluarea sistemului de servicii pentru

¹ Cuvântul „bullying” nu are o traducere exactă în limba română, însă poate fi asociat cu termenii de hărțuire, intimidare, terorizare, brutalizare.

copii-victime ale violenței, inclusiv, ale bullying-ului; (vii) analiza intervenției diferitor categorii de specialiști care interacționează cu adolescenții, în cazurile de bullying; (viii) cunoașterea opiniilor diferitor categorii de specialiști privind măsurile ce trebuie întreprinse pentru prevenirea și combaterea violenței, inclusiv, a bullying-ului; (vii) analiza, bazată pe dovezi, în scopul prevenirii și combaterii bullying-ului, care să devină parte a unor politici și programe naționale în acest domeniu.

Pentru realizarea scopului și a obiectivelor de cercetare, s-a propus o **abordare metodologică complexă**, axată pe cunoașterea comportamentului adolescenților, în mediul școlar, dar și pe cunoștințele, percepțiile și atitudinile adolescenților, părinților, cadrelor didactice, psihologilor și a altor specialiști față de fenomenul bullying, care să permită triangularea datelor². S-au aplicat metode de cercetare, cantitative și calitative, adolescenților din clasele a VI-a – XII-a (vârsta 11–19 ani), părinților, inclusiv, specialiștilor.

Componenta cantitativă a cercetării are la bază două eșantioane: un eșantion de 2237 de adolescenți și un eșantion de 36 de coordonatori responsabili de abuz, neglijare, exploatare, trafic (ANET), în instituțiile de învățământ. Eșantionul de adolescenți este unul probabilist, multistadial, fiind reprezentativ pentru elevii claselor a VI-a – XII-a din Republica Moldova (excepție regiunea Transnistreană). Marja de eroare este de $\pm 2,1\%$, pentru un nivel de încredere de 95%. Colectarea datelor cantitative s-a efectuat, în perioada 18–30 septembrie 2019, prin intermediul procedurii de autoadministrare. Selectarea elevilor participanți la cercetare s-a realizat în baza „Acordurilor din partea părinților/îngrijitorilor pentru participarea copiilor la cercetare”.

Partea calitativă a cercetării s-a bazat pe 4 discuții focus grup cu adolescenții, 4 discuții focus grup cu părinții/îngrijitorii adolescenților și 40 de interviuri individuale aprofundate cu diferiți specialiști din sistemul de educație, sănătate și protecție socială. Realizarea interviurilor individuale aprofundate s-a efectuat în perioada 17 iunie – 7 octombrie 2019, iar a discuțiilor focus grup în perioada 29 septembrie – 9 octombrie 2019.

La realizarea cercetării s-au luat în considerare principiile și normele etice promovate de Grupul de Evaluare al Națiunilor Unite, inclusiv, standardele etice de cercetare ale UNICEF. Protocolul de cercetare, elaborat în acest scop, a cuprins: (i) aspecte referitoare la asigurarea protecției identității copiilor și adulților, participanți la cercetare, (ii) aspecte referitoare la asigurarea securității adolescenților, participanți la cercetare, (iii) protecția datelor colectate etc. Participanții au fost informați despre contextul și scopul cercetării, cât și despre respectarea principiilor de anonimare și de confidențialitate. Echipa de cercetare a fost sensibilă la opiniile, credințele și obiceiurile participanților, interacțiunea cu aceștia fiind bazată pe criterii de integritate și onestitate.

² Tehnică de validare ce combină mai multe tehnici de culegere a datelor pentru a diminua distorsiunile inerente fiecăreia din ele. Triangularea permite verificarea justetei și stabilității rezultatelor.

Remarcând importanța preocupării constante pentru educația și protecția copilului, menționăm că studiul este adresat: decidenților politici și actorilor de decizie care propun, elaborează și implementează politici educaționale și sociale în domeniu, cadrelor didactice, psihologilor, specialiștilor în protecția drepturilor copilului și a altor profesioniști, care, în activitatea lor zilnică, relaționează cu copiii; părinților care trebuie să se informeze și să ofere suport copiilor; adolescenților pentru a cunoaște consecințele acestui fenomen, precum și factorii protectivi; populației, în ansamblu, pentru a înțelege diverse aspecte ale acestui fenomen.

CONSTATĂRI-CHEIE

MEDIUL ȘCOLAR AL ADOLESCENȚILOR

Marea majoritate a elevilor afirmă că se simt bine la școală (7 din 10 copii – vesel, 5 din 10 – liniștit, 4 din 10 – sociabil, 2 din 10 – emoționat). În același timp, unii adolescenți nu percep mediul școlar ca fiind unul prietenos, 2 din 10 copii se simt nesigur, 1 din 10 – încordat, 1 din 10 – îngrijorat. Victimele bullying-ului sunt mai puțin vesele și liniștite, în comparație cu ceilalți adolescenți, fiind, în același timp, mai emoționate, mai nesigure, mai încordate, mai îngrijorate. Inițiatorii bullying-ului sunt mai puțin liniștiți, în același timp, mai încordați, mai aventuroși, mai indiferenți.

85,5% din elevii care au participat la cercetare consideră că marea majoritate a colegilor de clasă sunt prietenoși cu ei. Un grad mai redus de prietenie cu colegii de clasă s-a constatat în rândul victimelor, dar și al agresorilor. Însă 46,8% din elevii au menționat „în clasă mea există, cel puțin, un coleg sau câțiva colegi cu care ceilalți evită să discute, să prietenească”. Astfel de situații sunt mai frecvente în mun. Chișinău (fiecare al 2-lea elev) și printre elevii din clasele a VI-a – IX-a.

Violența fizică în școală (elevii se bat, se împing) a fost raportată, practic, de fiecare al 3-lea elev, participant la cercetare. Situațiile date sunt mai frecvente printre elevii claselor a VI-a – VII-a (pentru 4 din 10 copii) și al celor cu note sub media 7 (4 din 10 copii). Violența fizică însă este prezentă și în afara școlii, fiind raportată de fiecare al 4-lea elev. Se bat, se împing în afara școlii, mai frecvent, elevii claselor a VI-a – VII-a (fiecare al 3-lea) și cei cu medii joase (fiecare al 3-lea).

Fiecare al 5-lea adolescent a semnalat că elevii din clasele mai mici se tem de elevii din clasele mai mari. Teama este mai frecventă printre elevii claselor a VI-a (fiecare al 3-lea), cei cu media sub 7 (fiecare al 3-lea). Astfel de situații sunt resimțite, într-o măsură mai mare, în rândul băieților (fiecare al 4-lea) și al elevilor din mediul rural (fiecare al 4-lea).

Fiecare al 5-lea elev, participant la cercetare, a semnalat că, în școala în care își face studiile, „nu se iau măsuri cu elevii bătauși”. Situațiile date sunt mai frecvente în instituțiile de învățământ din mediul rural, unde astfel de cazuri au fost raportate de fiecare al 4-lea elev.

PERCEPȚIA ȘI ATITUDINEA FAȚĂ DE BULLYING

Elevii au auzit termenul „*bullying*”, cel mai des, în mediul școlar, la lecțiile de Dezvoltare personală, Educație civică, uneori, la cele de Limbă engleză sau în mediul online. În unele instituții, au fost organizate discuții la subiectul dat cu persoane invitate, de obicei, reprezentanți ai organizațiilor societății civile, însă, elevii nu cunosc toate particularitățile de manifestare a acestui fenomen.

Marea majoritate a părinților nu cunosc termenul „*bullying*”. Noțiunea dată este, practic, necunoscută părinților din mediul rural. În linii generale, părinții operează cu sinonime la termenul dat: „*înjosire*”, „*intimidare*”, „*obijduire*”, „*hărțuire prin cuvinte, prin fapte*”.

Coordonatorii ANET au definit termenul bullying în felul următor: „*comportament agresiv*”, „*comportament ostil*”, „*hărțuire*”, „*terorizare*”, „*umilire*”, „*brutalizare*”, „*intimidare*”, „*luare în derâdere*”, „*lovire*”, „*ignorare*”, „*excludere*”, „*marginalizare*”. Unii au oferit explicații mai amănunțite, specificând că bullying-ul este una dintre cele mai complexe forme de comportament agresiv și se manifestă atât în mediul școlar, cât și în cel familial, la locul de muncă și pe stradă, caracterizându-se prin agresivitate fizică (lovire, îmbrâncire, deposedare de lucruri), agresivitate verbală (poreclire, șantaj), agresivitate relațională (zvonuri, izolare) și agresivitate în mediul online. Nu în ultimul rând, că bullying-ul are 3 caracteristici: intenționalitate, repetabilitate și dezechilibru de forțe.

Interviurile realizate, cu specialiști din diferite domenii, atestă că termenul de bullying este mai puțin cunoscut angajaților din domeniul protecției sociale. Specialiștii în protecția copilului, asistenții sociali nu cunosc termenul „*nu se știe noțiunea... Noi o înregistrăm ca neglijare emoțională*”.

FRECVENȚA BULLYING-ULUI ȘI PARTICULARITĂȚILE DE MANIFESTARE

Datele prezentului studiu atestă că în Republica Moldova **86,8% din totalul elevilor claselor a VI-a – XII-a sunt afectați de bullying**. Influența bullying-ului asupra elevilor este diferită: unii dintre elevi devin victime ale bullying-ului, alții agresori sau martori. O parte dintre elevi nu se încadrează doar într-un singur grup din cele nominalizate mai sus, ei fiind, uneori, victime, alteori, martori ai situațiilor de bullying, în unele cazuri, agresori.

Practic, **fiecare al 3-lea adolescent, participant la studiu, în diferite situații, a fost și victimă, și martor, și agresor (34,3%)**. Această categorie de adolescenți este mai frecventă în mun. Chișinău. De asemenea, cunoașterea tuturor rolurilor este mai frecventă în rândul băieților, al elevilor din clasele superioare și al celor cu o reușită mai bună la învățătură.

Fiecare al 4-lea elev (26,2%) este victimă a bullying-ului și a asistat la situații de bullying asupra altor copii. Situațiile date sunt mai frecvente în rândul fetelor și al elevilor din clasele gimnaziale.

Ponderea elevilor, care se află doar într-o singură ipostază, în cazurile de bullying, este redusă: 11,0% sunt doar martori, 8,5% sunt doar victime și 0,9% doar agresori.

Evidențiem că, în situația de victimă, cel mai frecvent, se regăsesc copiii din clasele a VI-a-VII-a, cu o reușită mai scăzută la învățătură (cu o medie sub 8).

Fenomenul bullying rămâne neobservat, practic, este neglijat de către administrația instituțiilor de învățământ. Din 36 de coordonatorii ANET ai instituțiilor de învățământ participante la cercetare, 13 au indicat că, în instituția lor, nu au avut loc cazuri de bullying, pe parcursul ultimilor 12 luni, alte 23 au semnalat prezența, cel puțin, a unui copil afectat de bullying, în perioada septembrie 2018 – septembrie 2019. Coordonatorii ANET au atestat, în mediul școlar, *foarte des și des*, printre elevii claselor a VI-a-XII-a, hărțuire verbală (cuvinte jignitoare, porecle, luări în derâdere etc.), hărțuire fizică (îmbrânciri, deteriorare a bunurilor, loviri etc.) și hărțuire psihologică (diseminări de informații false, bârfe, zvonuri, excluderi ale unor persoane din cercul de comunicare etc.), mai *rar*, hărțuire în mediul online

De multe ori, situațiile de bullying se mușamalizează atât de către elevi, cât și de către cadrele didactice. Specialiștii intervievați au menționat că multe cazuri de bullying nu ajung în atenția psihologilor, din cauza fricii sau rușinii de a se adresa la acest specialist, dar și din cauza nerespectării confidențialității.

Agresorii, în cazurile de bullying reprezintă 41,1% din totalul adolescenților. Dintre aceștia, unii sunt agresori doar ai bullying-ului tradițional (81,1% din totalul elevilor agresori, în cazurile de bullying), alții sunt agresori doar în spațiul online (2,1%) și 16,8% sunt agresori atât în mediul offline, cât și online. Agresori ai bullying-ului tradițional sunt, mai frecvent, fetele, precum și elevii din clasele a VI-a-VII-a. Agresori, în cazurile de cyberbullying, sunt elevii cu reușită joasă (media sub 6). În același timp, fiecare al 5-lea băiat este agresor atât în mediul online, cât și offline.

Victimele bullying-ului reprezintă 70,8% din totalul elevilor. Dintre acestea, unele sunt doar victime ale bullying-ului tradițional (68,7% din totalul elevilor afectați de bullying), altele doar ale cyberbullying-ului (2,5%), iar 28,9% sunt afectate de ambele forme de bullying. Victimele bullying-ului tradițional sunt atestate frecvent în instituțiile școlare din mediul rural, în rândul fetelor, elevilor din clasele gimnaziale și al celor cu o reușită academică mai înaltă. În schimb, cyberbullying-ul este mai răspândit în școlile din mediul urban, în rândul băieților și al elevilor din clasele liceale.

Martori ai bullying-ului sunt 75,6% din totalul elevilor chestionați. Unii sunt martori doar ai bullying-ului tradițional (57,2% din totalul elevilor martori ai situațiilor de bullying), alții sunt martori doar ai cyberbullying-ului (1,5%) și 41,3% sunt martori ai ambelor forme de bullying. Martori ai bullying-ului tradițional, frecvent, sunt adolescenții ce studiază în școli din mediul rural și elevi din clasele a VI-a-VII-a, pe când martorii cyberbullying-ului sunt, frecvent, adolescenții ce învață în mun. Chișinău și elevi ai claselor a XII-a. În mediul urban, inclusiv în mun. Chișinău, în rândul elevilor claselor a XI-a-XII-a, fiecare al doilea elev este martor al ambelor forme de violență.

Majoritatea specialiștilor au menționat că agresorii au o emotivitate instabilă. Frecvent, inițiatorii provin din familii bine asigurate din punct de vedere material și au un statut de lider în clasă sau într-un grup de adolescenți, au o anumită

autoritate în fața profesorilor, dețin o funcție în clasă. Unii inițiatori ai bullying-ului sunt expuși la violență în familie, iar la școală își exteriorizează energia negativă. Opiniile adolescenților confirmă caracteristicile menționate de către specialiști. Ei au specificat că agresorii sunt „mai mari”, „mai puternici din punct de vedere fizic”, „nu-și pot controla furia”, „provin din familii mai înstărite” și „se consideră mai presus ca alții”.

Coordonatorii ANET, care au participat la cercetare, consideră că victime ale bullying-ului sunt, deseori, băieți, copii din familiile social-vulnerabile (în care se consumă alcool, unde există violență), copii care învață mai slab (note de 5 și 6), copii din familii mai sărace. În baza cazurilor asistate, specialiștii au evidențiat că sunt mai vulnerabili la bullying copiii cu cerințe educaționale speciale sau cei cu probleme de sănătate, copiii care fac naveta cu autobuzele școlare, copiii cu HIV/SIDA, copiii care nu au telefoane mobile, copiii din centrele de plasament, copiii care învață mai slab, dar și cei care învață mai bine, copiii de etnie diferită decât marea majoritate (romi, turci etc.), copiii care aparțin unor confesiuni religioase diferite decât cele ale majorității, copiii-victime ale violenței sexuale. Părinții au menționat că unii copii-victime sunt „mai cu soveste”, cei care „nu se bat pentru că tatăl i-a spus să nu se bată”, inclusiv, cei care sunt mai indiferenți și nu ripostează la acțiunile de agresivitate „acei care își caută de chestiile lor și le permit o dată, le permit a doua și a treia...”. Adolescenții, în cazul discuțiilor de grup, au confirmat cele spuse de către părinți, dar au mai adus unele specificări importante: victime ale bullying-ului sunt elevii cu reușită academică slabă, dar și înaltă.

SISTEMUL DE SERVICII PENTRU VICTIMELE VIOLENȚEI, INCLUSIV, ALE BULLYING-ULUI

Republica Moldova dispune de un sistem de servicii pentru prevenirea și combaterea violenței care, actualmente, are nevoie de ajustări, reieșind din noile realități sociale. Punctele slabe ale actualului sistem de servicii: (i) insuficiența psihologilor școlari; (ii) insuficiența serviciilor specializate pentru copiii-victime și agresori ai abuzului (practic, acestea lipsesc în raioanele Republicii Moldova, fiind prezente doar în mun. Chișinău); (iii) necunoașterea particularităților bullying-ului de o bună parte a cadrelor didactice, medici, asistenți sociali etc.; (iv) lipsa unei proceduri clare de evidență și intervenție în situațiile de bullying, inclusiv, neglijarea fenomenului din cauza stereotipurilor; (v) lipsa informării adolescenților despre serviciile existente sau informarea redusă, inclusiv, teama de a apela; (vi) lipsa unor pârghii de penalizare pentru inacțiune; (vii) tematica violenței școlare, în mod special, bullying-ul nu este inclus în pregătirea inițială, dar nici în pregătirea continuă a cadrelor didactice etc.

Specialiștii au evidențiat că, actualmente, există dificultăți în accesarea serviciilor de către victimele violenței, în general, a bullying-ului, în special. Avem puține servicii, dar și cele existente nu sunt accesibile. Adolescenții din mediul rural nu pot beneficia de serviciile existente propuse de aceleași Centre de Sănătate Prietenoase Tinerilor (CSPT), deoarece transportul din aceste localități spre centrul raional este disponibil doar în prima jumătate a zilei, când elevii sunt la lecții.

Actualmente, nu există un sistem de evidență și documentare a situațiilor de bullying în cadrul instituțiilor școlare, dar nici în cadrul instituțiilor care oferă servicii pentru victime, agresori și familiile acestora. Din cele 36 de instituții de învățământ participante la cercetare, doar 1/4 duc o evidență a cazurilor de bullying. Modalitățile de evidență a cazurilor de bullying sunt diferite. În unele instituții, am constatat că a fost introdusă o rubrică suplimentară în Registrul de evidență a sesizărilor privind cazurile suspecte de ANET, iar în altele există un Registru aparte al cazurilor de bullying.

În 21 din 36 de instituții, în care s-a realizat cercetarea, există aprobată o Politică de Protecție a Copilului, care cuprinde o componentă privind violența școlară, inclusiv, bullying-ul. Politicile respective sunt diverse, cu diferite componente. Unele aspecte-cheie ale prevenirii și combaterii violenței includ procedurile de identificare, modalitățile de raportare, intervenție și asistență acordată, colaborarea specialiștilor, managementul datelor personale. 21 de instituții de învățământ au elaborat și planuri de acțiuni pentru prevenirea violenței, care cuprind și componenta de bullying. În unele instituții, s-a constatat și existența unor proiecte de organizare a unei campanii antivolență, pe parcursul unei luni sau a unei săptămâni, dar și prezența unor grupuri de lucru intrașcolare, comisii pentru examinarea situațiilor date.

Interviurile individuale aprofundate atestă că, în marea majoritate a instituțiilor de învățământ, sunt identificate o parte din cazurile de bullying de către cadrele didactice sau de către psiholog. Specialiștii intervievați, angajați ai diferitor instituții (Centrul Republica de Asistență Psihopedagogică (CRAP), Serviciul de Asistență Psihopedagogică (SAP), CSPT, Structuri Teritoriale de Asistență Socială (STAS), servicii specializate, cabinete particulare etc.) au semnalat sesizări pe cazuri de bullying.

O parte semnificativă a instituțiilor de învățământ nu sunt pregătite pentru a preveni și pentru a combate fenomenul de bullying. Marea majoritate a coordonatorilor ANET au menționat că nu dispun de un protocol clar cum să acționeze în cazurile de bullying, dar și că nu au resurse umane și metodologice pentru prevenirea și combaterea acestui fenomen, în special, al bullying-ului în mediul online. Discuțiile focus grup cu adolescenții și cu părinții confirmă că intervenția în cazurile de bullying, la nivelul școlii, trebuie îmbunătățită, întrucât măsurile luate cu agresorii nu sunt eficiente.

Psihologii școlari desfășoară acțiuni de prevenire și combatere a fenomenului, la nivelul instituției de învățământ, și oferă primele servicii victimelor, mai rar, agresorilor și membrilor familiilor acestora. Acțiunile de prevenire includ discuții privind comunicarea asertivă, conflictele și modalitățile de soluționare a acestora, strategii și metode de diminuare a agresivității etc. Activități de prevenire a bullying-ului se fac și la lecțiile de Educație civică, Dezvoltare personală, Educație pentru toleranță, Relații armonioase în familie, Educație prin film, Limba engleză sau în cadrul altor activități care se organizează, în cadrul instituțiilor de învățământ. În acest scop, unii psihologi utilizează „filmulețe, mini-filme despre acest fenomen”. La ședințele cu părinții, diriginții și/sau psihologii școlari pun în discuție aceleași tematici.

Pentru personalul didactic și auxiliar, psihologii școlari sau directorii adjuncți pentru educație oferă seminare.

Rezultatele studiului permit înaintarea următoarelor **RECOMANDĂRI**, în scopul îmbunătățirii situației în mediului școlar, prevenirii și combaterii fenomenului bullying, în Republica Moldova

I. Promovarea, la nivel național, a strategiilor de prevenire și combatere a bullying-ului, bazate pe dovezi integrate în politicile de protecție a copilului și cele educaționale

- Delimitarea clară a particularităților violenței școlare și a bullying-ului în actele normative, inclusiv, a subiecților cu atribuții în domeniul prevenirii și combaterii acestui fenomen;
- Recunoașterea și asumarea angajamentului factorilor de decizie, la nivel național, de combatere a fenomenului bullying în mediul școlar, inclusiv, cyberbullying, prin promovarea politicilor și a cadrului normativ adecvat, alocarea resurselor financiare pentru asigurarea unui mediu școlar protectiv și respectarea drepturilor copiilor, la nivel de societate. Transmiterea unui mesaj clar că violența și bullying-ul sunt inacceptabile, pentru a oferi fundament solid planificării, implementării și monitorizării eforturilor în acest domeniu;
- Asigurarea unei abordări multidisciplinare și complexe a fenomenului bullying, promovarea politicilor integrate, bazate pe dovezi, alocări bugetare, consolidarea sistemului de formare inițială și continuă a cadrelor didactice/psihologilor școlari, dezvoltarea sistemului de educare a competențelor parentale, precum și crearea serviciilor de consiliere și suport pentru copii și familii;
- Instituirea unui sistem holistic de colectare a datelor cu privire la fenomenul violenței față de copii, inclusiv, cu dezvoltarea indicatorilor specifici pentru monitorizarea fenomenului bullying. Efectuarea periodică (o dată la 3–5 ani) a cercetărilor pentru a stabili amploarea și severitatea violenței și a bullying-ului, în mediul școlar.

II. Implementarea politicilor educaționale și asigurarea unui mediu școlar protectiv, prin prevenirea și combaterea violenței față de copii

- Promovarea unui mediu școlar pozitiv și sigur prin: (i) creșterea capacităților instituțiilor de învățământ în dezvoltarea participativă și implementarea politicilor instituționale de protecție a copilului, cu includerea obligatorie a răspunsului acestora la cazurile de bullying, inclusiv, cyberbullying; (ii) promovarea abordărilor nonviolente ale disciplinei și a managementului în clasă, a atitudinilor nediscriminatorii și senzitive, din punct de vedere al dreptului copilului;
- Revizuirea curriculei de instruire inițială și continuă a cadrelor didactice, din perspectiva dezvoltării competențelor necesare pentru identificarea/recunoașterea, prevenirea, sesizarea cazurilor de bullying, inclusiv, cyberbullying;
- Asigurarea tuturor instituțiilor educaționale, inclusiv, a celor de educație timpurie, cu psihologi școlari;
- Adoptarea cadrului de reglementare a profesiei de psiholog, a serviciului psihologic școlar, a standardelor de calitate pentru asistența psihologică, în cadrul instituțiilor de învățământ;

- Asigurarea accesului cadrelor didactice la informații, resurse și materiale de sprijin, crearea unui sistem de supervizare/sprijin, în rândul personalului școlar, în vederea reacționării eficiente la fenomenul de violență școlară și bullying;
- Asigurarea accesului părinților și îngrijitorilor la programe de educație parentală, dezvoltate în conformitate cu standarde de calitate aprobate.

III. Promovarea, la nivel comunitar, a schimbării atitudinilor și practicilor părinților, familiilor, membrilor comunității în abordarea fenomenului de bullying

- Promovarea, la nivel de societate, a impactului negativ al violenței școlare și al bullying-ului prin: (i) desfășurarea campaniilor de informare despre fenomenul bullying și cyberbullying, de tipul *The Bully Project*;³ (ii) desfășurarea campaniilor de sensibilizare în domeniul nondiscriminării, toleranței, disciplinării nonviolente etc.;
- Participarea tuturor actorilor comunitari în efortul de prevenire și combatere a bullying-ului, la nivelul școlii: membri ai echipelor multidisciplinare locale, specialiști din cadrul serviciilor sociale, culturale și educaționale, precum și ai autorităților publice locale, ai părinților și copiilor;
- Implementarea, în cadrul instituțiilor de învățământ, precum și la nivel de comunitate, a serviciilor de educație parentală (programe de prevenire și dezvoltare a abilităților) și a activităților extrașcolare.

IV. Asigurarea accesului copiilor la programe de prevenire, consiliere confidențială, reclamații și mecanisme de raportare

- Implementarea, la nivelul instituțiilor de învățământ, a programelor structurale de prevenire a bullying-ului, de tipul *Olweus Bullying Prevention Programme*⁴, care contribuie la micșorarea incidenței violenței între semeni și care au efecte pozitive asupra îmbunătățirii reușitei școlare a elevilor, însușirii deprinderilor de viață de către aceștia;
- Consolidarea capacității instituțiilor de învățământ de a oferi asistență copiilor afectați de violența școlară și bullying, inclusiv, prin perfectarea mecanismului de referire a acestora la servicii specializate (SAP, CSPT, Telefonul Copilului);
- Dezvoltarea și finanțarea serviciilor de asistență psihosocială a copiilor-victime ale violenței;
- Promovarea Telefonului Copilului 116111, în rândul copiilor și al tinerilor;
- Aplicarea metodelor multiple, confidențiale și sigure prin care elevii să semnaleze cazurile de bullying adulților, pe care îi consideră de încredere;
- Abilitarea și implicarea copiilor și tinerilor, prin sprijinirea creării Consiliilor Elevilor, programelor de tip „de la egal la egal”, în planificarea și punerea în aplicare a acțiunilor de reducere a violenței în mediul școlar, precum și a bullying-ului, participarea lor în managementul școlii.

³ <http://www.thebullyproject.com>

⁴ Olweus, D., *Addressing Specific Forms of Bullying: A Large-Scale Evaluation of the Olweus Bullying Prevention*, International Journal of Bullying, 2019
Program//https://www.researchgate.net/publication/331649661_Addresssing_Specific_Forms_of_Bullying_A_Large-Scale_Evaluation_of_the_Olweus_Bullying_Prevention_Program

INTRODUCERE

Republica Moldova a făcut pași importanți pentru prevenirea și combaterea violenței copiilor. În anul 2014, a fost aprobată *Strategia pentru protecția copilului 2014-2020*⁵, unul din cele 3 obiective generale ale acesteia se referă la prevenirea și combaterea violenței, neglijării și exploatării copiilor, promovarea politicilor nonviolente în creșterea și educația copiilor. În același an, la nivel național, a fost pus în aplicare *Mecanismul intersectorial de cooperare pentru identificarea, evaluarea, referirea, asistența și monitorizarea copiilor-victime și potențiale victime ale violenței, neglijării, exploatării și traficului*⁶, care constituie unul dintre instrumentele-cheie pentru implementarea cadrului legislativ național în domeniul protecției copiilor aflați în situații de risc⁷. Actualmente, statisticile administrative naționale includ date privind infracțiunile împotriva copiilor (*crimele înregistrate de organele de poliție și verdictele instanțelor de judecată*), asistență medicală acordată copiilor-victime ale violenței (*date oferite de prestatorii de servicii medicale*), date ale instituțiilor de învățământ cu privire la incidența cazurilor de violență între copii, în cadrul instituțiilor de învățământ. Cu toate acestea, relevanța datelor naționale disponibile este limitată de lipsa unei definiții unice, subraportarea cazurilor de violență etc.

Unul din mediile în care se produce frecvent violența este școala. Violența în școală, în toate formele sale, constituie o încălcare a drepturilor copiilor la educație, sănătate și bunăstare. Nu putem vorbi de o educație de calitate, incluzivă și echitabilă, dacă elevii se confruntă cu violență în mediul școlar. Violența școlară este un fenomen complex care cuprinde, cel puțin, două dimensiuni distincte: (i) abuzul fizic, psihologic și (ii) forme de violență între copii, care includ atitudini ostile, dispreț, umilire, jignire, sfidare, lipsă de politețe, atitudini antișcolare, violență verbală, bullying-ul.⁸ Violența în școală se manifestă atât sub forma unor acțiuni violente singulare, cât și sub forma intimidărilor permanente, înjosirilor și hărțuirii sistematice (bullying).

⁵ Hotărârea Guvernului nr. 434 din 10.06.2014 privind aprobarea Strategiei pentru protecția copilului 2014–2020.

⁶ Hotărârea Guvernului nr. 270 din 08.04.2014 cu privire la aprobarea Instrucțiunilor privind mecanismul intersectorial de cooperare pentru identificarea, evaluarea, referirea, asistența și monitorizarea copiilor-victime și potențiale victime ale violenței, neglijării, exploatării și traficului.

⁷ Legea nr. 140 din 14.06.2013 privind protecția specială a copiilor aflați în situații de risc și a copiilor separați de părinți; Legea nr. 45 din 01.07.2007 privind prevenirea și combaterea violenței în familie; Legea nr. 241 din 20.10.2005 privind prevenirea și combaterea traficului de ființe umane.

⁸ Sălăvăstru, D. „Violența în mediul școlar” În: *Violența. Aspecte psihosociale*, volum coord. de Ferreol, G., Neculau, A.. – POLIROM, 2003, p. 124.

Bullying-ul⁹ este o formă specifică de agresiune, caracterizată prin caracter repetitiv, sistematic, îndreptat împotriva unei persoane care are dificultăți în a se apăra, în scopul denigrării personalității acesteia, a diminuării stimei de sine și a minimalizării rolului în grupul social. În prezent, comparativ cu anii 70 ai secolului 20, când s-au făcut primele eforturi de a studia bullying-ul, se recunoaște că aceasta este o problemă complexă, care are o varietate de forme de manifestare și care se poate produce în diferite spații, inclusiv, pe platforme de comunicare digitală. Spre deosebire de violența fizică, bullying-ul include și violența verbală (insulte, porecle și amenințări), violența relațională (izolare, răspândire de zvonuri) și violența în mediul online – cyberbullying-ul (postare de mesaje publice, poze denigratoare etc.).

În raportul *Adressing violence in schools through education for democratic citizenship and human rights education, 2017*,¹⁰ realizat sub egida Consiliului Europei, se menționează că, în majoritatea țărilor, nu se face nici o distincție între termenii de violență școlară, agresivitate și bullying. Totodată, cadrul normativ, în majoritatea țărilor, nu oferă o definiție clară a violenței școlare, aceasta fiind echivalată, deseori, cu violența între semeni.

Cele mai recente sondaje internaționale atestă că între 29% și 46% de copii sunt victime ale bullying-ului.¹¹ Raportul UNESCO *Behind the numbers: Ending school violence and bullying, 2019*¹² cuprinde câteva date privind situația bullying-ului în Moldova. Raportul atestă că ponderea totală a copiilor-victime ale bullying-ului este de 34,7% (34,0% printre băieți și 35,4% printre fete) în Republica Moldova, fiind mai mare decât în România (33,8%), dar mai mică decât în Ucraina (37,6%) și Federația Rusă (42,5%). Raportul specifică că există diferențe pe categorii de vârstă, astfel, prevalența este de 33,9% pentru elevii de 11 ani, 38% pentru cei de 13 ani și 32,1% pentru cei de 15 ani.¹³

Bullying-ul este o experiență primejdioasă, dar care poate fi evitată de mulți copii de pe glob. Actualmente, multe din țările lumii sunt interesate în elaborarea unor politici educaționale de prevenire și combatere a bullying-ului, deoarece acesta are consecințe grave atât pentru victime, agresori, cât și pentru martori. Adolescenții implicați în situațiile de bullying ca agresori, victime sau martori sunt mai predispuși la absenteism, abandon școlar, au performanțe mai scăzute la disciplinele școlare. Adolescenții-agresori sau victime ale bullying-ului sunt mai susceptibili să prezinte simptome de depresie și anxietate, au o stimă de sine scăzută, se simt singuri. În unele cazuri, își pierd interesul pentru activități. Problemele emoționale și de comportament de care suferă atât victimele, cât și agresorii, pot continua în viața de adult.

⁹ Cuvântul „bullying” nu are o traducere exactă în limba română, însă poate fi asociat cu termenii de hărțuire, intimidare, terorizare, brutalizare.

¹⁰ <https://rm.coe.int/16807004db>

¹¹ Raportul tematic ONU *Ending the torment: tackling bullying from the schoolyard to cyberspace*, 2016, https://violenceagainstchildren.un.org/sites/violenceagainstchildren.un.org/files/documents/publications/tackling_bullying_from_schoolyard_to_cyberspace_low_res_fa.pdf

¹² Se bazează pe datele Studiului privind comportamentele și percepțiile legate de sănătatea adolescenților din Republica Moldova (HBSC study).

¹³ *Behind the numbers: Ending school violence and bullying*. – UNESCO, 2019, p. 64–65.

I. CADRUL DE CERCETARE

1.1. SCOPUL ȘI OBIECTIVELE CERCETĂRII

Studiul național „*Bullying-ul în rândul adolescenților din Republica Moldova*” a avut drept **scop** cunoașterea gradului de răspândire a fenomenului dat, în rândul adolescenților, inclusiv, a particularităților de manifestare care să permită elaborarea unor acțiuni de prevenire și combatere a acestui fenomen, bazate pe necesitățile adolescenților, părinților și specialiștilor.

Obiectivele specifice ale cercetării au cuprins:

- analiza percepțiilor și atitudinilor (adolescenților, părinților, cadrelor didactice, psihologilor și a altor specialiști) față de fenomenul bullying;
- cunoașterea prevalenței și particularităților de manifestare a bullying-ului;
- analiza comportamentelor de tip bullying (comportamentul agresorului, comportamentul victimei și comportamentul martorului);
- evaluarea factorilor protectivi și ai celor de risc, în situațiile de bullying;
- cunoașterea gradului de informare a părinților/îngrijitorilor despre bullying și riscurile acestui fenomen;
- evaluarea sistemului de servicii pentru copiii-victime ale violenței, inclusiv, ale bullying-ului;
- analiza intervenției diferitor categorii de specialiști care interacționează cu adolescenții (*psihologi, cadre didactice, asistenți sociali etc.*), în cazurile de bullying;
- cunoașterea opiniilor diferitor categorii de specialiști privind măsurile ce trebuie întreprinse pentru prevenirea și combaterea violenței școlare și a bullying-ului;
- înaintarea unor recomandări bazate pe dovezi pentru prevenirea și combaterea bullying-ului, care să devină parte a unor politici și programe naționale în acest domeniu.

Astfel, studiul dat cuprinde date reprezentative, la nivel național, despre fenomenul bullying în rândul adolescenților din Moldova, dar și opinia diferitor actori asupra fenomenului dat (adolescenți, părinți, profesori, psihologi, alți specialiști), care pot fi utilizate pentru dezvoltarea politicilor și programelor naționale ce abordează problema violenței școlare și a bullying-ului.

Remarcând importanța preocupării constante pentru educația și protecția copiilor, menționăm că studiul este adresat **decidenților politici și actorilor de decizie**, care propun, elaborează și implementează politici educaționale și sociale în domeniu; **cadrelor didactice, psihologilor, specialiștilor în protecția drepturilor copilului și**

altor profesioniști care, în activitatea lor, relaționează cu copiii; **părinților** care trebuie să se informeze și să ofere suport propriilor copii; **adolescenților** pentru a cunoaște consecințele acestui fenomen, dar și factorii protectivi; **populației, în ansamblu**, pentru a înțelege diverse aspecte ale fenomenului și pentru a oferi suport.

1.2. METODOLOGIA CERCETĂRII

Pentru atingerea scopului și a obiectelor de cercetare, s-a propus o abordare metodologică complexă axată pe cunoașterea comportamentului adolescenților, în mediul școlar, dar și pe cunoștințele, percepțiile și atitudinile adolescenților, părinților, cadrelor didactice, psihologilor și ale altor specialiști față de fenomenul bullying, care să permită triangularea datelor¹⁴. Cercetarea s-a bazat pe surse de date primare și secundare. Astfel, la etapa inițială, s-a realizat o analiză a conceptelor de violență și bullying, a tipurilor de bullying, a studiilor existente în domeniul dat, în plan național și internațional, a metodelor utilizate pentru măsurarea acestui fenomen¹⁵.

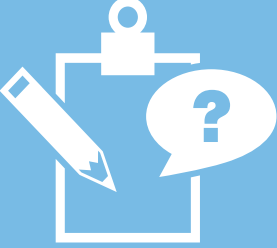

Cercetarea prezentă este una complexă, fiind aplicate metode de cercetare cantitative și calitative adolescenților din clasele a VI-a-XII-a (vârsta 11–19 ani), părinților, inclusiv, specialiștilor (**Figura 1**. Metodele de cercetare). Metodele cantitative (ancheta sociologică, în bază de chestionar, aplicată adolescenților și coordonatorilor responsabili de cazurile de violență, neglijare, exploatare și trafic din instituțiile de învățământ) au permis cunoașterea prevalenței și particularităților de manifestare a fenomenului bullying, identificarea comportamentelor de tip agresor, victimă și martor, dar și a măsurilor întreprinse în instituțiile de învățământ întru prevenirea și combaterea fenomenului dat, prin prisma adolescenților, dar și a coordonatorilor responsabili de cazurile de abuz, neglijare, exploatare și trafic (ANET). Metodele calitative (discuțiile focus grup și interviurile individuale aprofundate) cu adolescenții, părinții/îngrijitorii acestora și specialiștii cu care interacționează adolescenții, au permis cunoașterea în profunzime a diferitor aspecte privind manifestarea fenomenului și intervenția în diferite situații concrete. Discuțiile focus grup cu adolescenții și discuțiile cu părinții/îngrijitorii adolescenților au permis aprofundarea aspectelor referitoare la percepțiile și atitudinile față de acest fenomen, față de factorii protectivi și cei de risc, au evaluat gradul de informare al acestora. Interviurile individuale aprofundate cu diferiți specialiști au permis aprecierea serviciilor existente în domeniul prevenirii bullying-ului și al practicilor de lucru cu copiii-victime sau agresori, a modalităților de intervenție și colaborare dintre diverși specialiști, inclusiv, colectarea opiniilor privind acțiunile necesare pentru reducerea fenomenului și a consecințelor.

Componenta cantitativă a cercetării are la bază două eșantioane: un eșantion de 2237 de adolescenți (Tabelul 1) și un eșantion de 36 de coordonatori ai ANET din

¹⁴ Tehnică de validare prin care se combină mai multe tehnici de culegere a datelor pentru a diminua distorsiunile inerente fiecăreia din ele. Triangularea permite verificarea justeței și stabilității rezultatelor.

¹⁵ Desk research. National study on bullying among adolescents in Moldova. May, 2019.

Figura 1. Metodele de cercetare

CANTITATIV	CALITATIV
<p>1. Studiu național reprezentativ în rândul adolescenților claselor VI-a–XII-a</p> <p>2237 anchete sociologice pe bază de chestionar</p>  <p>Reprezentativ pentru elevii claselor 6-12 din instituțiile școlare din Republica Moldova, cu excepția regiunii Transnistrene.</p> <p>Marja de eroare este de $\pm 2,1\%$, pentru un nivel de încredere de 95%.</p> <p>2. Studiu în rândul coordonatorilor ANET din 36 instituții de învățământ</p>	<p>- 8 discuții focus grup dintre care:</p> <ul style="list-style-type: none"> • 4 discuții focus grup cu adolescenții • 4 discuții focus grup cu părinții / îngrijitorii adolescenților  <p>- 40 interviuri individuale aprofundate cu specialiștii din sistemul educație, sănătate și protecție socială</p>

instituțiile de învățământ (a se vedea Tabelul 4). Eșantionul de adolescenți este unul probabilist, multistadial, fiind reprezentativ pentru elevii claselor a VI-a-XII-a din Republica Moldova (excepție regiunea Transnistreană). Marja de eroare este de $\pm 2,1\%$, pentru un nivel de încredere de 95%. Chestionarul care a fost aplicat adolescenților a avut 6 secțiuni: 1. Date generale; 2. Familia și prietenii; 3. Caracteristicile școlii; 4. Situațiile în care adolescentul a fost victimă a bullying-ului; 5. Situațiile când adolescentul a fost inițiator al bullying-ului; 6. Situațiile când adolescentul a fost martor la bullying. Chestionarul a fost consultat de către psihologi pentru ca întrebările să fie formulate într-o formă accesibilă, conform particularităților de vârstă. De asemenea, chestionarul a fost pretestat în teren, realizându-se ajustări. Chestionarul aplicat coordonatorilor ANET din instituțiile de învățământ a cuprins 4 secțiuni: 1. Date generale despre instituția de învățământ; 2. Particularitățile de manifestare a fenomenului bullying în școală; 3. Măsurile de prevenire și combatere a fenomenului bullying în școală; 4. Recomandările pentru prevenirea și combaterea fenomenului, la nivel de școală, familie și comunitate.

Colectarea datelor cantitative s-a efectuat în perioada 18–30 septembrie 2019. Chestionarele pentru adolescenți au fost aplicate în cadrul instituțiilor de învățământ. S-a utilizat procedeul autoadministrării, care este unul potrivit pentru investigarea fenomenelor de acest fel. Au fost tipărite chestionare în limba română și în limba rusă, elevilor fiindu-le oferită posibilitatea de a alege limba de comunicare. Selectarea elevilor participanți la cercetare s-a realizat în baza „Acordurilor din partea părinților/îngrijitorilor pentru participarea copiilor la cercetare”. Completarea chestionarelor a fost asistată de către echipa de cercetare a Centrului de Investigații și Consultanță „SocioPolis”, pentru a explica scopul studiului și modalitatea de

completare a chestionarului, totodată, pentru a preveni: (i) implicarea cadrelor didactice sau a altor persoane în procesul de completare, (ii) discutarea și comentarea întrebărilor între elevi, (iii) expunerea publică, în voce, a răspunsurilor pe care le-au oferit la întrebările din chestionar, (iv) evitarea situațiilor în care un elev se uită în răspunsurile altui elev sau în care personalul didactic dorește să cunoască răspunsurile elevului, (v) prevenirea situațiilor de posibil conflict între elevi. În cazul coordonatorilor ANET, de asemenea, s-a utilizat procedeul de autoadministrare a chestionarului. Analiza datelor cantitative a cuprins frecvențe și corelații statistice, inclusiv, agregarea unor întrebări care să permită crearea profilului adolescentului afectat de bullying (inițiator/agresor, victimă, martor) și a fost efectuată cu ajutorul programului statistic SPSS.

Partea calitativă a cercetării s-a bazat pe 4 discuții focus grup cu adolescenții, 4 discuții focus grup cu părinții/îngrijitorii adolescenților (Anexa 1) și 40 de interviuri individuale aprofundate cu diferiți specialiști (Anexa 2). Astfel, la discuțiile focus grup au participat 47 de adolescenți¹⁶ și 38 de părinți/îngrijitori din mun. Chișinău, regiunea Nord, regiunea Centru și regiunea Sud. În cadrul discuțiilor focus grup, s-a urmărit cercetarea aprofundată a unor aspecte identificate în cadrul studiului cantitativ. Ghidul de discuții cu adolescenții s-a axat pe următoarele aspecte: relațiile cu semenii la școală; percepțiile și atitudinile față de bullying; măsurile întreprinse la nivelul instituției de învățământ, pentru prevenirea și combaterea fenomenului; informarea părinților despre situațiile de bullying; recomandările adolescenților pentru prevenirea și combaterea bullying-ului. Ghidul de discuții focus grup cu părinții/îngrijitorii a avut în calitate de subiecte de discuție: percepția relației copilului cu școala și cu colegii de clasă; cunoașterea fenomenului de bullying; comunicarea dintre copii și părinți, în situațiile de bullying; factorii de protecție și de risc, în cazurile de bullying; măsurile întreprinse, la nivelul instituției de învățământ; rolul părinților în prevenirea și combaterea fenomenului; recomandările părinților privind prevenirea și combaterea bullying-ului.

Cele 40 de interviuri individuale aprofundate cu specialiștii din sistemul educație, sănătate și protecție socială (Anexa 2) au urmărit cunoașterea serviciilor existente și a accesului adolescenților la serviciile date, dar și a măsurilor ce mai sunt necesare de întreprins pentru reducerea incidenței fenomenului bullying. Interviurile individuale cu specialiștii au cuprins subiecte, precum atitudinea față de fenomenul bullying; factorii de risc și de protecție; serviciile oferite, nemijlocit, de fiecare categorie de specialist; aprecierea serviciilor existente și înaintarea recomandărilor pentru prevenirea și combaterea bullying-ului. Realizarea interviurilor individuale aprofundate s-a efectuat în perioada 17 iunie – 7 octombrie 2019, iar a discuțiilor focus grup în perioada 29 septembrie – 9 octombrie 2019.

¹⁶ În baza „Acordurilor din partea părinților / îngrijitorilor pentru participarea copiilor la discuții focus grup”.

Tabelul 1. Structura sociodemografică a eșantionului de adolescenți

		Număr	%
Total		2237	100,0
Locul amplasării instituției de învățământ	urban	1227	54,9
	rural	1010	45,1
Regiunea geografică	nord	565	25,3
	centru	638	28,5
	sud	435	19,4
	mun. Chișinău	599	26,8
Genul	băiat	1038	46,4
	fata	1199	53,6
Clasa	Clasa a VI-a	447	20,0
	Clasa a VII-a	432	19,3
	Clasa a VIII-a	416	18,6
	Clasa a IX-a	416	18,6
	Clasa a X-a	176	7,9
	Clasa a XI-a	187	8,4
	Clasa a XII-a	163	7,3
Relația cu instituția de învățământ	elevi care își continuă studiile în școala în care au învățat anul trecut	2118	94,7
	elevi care învață, la moment, în altă școală decât cea din anul trecut	119	5,3
Amplasarea instituției de învățământ	în aceeași localitate în care locuiește elevul	1926	86,1
	în alta localitate decât cea în care locuiește elevul	311	13,9
Media academică	9-10	559	25,0
	8-8.99	1014	45,3
	7-7.99	483	21,6
	5-6.99	128	5,7
	Non răspuns	53	2,4

În prezentul raport, se vor indica situațiile dezagregate, pe clase, deoarece, din observațiile directe ale echipei de cercetare și din interviurile individuale aprofundate, desfășurate cu specialiștii din domeniul educațional (psihologi, reprezentanți CRAP, SAP, specialiști din cadrul serviciilor sociale și a serviciilor prietenoase tinerilor), situațiile de bullying sunt mai mult prezente și observate în interiorul unei clase, decât în cadrul unui grup de vârstă. Fiecare clasă cuprinde preponderent o anumită grupă de vârstă (Tabelul 2).

Tabelul 2. Vârsta copiilor, pe clase, %

Clasa	Vârsta		
Clasa a VI-a	11 ani – 20,6	12 ani – 76,5	13 ani – 2,9
Clasa a VII-a	12 ani – 29,2	13 ani – 68,8	14 ani – 2,1
Clasa a VIII-a	13 ani – 24,3	14 ani – 71,9	15 ani – 3,8
Clasa a IX-a	14 ani – 24,8	15 ani – 72,4	16 ani – 2,9
Clasa a X-a	15 ani – 34,7	16 ani – 63,6	17 ani – 1,7

Clasa	Vârsta		
Clasa a XI-a	16 ani – 32,1	17 ani – 67,9	18 ani – 0
Clasa a XII-a	17 ani – 30,1	18 ani – 68,1	19 ani – 1,8

5,3% elevi din eșantion, în relatarea situațiilor de bullying cu care s-au confruntat la școală, în ultimele 12 luni, fac referință la altă școală decât cea în care învață, la momentul realizării studiului. În acest caz, cei mai mulți sunt elevii din clasele a X-a, care au ales să-și continue studiile la liceu, după absolvirea gimnaziului – 18,3% (Tabelul 3).

Tabelul 3. Repartizarea elevilor pe clase, care în anul curent învață într-o altă instituție de învățământ, %

	Elevi care își continuă studiile în școala în care au învățat anul trecut	Elevi care învață, la moment, în altă școală decât cea din anul trecut
Total	94,7	5,3
Clasa a VI-a	95,3	4,7
Clasa a VII-a	94,9	5,1
Clasa a VIII-a	96,2	3,8
Clasa a IX-a	96,4	3,6
Clasa a X-a	81,2	18,8
Clasa a XI-a	96,3	3,7
Clasa a XII-a	96,9	3,1

2 din 38 de coordonatori ANET ai instituțiilor de învățământ, în care s-a realizat studiul, au refuzat să participe la cercetare (*un coordonator din mun. Chișinău și un altul din mediul rural, regiunea centru*). Astfel, datele colectate de la coordonatorii ANET se referă la 36 de instituții de învățământ gimnazial și liceal din Republica Moldova.

Tabelul 4. Structura sociodemografică a eșantionului de coordonatori ANET, persoane

		Număr
Total		36
Locul amplasării instituției de învățământ	urban	18
	rural	18
Instituția are în state psiholog	da	21
	nu	15
Instituția are cadre didactice pentru toate disciplinele	da	25
	nu	11
Regiunea geografică	nord	11
	centru	8
	sud	8
	mun. Chișinău	9

În prezentul raport se vor utiliza următorii termeni:

- **adolescenți, inclusiv, preadolescenți** – elevi cu vârsta de 11–19 ani, clasele a VI-a-XII-a din instituțiile de învățământ din Republica Moldova;

- **bullying** – act de agresiune repetată sau de constrângere psihologică, verbală, fizică, sexuală sau socială împotriva unei persoane (sau a unui grup de persoane), cu intenția de a provoca prejudicii fizice sau emoționale acelei persoane (sau grupului). Bullying-ul nu presupune existența unui conflict bazat pe o problemă reală, ci pe dorința unor persoane de a-și câștiga puterea și autoritatea, punându-i pe alții într-o lumină proastă, prin intimidare, hărțuire, brutalizare;
- **cyberbullying** – formă de bullying care se manifestă prin mijlocirea tehnologiei digitale. Variabilele care definesc dezechilibrul de forță din bullying-ul tradițional, anume vârsta, genul și puterea fizică, nu au relevanță în Internet, unde anonimatul și distanța fizică sunt caracteristici care definesc interacțiunea dintre persoane. Cyberbullying-ul este o formă de hărțuire online;
- **hărțuire online** – răspândirea zvonurilor, postarea fotografiilor sau a altor informații personale, trimiterea unui mesaj indecent sau postarea comentariilor răutăcioase referitor la o persoană sau la un grup de persoane;
- **adolescenți afectați de bullying** – elevi care au fost victime, inițiatori/agresori și martori ai bullying-ului.

1.3. CONSIDERAȚII ETICE

În realizarea cercetării, s-au luat în considerare principiile și normele etice promovate de Grupul de Evaluare al Națiunilor Unite¹⁷, inclusiv, standardele etice de cercetare ale UNICEF.¹⁸ Protocolul de cercetare, elaborat în acest scop, a cuprins: (i) aspecte referitoare la asigurarea protecției identității copiilor și a adulților, participanți la cercetare, (ii) aspecte referitoare la asigurarea siguranței adolescenților participanți la cercetare, (iii) protecția datelor colectate etc. Participanții au fost informați atât despre contextul și scopul cercetării, cât și despre respectarea principiilor de anonimat și de confidențialitate. Echipa de cercetare a fost sensibilă la opiniile, credințele și obiceiurile participanților, interacțiunea cu aceștia fiind bazată pe criterii de integritate și onestitate.

O atenție deosebită în cadrul cercetării s-a acordat selectării celor mai adecvate abordări de studiere a experienței adolescenților. Menționăm, de asemenea, că, pentru colectarea informației de la adolescenți, în prealabil, s-a obținut acordul din partea unuia dintre părinți/îngrijitori. Acordurile au fost diferențiate, în dependența de metoda de cercetare aplicată (ancheta sociologică, în bază de chestionar sau discuția focus grup). La discuțiile focus grup au participat adolescenți de 12 ani și peste. Adolescenții au fost informați despre unicitatea și diversitatea experiențelor individuale, inclusiv, despre respectul pentru experiența unică a fiecăruia, nu în ultimul rând, despre participarea voluntară.

¹⁷ UNEG Code of Conduct for Evaluation in the UN system. <http://www.unevaluation.org/document/detail/100>

¹⁸ https://www.unicef.org/supply/files/ATTACHMENT_IV-UNICEF_Procedure_for_Ethical_Standards. PDF

1.4. LIMITELE CERCETĂRII

Cercetarea realizată a fost influențată de unele **limite**:

- Datele au fost colectate în instituțiile de învățământ. Adolescenții au fost încurajați să ofere răspunsuri oneste, corecte și au fost informați despre respectarea condiției de anonimat. Tema cercetării fiind sensibilă, nu este exclus faptul că unii elevi au oferit răspunsuri dezirabile societății, având frica de anumite consecințe;
- Datele colectate de la coordonatorii ANET referitoare la fenomenul de bullying sunt subreprezentative din diverse motive: (i) puțini coordonatori și cadre didactice din instituțiile de învățământ au beneficiat de instruire referitoare la fenomenul studiat și pot face diferența dintre violență și bullying; (ii) primele instruirii realizate la tema data s-au făcut începând cu lunile ianuarie-februarie 2019; (iii) registrul de evidență și forma de raportare privind evidența cazurilor de abuz, neglijare, exploatare, trafic, nu are o rubrică specială pentru bullying, ci doar abuzul elev-elev etc.¹⁹;
- Datele din prezentul raport fac referință la comportamentul și situațiile cu care s-au confruntat elevii în mediul școlar, pe parcursul ultimelor 12 luni (septembrie 2018 – septembrie 2019). Menționăm că colectarea datelor cantitative a fost realizată în luna septembrie, după o perioadă de 3 luni de vacanță (iunie-august), respectiv, unii elevi ar fi putut să uite anumite situații cu care s-au confruntat, în perioada de până la vacanță;
- Analiza nonrăspunsurilor oferite de către adolescenți relevă că aceștia au preferat să răspundă la întrebările legate de experiențele trăite la școală, cele legate de relațiile cu semenii, relațiile cu familia. Au preferat însă să nu explice de ce au agresat, de ce au intimidat sau au hărțuit un alt copil, reacția pe care au avut-o atunci când au fost agresați, intimidați, hărțuiți.

1.5. MANAGEMENTUL CERCETĂRII

Cercetarea a fost realizată de echipa Centrului de Investigații și Consultanță SocioPolis în 5 etape: (i) elaborarea protocolului de cercetare²⁰, (ii) colectarea datelor²¹, (iii) controlul și asigurarea calității datelor (iv) analiza și elaborarea Raportului de cercetare, (v) validarea și diseminarea rezultatelor și a recomandărilor-cheie ale cercetării.²²

¹⁹ Ordinul Ministerului Educației nr. 77 din 22 februarie 2013, Anexa 3 și 4.

²⁰ Desk research. National study on bullying among adolescents in Moldova. May, 2019.

²¹ 17 iunie – 9 octombrie 2019.

²² 6 decembrie 2019.

II. ADOLESCENȚII ÎN MEDIUL ȘCOLAR

46,8% din elevi au menționat că în clasa lor există, cel puțin, un coleg sau câțiva colegi cu care ceilalți evită să discute, să prietenească.

2.1. STAREA EMOTIONALĂ A ADOLESCENȚILOR LA ȘCOALĂ

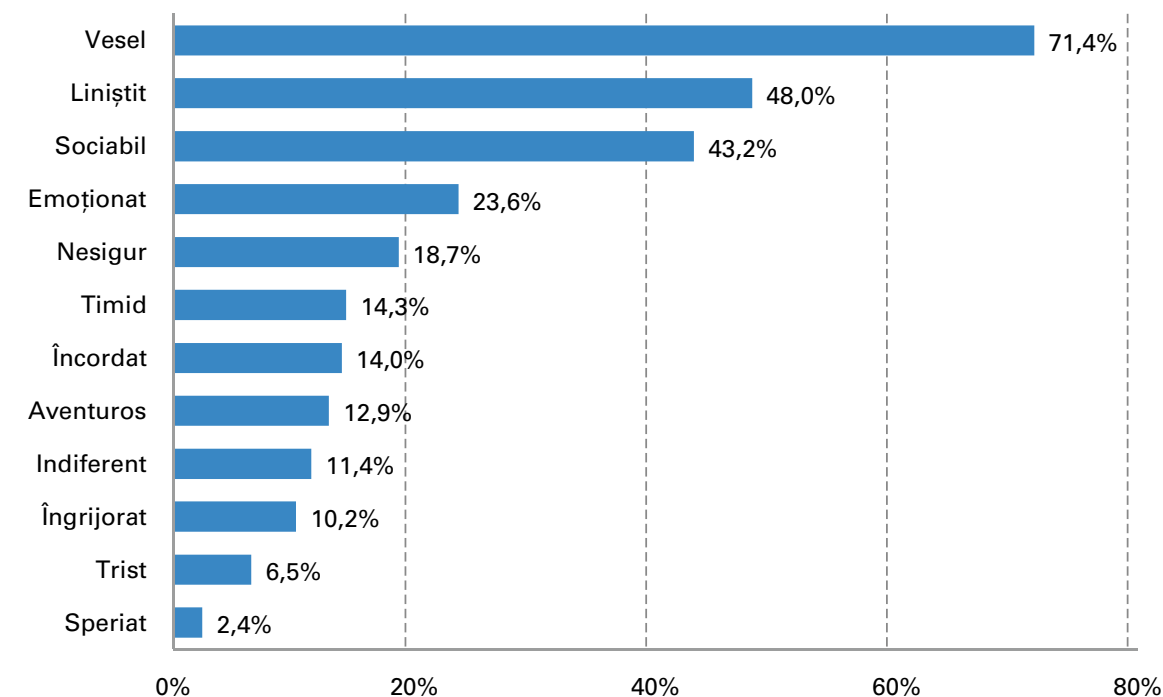
Marea majoritate a elevilor afirmă că se simt bine la școală (7 din 10 copii – vesel, 5 din 10 – liniștit, 4 din 10 – sociabil, 2 din 10 – emoționat). În același timp, unii adolescenți nu percep mediul școlar ca fiind unul prietenos, 2 din 10 copii se simt nesigur, 1 din 10 – încordat, 1 din 10 – îngrijorat (**Figura 2²³**). Evident, fiecare școală are anumite particularități. În linii generale, subliniem că, într-o proporție mai mare, sunt mai veseli la școală copiii din mediul rural, băieții, elevii din clasele a VI-a-VIII-a. Se apreciază ca fiind sociabili, într-o proporție mai mare, adolescenții ce studiază în instituții de învățământ din mediul urban, inclusiv mun. Chișinău, cei din clasele liceale, cu media mai mare de 9. Cei cu o reușită mai scăzută la învățatură se percep, mai frecvent, ca fiind nesiguri, dar și indiferenți.

Datele cercetării atestă că victimele bullying-ului sunt mai puțin veseli și liniștite, în comparație cu ceilalți adolescenți, în același timp, fiind mai emoționate, mai nesigure, mai încordate, mai îngrijorate. Inițiatorii bullying-ului sunt mai puțin liniștiți, totodată, mai încordați, mai aventuroși, mai indiferenți.

Marea majoritate a adolescenților, participanți la discuțiile de grup, au menționat că relațiile cu colegii de clasă sunt pozitive „prietenoase”, „armonioase”, „pașnice”, „sociabile”, „plăcute”, „interesante”, „excelente”, „bazate pe respect”. Unii elevi au caracterizat relațiile cu calificative neutre „speciale”, „potrivite”, „multi-schimbătoare”. Pentru un anumit număr de elevi, totuși, relațiile cu colegii de clasă sunt „dificile”, „complicate”, „conflictuale”, „sălbatic”, creându-le „disconfort”. Relațiile elevilor din clasele gimnaziale cu cei din clasele superioare sunt deseori tensionate „se anină mereu, în batjocură, poate să ne împingă, poate să ne numească...” (FGD_1_C).

²³ Adolescenții au ales maximum 3 caracteristici pentru a-și autoaprecia starea emoțională la școală.

Figura 2. Autoaprecierea stării emoționale a adolescenților la școală, %



Fiind întrebați despre relația adolescenților cu școala, unii părinții au recunoscut că nu cunosc acest subiect „nimic nu știu ce se întâmplă la școală” (FGD_4_P), alții au specificat că există unele aspecte ce îi îngrijorează „clar lucru că apar și situații de violență, zi de zi apar” (FGD_1_P); „se formează grupuri” (FGD_2_P); „sunt copii în clasă ce se consideră mai presus ca toți și îi înjosesc pe ceilalți” (FGD_4_P).

Adolescenții au menționat că dificultățile în relaționarea cu elevii din școală au diferite cauze: (i) diferența de opinii „ideile sunt diferite și din cauza aceasta apar certuri” (FGD_1_C); (ii) diferența de educație „unii nu vor să asculte pe cineva” (FGD_1_C); (iii) anumite trăsături personale – atitudine de superioritate, invidie etc. Părinții însă au specificat că la baza dificultăților de relaționare se află: (i) tendința unor adolescenți de a se afirma ca lideri negativi; (ii) situația financiară a familiei; (iii) relațiile din familie, inclusiv, educația oferită.

2.2. APRECIEREA ȘCOLII

85,5% din elevii care au participat la cercetare consideră că marea majoritate a colegilor de clasă sunt prietenoși. Un grad mai redus de prietenie cu colegii de clasă s-a constatat în rândul victimelor, dar și al agresorilor. **46,8% din elevi însă au menționat că „în clasă mea există, cel puțin, un coleg sau câțiva colegi, cu care ceilalți evită să discute, să prietenească”.** Astfel de situații sunt mai frecvente în mun. Chișinău (fiecare al 2-lea elev a menționat situația dată) și printre elevii din clasele a VI-a-IX-a.

Datele colectate atestă, de asemenea:

- Violența fizică în școală (elevii se bat, se împing) a fost raportată, practic, de fiecare al 3-lea elev, participant la cercetare. Situațiile date sunt mai frecvente printre elevii claselor a VI-a-VII-a (pentru 4 din 10 copii) și celor cu note sub media 7 (4 din 10 copii). Violența fizică însă este prezentă și în afara școlii, fiind raportată de fiecare al 4-lea elev. *Se bat, se împing, în afara școlii*, mai frecvent elevii claselor a VI-a-VII-a (fiecare al 3-lea elev) și cei cu medii scăzute (fiecare al 3-lea elev).
- Fiecare al 5-lea elev a semnalat că cei din clasele mici se tem de elevii din clasele mai mari. Teama este mai frecventă printre elevii claselor a VI-a (fiecare al 3-lea elev), cei cu media sub 7 (fiecare al 3-lea elev). Astfel de situații sunt resimțite, într-o măsură mai mare, în rândul băieților (fiecare al 4-lea băiat) și al elevilor din mediul rural (fiecare al 4-lea elev).
- 16,2% din adolescenți au relatat că elevii din clasele mari, deseori, îi hărțuiesc pe elevii din clasele mai mici. Cu astfel de situații se confruntă fiecare al 4-lea elev din clasa a VI-a și fiecare al 5-lea din clasa a VII-a. Așa tip de comportament a fost semnalat, de asemenea, frecvent, de către elevii cu note joase (fiecare al 4-lea elev cu media sub 7).
- Fiecare al 5-lea adolescent consideră că *elevii din familiile sărace sunt mai des hărțuiți de către alți elevi*. Aceste opinii sunt împărtășite, frecvent, de către elevii din mediul rural, cei din clasele a VI-a-VII-a și cei cu media sub 7.
- Fiecare al 5-lea elev, participant la cercetare, a semnalat că în școala în care își face studiile *nu se iau măsuri cu elevii bătauși*. Situațiile date sunt frecvente în instituțiile de învățământ din mediul rural, unde astfel de cazuri au fost raportate de fiecare al 4-lea elev. Trebuie accentuat faptul că atât agresorii, cât și victimele bullying-ului au menționat, frecvent, prezența acestor situații. 7,6% din elevi au menționat că, în școală, diriginții nu discută cu elevii situațiile de violență.
- În societatea contemporană, *dacă înveți bine, colegii nu te apreciază*. Situația dată este caracteristică, cel puțin, la 1 din 10 elevi care au participat la cercetare. Mai frecvent situația se întâlnește printre elevii din mediul rural, cei din clasele a VI-a-VII-a, băieți și cei cu media sub 8, unde situațiile date se întâlnesc la aproape 2 din 10 elevi.
- Fiecare al 10 elev, participant la cercetare, a menționat că, majoritatea profesorilor din școala în care își fac studiile, sunt agresivi cu elevii. Această apreciere este mai frecventă în rândul agresorilor bullying-ului, dar și al elevilor din clasele a VII-a-VIII-a, precum și al celor cu o medie mai joasă de nota 8.

III. PERCEPȚIA ȘI ATITUDINEA FAȚĂ DE BULLYING

86,8% din totalul elevilor claselor a VI-a-XII-a din Republica Moldova, sunt afectați de bullying.
Victimele bullying-ului reprezintă 70,8% din totalul elevilor.
Agresorii în cazurile bullying-ului reprezintă 41,1% din totalul elevilor.
Martorii bullying-ului reprezintă 75,6% din totalul elevilor.

3.1. PERCEPȚIA ȘI ATITUDINEA COPIILOR FAȚĂ DE BULLYING

Discuțiile de grup atestă că elevii au auzit termenul „*bullying*”, cel mai des, în mediul școlar, la lecțiile de Dezvoltare personală, Educație civică, uneori, la cele de Limbă engleză, alteori, în mediul online. În unele instituții, au fost organizate discuții la subiectul dat cu persoane invitate, de obicei, reprezentanți ai organizațiilor societății civile. Elevii însă nu cunosc toate particularitățile de manifestare a bullying-ului. Fiind rugați să explice termenul, ei au menționat: „*violența în școală*”, „*poate să nu fie numai fizic, ci și moral*”, „*discriminare verbală sau fizică*”, „*hărțuire*”, „*distrugere a obiectelor personale*”, „*bătaie de joc*”. Mai rar s-a menționat intenția, repetarea acțiunii, manipularea, faptul că poate fi sau poate deveni o acțiune de grup.

După ce s-a ajuns la o definiție cu adolescenții participanți la discuțiile de grup, aceștia au menționat că bullying-ul „*nu e ceva ieșit din comun*” (FGD_2_C), este prezent în fiecare clasă și că „*persoanele din jur văd chestia aceasta și nu reacționează*” (FGD_4_C) (Boxa 1). Respectiv, acest tip de comportament al unor colegi devine normă „*când se întâmplă de mai mult timp, noi ne obișnuim*” (FGD_4_C).

Boxa 1. Opiniile elevilor privind prezența și frecvența bullying-ului

„*Se întâmplă des, dar nu cu toți colegii, de obicei, cu cei care nu au o anumită putere ca să poată reacționa*” (FGD_1_C).

„În fiecare clasă, eu cred că este un elev care vrea să se creadă mai deștept, crede că dacă numește o persoană sau o lovește, are mai multă atenție din partea colegilor” (FGD_2_C).

„Nu se întâmplă destul de des, dar acest lucru este practicat de copiii care se cred superiori în clase” (FGD_3_C).

Participanții la discuțiile de grup au descris diferite situații de bullying prezente în școli, unele fiind grave (Boxa 2). Situațiile de bullying, frecvent, se întâmplă în diferite spații din instituția de învățământ: sala de curs (la recreație sau în timpul lecției), cantina, sala de sport, WC. Uneori, în afara școlii: pe terenul de sport, în drum spre casă, alt local unde colegii de clasă se pot întâlni.

Boxa 2. Situații de bullying prezente în instituțiile de învățământ și relatate de către elevi

Situații frecvente de bullying

„Un coleg care întotdeauna este agresor, așteaptă momentul când ar putea să plece la alt coleg să îl offenseze și să-l prindă anume pe acel care nu se poate apăra și asta se întâmplă la fiecare recreație” (FGD_1_C).

„În unele clase există copii care sunt dintr-un centru special și au unele probleme de sănătate: mai greu vorbesc, se bâlbâie. Și sunt momente când unii se cred mai presus și încep să-i imite, să-și bată joc, să-i numească...” (FGD_1_C).

„Avem la noi în clasă un copil provocator. El, într-o zi, a plecat la un coleg și a început a-i înjura părinții. Celălalt copil s-a enervat și l-a dat cu capul de masă. Provocatorul acesta își cheamă părinții la școală pentru nimic și, până la urmă, este vinovată toată clasa, da nu el” (FGD_3_C).

„La noi în clasă există o persoană care, oricând are ocazia, tachinează o altă persoană. De obicei, persoana dată pe toată clasa tachinează. Când vine însă o persoană să-i vorbească în față sau să îl lovească, el imediat fuge la cadrele didactice și se plânge că a fost lovit” (FGD_3_C).

„Noi avem un copil care tachinează întreaga clasă, el face aceasta de plăcere. Pentru el e satisfacție. Acest copil se simte superior arată că este puternic, curajos” (FGD_4_C).

Cyberbullying asupra unui copil cu dizabilități

„Avem în sat un băiat cu dizabilități, e bolnav și i-a făcut cineva un site și își bate joc de el... Într-un fel, nu e de ajuns că a pus pozele cu dansul, dar a făcut și niște descrieri” (FGD_2_C).

Caz grav de cyberbullying, cu tentativă de suicid

„Colegii o numeau în tot felul... A început totul de la o poză, pusă pe internet din greșeală... Ea singură a pus din greșeală. Un coleg de clasă a văzut și a făcut screenshot la poză și a pus-o pe rețelele de socializare...”

Ea nu a venit la școală, ne-a spus că noi o să râdem de dansa. Ea, pe grupul clasei, a trimis că vrea să moară... Peste două săptămâni totul s-a rezolvat, a revenit la normal” (FGD_2_C)

Adolescenții consideră că există forme grave și mai puțin grave de bullying (Boxa 3).

Boxa 3. Calificarea diferitor forme de bullying, în viziunea adolescenților

Forme mai puțin grave	Forme grave
<p>„Când e vorba de lucruri minore, de exemplu, ai răspuns la o întrebare și profesorul spune că nu e corect. Unii râd la pauză, alții chiar în timpul lecțiilor” (FGD_1_C).</p> <p>„Sunt momente când te grăbești, poți să te împiedici și să cazi. Încep să râdă sau, după asta, pot începe a spune că nu te poți ține pe picioare” (FGD_1_C).</p> <p>„Când spun niște glume despre tine și, în loc să te enervezi, râzi” (FGD_1_C).</p> <p>„Când joci în echipă baschet și ai făcut ceva ce nu este corect. Din cauza ta, a pierdut echipa și ei încep să te tachineze” (FGD_3_C).</p>	<p>„Se zice o vorbă care te doare mai tare ca un pumn. Dacă a spus-o o dată, o mai spune și a doua, și a treia oară. De obicei, încep a spune toți” (FGD_2_C).</p> <p>„Intimidarea cu cuvinte urâte” (FGD_4_C).</p> <p>„Sunt bârfe grave despre secrete privind relațiile dintre fete și băieți sau cele care sunt inventate” (FGD_3_C).</p> <p>„Ai o haină nouă, în linii, și câțiva colegi încep să te numească ca pe un animal și ție asta poate să nu îți placă” (FGD_3_C).</p> <p>Cyberbullying-ul, utilizarea Internetului – „formă gravă pentru că ei folosesc identitatea ta” (FGD_2_C).</p> <p>Formele de bullying ce implică bătaia sau alte forme de violență fizică (bruscare, împingere).</p> <p>Distrugerea obiectelor persoanele.</p>

3.2. PERCEPȚIA ȘI ATITUDINEA PĂRINȚILOR/ÎNGRIJITORILOR FAȚĂ DE BULLYING

Discuțiile cu părinții atestă că, marea majoritate, nu cunosc termenul „bullying”. Termenul este, practic, necunoscut de părinții din mediul rural „prima dată auzim” (FGD_2_P). În linii generale, părinții operează cu sinonime la termenul dat „înjosire

într-un fel”, „intimidare”, „obijduire”, „hărțuire prin cuvinte, prin fapte” din partea unor lideri negativi. Deși termenul este unul nou, fenomenul a existat întotdeauna, au menționat părinții „tot timpul a fost. Și când eu am fost elevă” (FGD_2), însă acum lucrurile au devenit mai complicate, pe motiv că copiii cunosc mai multe și au acces la tehnologii informaționale, respectiv, sunt mult mai „duri”. Părinții/îngrijitorii au evidențiat unele situații de bullying pe care le cunosc (Boxa 4).

Boxa 4. Situații de bullying prezentate de către părinții/îngrijitorii adolescenților

„Acum liderismul prevalează. Într-un sens, cine se consideră lider este în stare să-l intimideze pe colegul său, considerându-l mai incapabil la studii sau mai slab fizic și de aici poate să-l hărțuiască mai des.” (FGD_1_P).

„Se tachinează mai mult verbal, se intimidează din diferite motive: aspectul fizic, probleme de sănătate. Liderii din clasă, 2-3 copii, încep să-i intimideze pe ceilalți, până când se ajunge, uneori, și la violență fizică, pentru că copiii sunt diferiți și reacționează diferit la intimidări. Cu regret, sunt astfel de cazuri” (FGD_1_P).

„A fost un caz când fata mea a împrumutat un creion de la o fată pe care toată clasa nu o accepta, atunci ceilalți i-au atins creionul și au spus „fu”, „fu” (FGD_2_P).

„Am o nepoată și toți o înjosec. Ea tace, plânge, după se duce și îi spune unui verișor din clasa a IX-a. Mă tem ca acesta să nu sară la bătaie. I-am spus să nu fie agresiv, doar să vorbească cu colegii ei, ca să-i dea pace” (FGD_2_P).

„Sunt copii mai iuți, mai energici, mai dezvoltați, care îi atacă pe ceilalți. Cei care se consideră mai deștepți sau învață mai bine, îi atacă pe cei mai slabi ca dâșii, dar nu toți. Sunt copii care sunt deștepți și au locul lor, dar sunt care se socot prea deștepți și aceia își permit” (FGD_3_P).

„Ei caută și diferite aventuri, permanent, ceva nou, dacă nu pun sare în ceai, atunci îi pun piper, aduc de acasă și tot pun. Victima se incomodează, dar lor le crește inima de faptele pe care le-au făcut” (FGD_3_P).

„Este o coincidență că avem câțiva copii ai căror părinți sunt profesori. Copilul unui profesor este intimidat de către colegi, din cauza că mama are o atitudine deosebită față de el ca elev, decât față de ceilalți. Din cauza aceasta, copilul este intimidat de colegi care-l cred că este sub supravegherea mamei, că îi acordă mai multă atenție. Dar asta nu este vina copilului, ci e vorba de profesionalismul mamei” (FGD_1_P).

Părinții au evidențiat că marea majoritate a situațiilor de bullying au loc în școală, însă, uneori, și în afara școlii sau în mediul online. În unele instituții de învățământ, părinții afirmă că au fost rugați de către personalul școlii să discute cu copiii lor pentru ca să prevină unele cazuri de violență și bullying, ce pot avea loc în afara școlii: în curte, pe terenul de spor etc.

Marea majoritate a părinților nu sunt dispuși să accepte nici o formă de bullying „nu e acceptabilă nici o formă de hărțuire” (FGD_1_P). În opinia lor, este important ca părinții victimei să reacționeze imediat și să fie consecvenți în acțiunile întreprinse „indiferent, vorbești cu părintele sau vorbești cu copilul, sau vorbești cu copilul tău ca să-l liniștești, lucrurile acestea nu se lasă” (FGD_1_P).

3.3. PERCEPȚIA ȘI ATITUDINEA SPECIALIȘTILOR FAȚĂ DE BULLYING

Coordonatorii ANET din instituțiile de învățământ participante la cercetare, au reușit să ofere un tablou integral al termenului de bullying. Astfel, majoritatea au definit termenul prin „comportament agresiv”, „comportament ostil”, „hărțuire”, „terorizare”, „umilire”, „brutalizare”, „intimidare”, „luare în derâdere”, „lovire”, „ignorare”, „excludere”, „marginalizare”. Unii au oferit explicații detaliate, specificând că bullying-ul este unul dintre cele mai complexe forme de comportament agresiv și se manifestă atât în mediul școlar, cât și în cel familial, la locul de muncă și pe stradă, caracterizându-se prin agresivitate fizică (lovire, îmbrâncire, deposedare de lucruri), agresivitate verbală (porecle, șantaj), agresivitate relațională (zvonuri, izolare), agresivitate în mediul online. Nu în ultimul rând, au menționat că are 3 caracteristici: intenție, repetabilitate și dezechilibru de forțe.

Interviurile realizate cu specialiști din diferite domenii, atestă că termenul de bullying este mai puțin cunoscut de angajații din domeniul protecției sociale. Specialiștii în protecția copilului, asistenții sociali nu cunosc termenul „nu se știe noțiunea, nu prea suntem pregătiți și noi o înregistrăm ca neglijare emoțională” (IIA_E_16).

Specialiștii intervievați (psihologii școlari, reprezentanții SAP, reprezentanții OLSDÎ, psihologii liber profesioniști și cei din organizații nonguvernamentale) au evidențiat că fenomenul bullying „nu este de azi sau de ieri, el a existat întotdeauna, însă o atenție mai mare am început să-i acordăm, odată cu aprobarea ordinului nr. 77²⁴” (IIA_E_25). S-a specificat că acesta este un fenomen influențat de progresul tehnico-științific (a apărut cyberbullying-ul), este întâlnit la vârste tot mai mici (în instituții preșcolare și în școli primare), tinde să devină „ceva normal”, dar are consecințe mult mai grave (Boxa 5). Aceste particularități de manifestare atestă că este necesară o abordare specifică, coordonată și continuă, pentru a nu permite ca situațiile „să escaladeze și să devină grave” (IIA_E_37).

Boxa 5. Particularitățile de manifestare a bullying-ului, la etapa actuală, în opinia specialiștilor

„Bullying-ul a fost și în copilăria mea. Dar noi cumva treceam peste el mai ușor, deoarece mai mult comunicam direct. Acum, din cauza tehnologiilor informaționale, a calculatorului, a telefonului, copii nu mai vorbesc direct,

²⁴ Ordinul Ministerului Educației nr. 77 din 22 februarie 2013.

doar virtual. Astfel, am la consultație copii care sunt stingheriți, copii care au fobii foarte accentuate” (IIA_E_1).

„M-a impresionat că unii copii au un vocabular care lasă de dorit, vulgar și se ocupă de șantaj, vreau să vă spun. Am rămas impresionată, fiind specialist, nu m-am așteptat. Când eram de vârsta lor, noi nu eram atât de duri. Într-adevăr eram mai buni, puteam să ne controlăm...” (IIA_E_3).

„Sunt copii cu anumite particularități și ei devin incomozi pentru profesori. De fapt, acestea sunt victime ale bullying-ului, iar cei mai agreeți de profesori devin agresori. E clar că se începe de la ceva simplu: porecle, jigniri, ghiontiri pe coridoare sau chiar prin clase” (IIA_E_4).

„De când au început să închidă școlile prin sate, copiii sunt nevoiți să meargă la liceele din oraș. Astfel, s-au format grupuri, copiii din oraș nu prea relaționează cu cei de la sate” (IIA_E_3).

3.4. GRADUL DE RĂSPÂNDIRE A BULLYING-ULUI ȘI PARTICULARITĂȚILE DE MANIFESTARE

Datele studiului național atestă că **86,8% din totalul elevilor claselor a VI-a – XII-a din Republica Moldova, sunt afectați de bullying**. Influența bullying-ului asupra elevilor este diferită. În linii generale, unii elevi devin victime ale bullying-ului, alții agresori sau martori. Cei mai mulți elevi sunt martori ai bullying-ului, ei sunt urmați de victime și agresori. Semnificativ însă este faptul că, o parte dintre elevi, se încadrează nu doar într-un singur grup din cele nominalizate mai sus. Unii elevi sunt, uneori, victime și martori ai situațiilor de bullying, alteori, și agresori (Tabelul 5).

Tabelul 5. Prevalența bullying-ului în rândul elevilor claselor a VI-a – XII-a, %

	Procent din totalul elevilor claselor a VI-a-XII-a
Victime	70,8
Agresori	41,1
Martori	75,6
din ei	
Victimă și martor, totodată, și agresor (inițiator)	34,3
Victimă și martor (nu este agresor)	26,2
Doar victimă (nu este nici agresor, nici martor)	8,5
Victimă și agresor (nu este martor)	1,8
Doar martor (nu este nici victimă, nici agresor)	11,0
Martor și agresor (nu este victimă)	4,1
Doar agresor (nu este nici victimă, nici martor)	0,9
Total afectați de fenomenul de bullying	86,8
Nu sunt afectați de bullying	13,2

Practic, fiecare al 3-lea adolescent a fost, pe parcursul anului trecut de studii, victimă, martor, dar și agresor (34,3%). Această categorie de adolescenți este mai frecventă în mun. Chișinău. S-a constatat că îmbinarea tuturor rolurilor este mai frecventă în rândul băieților, elevilor din clasele superioare și al celor cu o reușită mai bună la învățătură.

Fiecare al 4-lea elev (26,2%) este victimă a bullying-ului, dar a și asistat la situații de bullying. Cazurile date sunt frecvente în rândul fetelor și elevilor din clasele gimnaziale.

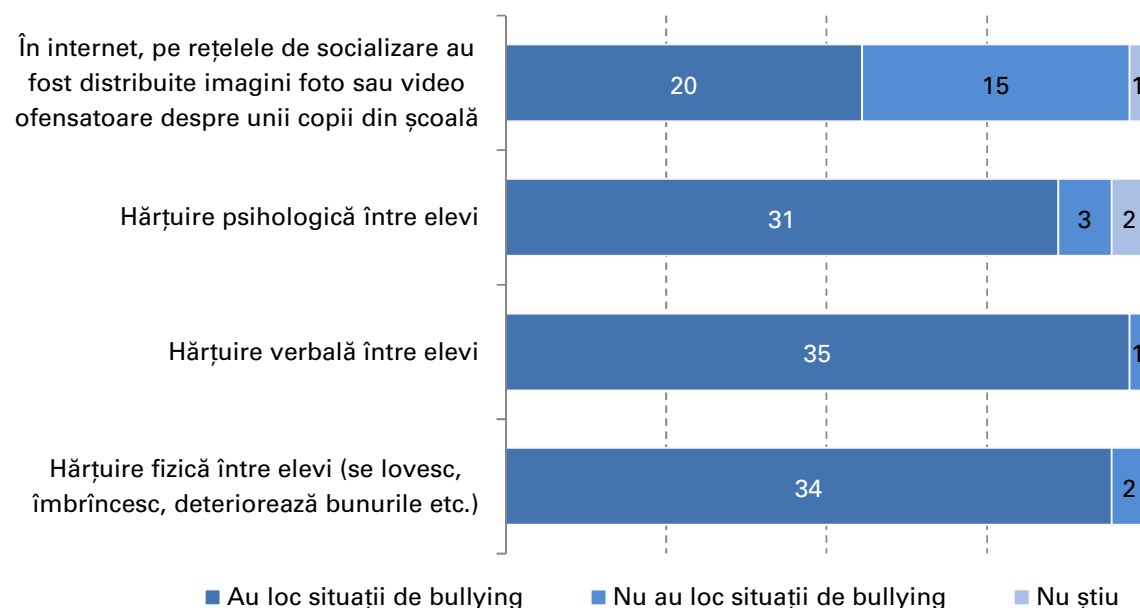
Ponderea elevilor care se află doar într-o singură ipostază, în cazurile de bullying, este redusă, 11,0% sunt doar martori, 8,5% sunt doar victime și 0,9% doar agresori. Evidențiem că în situația doar de victimă, frecvent, se regăsesc copiii din clasele a VI-a-VII-a, cu o reușită mai scăzută la învățătură (cu o medie sub 8).

Subliniem însă că fenomenul bullying rămâne neobservat, practic, este neglijat de administrația instituțiilor de învățământ. Din 36 de coordonatorii ANET ai instituțiilor de învățământ, participante la cercetare, 13 au indicat că în instituția lor nu au avut loc cazuri de bullying, pe parcursul ultimilor 12 luni, alte 23 au semnalat prezența, cel puțin, a unui copil afectat de bullying, în perioada septembrie 2018 – septembrie 2019. Specialiștii intervievați au menționat că multe cazuri de bullying nu ajung în atenția psihologilor, din cauza fricii de a se adresa la acest specialist „eu cred că la noi ajung 10%...” (IIA_E_4); „pot să spun că 90 la sută nu se adresează” (IIA_E_5); „am senzația că se adresează cam unul din 20. Dar asta e maxim ce se adresează” (IIA_E_34). De multe ori, situațiile sunt camuflate atât de către elevi, cât și de către cadrele didactice. Cauzele neadresării sunt multiple, însă cele mai frecvente sunt din cauza rușinii de a se adresa „la noi parcă e o rușine să solicite ajutor. Oamenii preferă singuri să se descurce” (IIA_E_4) și din cauza nerespectării confidențialității „elevii spun că atunci când merg la psiholog cu o problemă, cu o situație, ulterior, despre acest fapt află toată școala” (IIA_E_1).

În opinia coordonatorilor ANET, cazurile de bullying se atestă, mai frecvent, pe coridoarele școlii, în clase, mai rar, pe terenul de sport, în drum spre casă/spre școală, în WC-uri, în cantina școlii sau în mediul online. Sursele de informare, pe care s-au bazat coordonatorii ANET în oferirea răspunsurilor de mai sus, sunt extrem de diverse: sesizările în partea elevilor care au văzut astfel de situații, mai rar, din partea elevilor afectați de bullying, sesizările din partea diriginților, sesizările din partea cadrelor didactice și a personalului auxiliar, plângerile din partea părinților, sesizările anonime. Acțiunile de bullying sunt provocate, deseori de un elev care este apreciat și se bucură de autoritate în fața celorlalți (16 coordonatori ANET), de un grup de elevi (11), mai rar, de un elev care este exclus totalmente sau parțial de către ceilalți elevi.

Coordonatorii ANET au atestat, în mediul școlar, foarte des și des, printre elevii claselor a VI-a – XII-a, hărțuirea verbală (cuvinte jignitoare, porecle, luări în derâdere etc.), hărțuirea fizică (îmbrâncituri, deteriorare a bunurilor, loviri etc.) și hărțuirea psihologică (diseminări de informații false, bârfe, zvonuri, excluderi ale unor persoane din cercul de comunicare etc.), mai rar, hărțuirea în mediul online (Figura 3). Datele oferite de această categorie de specialiști atestă că situațiile de

Figura 3. Situațiile de bullying observate, de coordonatorii ANET, pe parcursul ultimelor 12 luni, persoane



bullying sunt mai frecvente printre elevii claselor a VI-a-IX-a. Raspunsurile oferite de coordonatorii ANET privind situațiile de hărțuire observate în instituția în care activează, relevă că fenomenul este prezent în instituțiile de învățământ. O bună parte din cei 13 coordonatori ANET, care au menționat că nu au avut nici o situație de bullying, de fapt, nu cunosc particularitățile de manifestare a acestuia și au nevoie de instruire.

Datele colectate atestă un alt aspect extrem de important: uneori, cadrele didactice, fără să-și dea seama sunt inițiatorii bullying-ului. Astfel, 2/3 dintre elevii care au participat la cercetare au văzut/au auzit, cel puțin, o singură dată când profesorii au râs de corpul unor copii (este gras, înalt, slab, scund) sau de schimbările fiziologice ale corpului acelor adolescenți (acnee, ciclul menstrual etc.) (Tabelul 6).

Tabelul 6. La școală am văzut, am auzit cum profesorii au râs de corpul unor copii sau de schimbările fiziologice ale corpului acelor copii, %

		O dată sau de câteva ori pe săptămână	De câteva ori pe lună	De câteva ori pe an	O singură dată	Niciodată
Total		7,5	11,5	28,4	19,6	33,0
Clasa	Clasa a VI-a	7,2	9,8	19,2	22,8	40,9
	Clasa a VII-a	8,1	8,6	26,6	21,3	35,4
	Clasa a VIII-a	5,8	14,9	25,7	19,5	34,1
	Clasa a IX-a	10,1	12,7	35,1	17,3	24,8
	Clasa a X-a	4,5	11,9	36,4	21,6	25,6
	Clasa a XI-a	6,4	10,7	32,6	17,6	32,7
	Clasa a XII-a	8,6	12,3	34,4	12,9	31,8

3.5. COMPORTAMENTUL DE TIP BULLYING CÂND ADOLESCENTUL ESTE INIȚIATOR/ AGRESOR

Agresorii în cazurile de bullying reprezintă 41,1% din totalul adolescenților. Dintre aceștia, unii sunt agresori doar ai bullying-ului tradițional (81,1%²⁵ din totalul elevilor agresori, în cazurile de bullying), alții agresori doar în spațiul online (2,1%²⁶) și 16,8%²⁷ sunt agresori atât în mediul offline, cât și în cel online (Tabelul 7).

Agresori ai bullying-ului tradițional sunt, mai frecvent, fetele, precum și elevii din clasele a VI-a-VII-a. Agresori, în cazurile de cyberbullying, sunt elevii cu reușită scăzută (media sub 6). În același timp, fiecare al 5-lea băiat este agresor atât în mediul online, cât și în offline. Utilizează ambele variante de intimidare elevii claselor a XI-a și a XII-a, precum și cei cu o medie între 7 și 8.

Tabelul 7. Profilul agresorilor, în cazurile de bullying, %

		Agresori bullying tradițional	Agresori cyberbullying	Agresori ai ambelor forme de bullying
Total		81,1	2,1	16,8
Locul amplasării instituției de învățământ	urban	80,5	2,3	17,2
	rural	81,9	1,7	16,4
Regiunea geografică	nord	86,0	1,9	12,1
	centru	81,0	1,9	17,1
	sud	78,0	1,1	20,9
	mun. Chisinau	79,3	3,0	17,7
Genul	băiat	76,8	2,2	21,0
	fata	86,3	2,0	11,7
Clasa	Clasa a VI-a	82,7	2,2	15,1
	Clasa a VII-a	87,4	1,7	10,9
	Clasa a VIII-a	79,2	1,8	19,0
	Clasa a IX-a	80,1	2,5	17,4
	Clasa a X-a	82,8	3,1	14,1
	Clasa a XI-a	74,5	2,2	23,3
	Clasa a XII-a	77,1	1,2	21,7
Media academică	9-10	80,7	0,4	18,9
	8-8.99	83,6	2,0	14,4
	7-7.99	77,2	2,7	20,1
	5-6.99	76,6	8,5	14,9
	Nu au răspuns	88,9	-	11,1

²⁵ 33,3% din totalul eșantionului de elevi.

²⁶ 0,8% din totalul eșantionului de elevi.

²⁷ 6,9% din totalul eșantionului de elevi.

Pentru a aprecia gravitatea situațiilor de bullying create de **agresori**, acestea au fost clasificate în 3 categorii: situații ne semnificative de bullying, situații medii și situații grave (Anexa 3). Datele cercetării atestă că fiecare al 2-lea agresor este inițiatorul unor situații de agresiune ne semnificativă, însă, practic, fiecare al 3-lea agresor supune colegii la forme grave de bullying (Tabelul 8). Astfel, fetele, elevii claselor a XII-a și cei cu reușită înaltă se prezintă în calitate de agresori, în situații mai puțin grave „am răs, m-am amuzat de colegii care învață rău, pe note de 5 sau 6; am răs, m-am amuzat de alți colegi atunci când ei răspundeau la lecție; am răs, m-am amuzat de colegii care nu pot face sport, nu se descurcă la educația fizică; la școală am poreclit pe alți copii; am vorbit lucruri urâte, bârfe, minciuni despre alți colegi de clasă, școală”. Băieții, elevi ai claselor a VI-a-VIII-a, cei cu medie sub 8, din școli care se află în mediul rural, sunt, mai frecvent, inițiatorii unor forme grave de bullying „am amenințat pe alți copii; am încercat să determin colegii de clasă, de școală să se urască; am distrus, murdărit anumite lucruri ale altor copii; am impus pe alți copii din școală să îmi aducă bani sau alte lucruri; am filmat alți copii/colegi în situații când nu se simțeau bine, în situații amuzante și am arătat la alți copii sau le-am distribut pe rețelele de socializare”.

Tabelul 8. Situațiile pe care le inițiază agresorii bullying-ului, %

		Agresori în situații ne semnificative de bullying	Agresori în situații medii de bullying	Agresori în situații grave de bullying
Total		52,4	16,2	31,4
Locul amplasării instituției de învățământ	urban	53,8	17,4	28,8
	rural	50,6	14,7	34,7
Regiunea geografică	nord	52,4	15,7	31,9
	centru	50,0	15,5	34,5
	sud	49,7	17,1	33,2
	mun. Chisinau	56,6	16,7	26,7
Genul	băiat	43,5	17,4	39,1
	fata	63,4	14,7	21,9
Clasa	Clasa a VI-a	55,9	12,5	31,6
	Clasa a VII-a	53,5	14,0	32,5
	Clasa a VIII-a	46,1	19,4	34,5
	Clasa a IX-a	51,5	18,4	30,1
	Clasa a X-a	53,3	17,7	29,0
	Clasa a XI-a	50,0	20,5	29,5
	Clasa a XII-a	61,0	9,8	29,2
Media academică	9-10	56,5	14,7	28,8
	8-8.99	53,9	19,0	27,1
	7-7.99	45,5	13,1	41,4
	5-6.99	44,2	14,0	41,8
	Nu au răspuns	66,7	16,7	16,8

3.6. COMPORTAMENTUL DE TIP BULLYING CÂND ADOLESCENTUL ESTE VICTIMĂ

Victimele bullying-ului reprezintă 70,8% din totalul elevilor. Dintre acestea, unele sunt doar victime ale bullying-ului tradițional (68,7%²⁸ din totalul elevilor afectați de bullying), altele doar ale cyberbullying-ului (2,5%²⁹) iar 28,9%³⁰ din ele sunt afectate de ambele forme de bullying (Tabelul 9).

Victimele bullying-ului tradițional sunt mai frecvente în instituțiile școlare din mediul rural, în rândul fetelor, elevilor din clasele gimnaziale și al celor cu o medie de studii mai înaltă. În schimb, cyberbullying-ul este mai răspândit în școlile din mediul urban, în rândul băieților și al elevilor din clasele liceale. Totuși, în instituțiile de învățământ din mediul urban, în rândul băieților, elevilor claselor a XI-a și a XII-a și al celor cu o medie sub 8, fiecare a 3-a persoană este victimă a ambelor forme de bullying.

Tabelul 9. Profilul victimelor bullying-ului, %

		Victime bullying tradițional	Victime cyberbullying	Victime ale ambelor forme de bullying
Total		68,7	2,4	28,9
Locul amplasării instituției de învățământ	urban	63,8	3,4	32,8
	rural	74,7	1,2	24,1
Regiunea geografică	nord	71,8	2,6	25,6
	centru	71,7	0,9	27,4
	sud	65,5	4,2	30,3
	mun. Chisinau	65,0	2,9	32,1
Genul	băiat	62,8	3,3	33,9
	fata	73,9	1,7	24,4
Clasa	Clasa a VI-a	79,4	1,0	19,6
	Clasa a VII-a	68,6	1,6	29,8
	Clasa a VIII-a	70,4	1,7	27,9
	Clasa a IX-a	64,6	2,6	32,8
	Clasa a X-a	68,6	5,1	26,3
	Clasa a XI-a	58,3	5,2	36,5
Media academică	Clasa a XII-a	56,0	5,5	38,5
	9-10	72,5	1,8	25,7
	8-8.99	69,2	3,4	27,4
	7-7.99	63,2	1,8	35,0
	5-6.99	68,2	1,1	30,7
	Nu au răspuns	68,4	-	31,6

²⁸ 48,6% din totalul eșantionului de elevi.

²⁹ 1,7% din totalul eșantionului de elevi.

³⁰ 20,4% din totalul eșantionului de elevi.

Pentru a aprecia **gravitatea** situațiilor de bullying, acestea au fost clasificate în 3 categorii: situații ne semnificative, situații medii și situații grave de bullying (Anexa 4). Dacă victima a raportat că s-a confruntat repetat cu una sau mai multe din situațiile descrise, atunci a fost atribuită unei singure categorii. De exemplu, dacă aceasta a raportat că s-a confruntat cu situații ne semnificative și cu situații grave, atunci a fost atribuită categoriei de situații grave de bullying. Datele indică că doar fiecare a 5-a victimă se confruntă cu situații ne semnificative de bullying „la lecții, când răspundeam temele, unii colegi m-au luat în derâdere; am fost poreclit de colegi la școală; au fost spuse minciuni, bârfe despre mine la școală.” Fiecare a 3-a victimă se confruntă cu situații de gravitate medie „la diverse activități școlare comune am fost ignorat și disprețuit de către colegi; când am vrut să particip la unele activități școlare, nu am fost admis de către colegi; am avut situații când alți copii nu au dorit să vorbească, să interacționeze cu mine etc.” Aproape fiecare a 2-a victimă se confruntă cu situații grave „am fost amenințat de unii colegi din școală; am fost impus de alți copii din școală să le aduc bani sau alte lucruri; am fost filmat de către alți copii, în situații când nu mă simțeam bine, când răspundeam la teme sau atunci când am fost numit urât, bruscat, lovit etc.” (Tabelul 10). În școlile din mediul rural, victimele, frecvent, se confruntă cu cazuri grave, în comparație cu mediul urban. De asemenea, practic, fiecare al doilea băiat sau elev din clasele a VI-a-VIII-a este victimă a unei forme grave de bullying.

Tabelul 10. Situațiile cu care se confruntă victimele bullying-ului, %

		Situații ne-semnificative cu care s-au confruntat victimele bullying-ului	Situații de gravitate medie cu care s-au confruntat victimele bullying-ului	Situații grave cu care s-au confruntat victimele bullying-ului
Total		21,4	36,1	42,5
Locul amplasării instituției de învățământ	urban	21,9	37,6	40,5
	rural	20,7	34,2	45,1
Regiunea geografică	nord	21,7	36,3	42,0
	centru	19,7	35,0	45,3
	sud	24,1	35,3	40,6
	mun. Chisinau	21,1	37,5	41,4
Genul	băiat	21,6	29,2	49,2
	fata	21,2	42,0	36,8
Clasa	Clasa a VI-a	19,5	30,5	50,0
	Clasa a VII-a	18,3	36,3	45,4
	Clasa a VIII-a	20,3	35,5	44,2
	Clasa a IX-a	22,0	39,7	38,3
	Clasa a X-a	24,1	42,0	33,9
	Clasa a XI-a	26,6	33,0	40,4
	Clasa a XII-a	29,1	39,8	31,1

		Situații ne-semnificative cu care s-au confruntat victimele bullying-ului	Situații de gravitate medie cu care s-au confruntat victimele bullying-ului	Situații grave cu care s-au confruntat victimele bullying-ului
Media academică	9-10	20,9	36,5	42,6
	8-8.99	22,0	36,7	41,3
	7-7.99	20,4	34,5	45,1
	5-6.99	20,7	37,9	41,4
	Nu au răspuns	23,7	28,9	47,4

În cazul cyberbullying-ului, de asemenea, predomină cazurile grave. Astfel, 6 din 10 victime afectate se confruntă cu situații grave „am fost amenințat pe internet, pe rețele de socializare de către persoane pe care le cunosc sau de persoane pe care nu le cunosc” (Tabelul 11).

Tabelul 11. Situațiile cu care se confruntă victimele cyberbullying-ului, %

		Situații ne-semnificative cu care s-au confruntat victimele cyberbullying-lui	Situații de gravitate medie cu care s-au confruntat victimele cyberbullying-lui	Situații grave cu care s-au confruntat victimele cyberbullying-lui
Total		22,0	15,9	62,1
Locul amplasării instituției de învățământ	urban	22,5	15,5	62,0
	rural	21,1	16,7	62,2
Regiunea geografică	nord	16,8	17,8	65,4
	centru	22,7	17,5	59,8
	sud	22,0	12,0	66,0
	mun. Chisinau	24,8	15,9	59,3
Genul	băiat	23,8	11,6	64,6
	fata	19,6	21,5	58,9
Clasa	Clasa a VI-a	23,5	15,6	60,9
	Clasa a VII-a	26,7	17,8	55,5
	Clasa a VIII-a	15,7	18,0	66,3
	Clasa a IX-a	23,9	13,8	62,3
	Clasa a X-a	21,6	10,8	67,6
	Clasa a XI-a	18,8	16,7	64,5
	Clasa a XII-a	20,8	16,7	62,5
Media academică	9-10	24,3	19,8	55,9
	8-8.99	20,7	16,2	63,1
	7-7.99	22,0	12,2	65,8
	5-6.99	21,4	14,3	64,3
	Nu au răspuns	25,0	16,7	58,3

3.7. COMPORTAMENTUL DE TIP BULLYING CÂND ADOLESCENTUL ESTE MARTOR

Martorii bullying-ului reprezintă 75,6% din totalul elevilor chestionați. Dintre ei unii sunt martori doar ai bullying-ului tradițional (57,2%³¹, din totalul elevilor martori ai situațiilor de bullying), alții martori doar ai cyberbullying-ului (1,5%³²) și 41,3%³³ sunt martori ai ambelor forme de bullying (Tabelul 12).

Martorii ai bullying-ului tradițional, mai frecvent, sunt adolescenții ce studiază în școli din mediul rural și elevi din clasele a VI-a-VII-a, pe când martori ai cyberbullying-ului sunt, mai frecvent, adolescenții ce învață în mun. Chișinău și elevi ai claselor a XII-a. Totuși, în mediul urban, inclusiv, în mun. Chișinău, în rândul elevilor claselor a XI-a și a XII-a, fiecare al doilea elev este martor al ambelor forme de violență.

Tabelul 12. Profilul martorilor bullying-ului, %

		Martori bullying tradițional	Martori cyberbullying	Martori ai ambelor forme de bullying
Total		57,2	1,5	41,3
Locul amplasării instituției de învățământ	urban	50,4	2,2	47,4
	rural	66,1	0,5	33,4
Regiunea geografică	nord	65,0	0,3	34,7
	centru	57,4	0,6	42,0
	sud	60,1	1,6	38,3
	mun. Chisinau	48,8	3,3	47,9
Genul	băiat	56,3	1,4	42,3
	fata	58,0	1,5	40,5
Clasa	Clasa a VI-a	71,1	1,3	27,6
	Clasa a VII-a	63,3	1,0	35,7
	Clasa a VIII-a	55,8	1,9	42,3
	Clasa a IX-a	53,3	0,9	45,8
	Clasa a X-a	50,0	1,4	48,6
	Clasa a XI-a	47,5	1,4	51,1
	Clasa a XII-a	43,8	3,6	52,6
Media academică	9-10	55,8	1,1	43,1
	8-8.99	57,5	1,9	40,6
	7-7.99	57,2	1,2	41,6
	5-6.99	62,7	1,3	36,0
	Nu au răspuns	58,3	-	41,7

Pentru a aprecia gravitatea situațiilor de bullying, la care elevii sunt **martori**, acestea au fost clasificate în 3 categorii: situații ne semnificative, situații medii și situații

³¹ 43,3% din totalul eșantionului de elevi.

³² 1,1% din totalul eșantionului de elevi.

³³ 31,2% din totalul eșantionului de elevi.

grave de bullying (Anexa 5). Datele cercetării atestă că 6 din 10 elevi-martori, sunt martori ai unor forme grave de bullying „am văzut/am auzit cum unii copii au amenințat pe alți copii; când am văzut cum unii copii distrug, murdăresc lucrurile altui copil, m-am alăturat și eu; m-am amuzat, am râs atunci când am văzut cum un alt copil este bătut; am văzut cum unii au impus pe alți copii din școală să le aducă bani sau alte lucruri” (Tabelul 13).

În cazul martorilor de cyberbullying, s-a constatat că fiecare al treilea elev este martor al unei forme ne semnificative de cyberbullying „am văzut cum alți copii, colegi de clasă, au fost porecliți pe internet/pe rețele de socializare; am văzut cum au fost distribuite fotografiile cu colegi de școală redactate pentru a arăta urât”.

Tabelul 13. Situațiile cu care se confruntă martorii bullying-ului, %

		Situații ne semnificative de bullying observate de către martori	Situații de gravitate medie de bullying observate de către martori	Situații grave observate de către martori
Total		14,0	23,9	62,1
Locul amplasării instituției de învățământ	urban	13,4	26,1	60,5
	rural	14,7	21,2	64,1
Regiunea geografică	nord	12,7	21,9	65,4
	centru	12,4	23,3	64,3
	sud	15,7	22,5	61,8
	mun. Chisinau	15,6	27,1	57,3
Genul	băiat	11,2	21,9	66,9
	fata	16,3	25,6	58,1
Clasa	Clasa a VI-a	17,2	25,6	57,2
	Clasa a VII-a	13,2	25,8	61,0
	Clasa a VIII-a	10,9	26,3	62,8
	Clasa a IX-a	13,9	22,3	63,8
	Clasa a X-a	12,3	21,0	66,7
	Clasa a XI-a	15,1	19,4	65,5
	Clasa a XII-a	16,7	22,0	61,3
Media academică	9-10	12,2	26,9	60,9
	8-8.99	15,2	22,5	62,3
	7-7.99	13,4	23,1	63,5
	5-6.99	16,2	23,0	60,8
	Nu au răspuns	11,1	25,0	63,9

3.8. PROFILUL AGRESORULUI

Majoritatea specialiștilor au menționat că agresorii au o emotivitate instabilă. Frecvent, inițiatorii provin din familii bine asigurate din punct de vedere material, au un statut de lider în clasă sau într-un grup de adolescenți, au o anumită autoritate și sunt adolescenții agreeți de către profesori. Ei dețin o anumită putere în

clasă. Unii sunt supuși violenței în familie, iar la școală își exteriorizează energia negativă.

Opiniile adolescenților confirmă caracteristicile menționate de către specialiști. Ei au specificat că agresorii sunt „mai mari”, „mai puternici din punct de vedere fizic”, „nu-și pot controla furia”, „provin din familii mai înstărite” și „se consideră mai presus ca alții”. Elevii au menționat că la originea acestor comportamente este lipsa de dragoste, lipsa atenției din partea părinților, satisfacerea tuturor dorințelor de către părinți sau violența verbală și fizică.

Părinții, participanți la discuțiile de grup, au menționat că există diferite „tipaje” de agresori, însă, în linii mari, aceștia fie provin din familii dezorganizate, în care există violență, fie din familii bine asigurate economic, cu părinți ce au „posturi înalte”. Mai multe detalii privind caracteristicile profilului agresorilor sunt oferite în Boxa 6.

Boxa 6. Profilul agresorilor

Opinia specialiștilor

„Noi nu ne naștem copii răi sau copii buni, noi devenim. Și copilul agresor, ce face? El imită ceea ce lui îi pare că e normal” (IIA_E_37).

„Persoane care nu sunt încredute în sine, care poartă o mască și vor să arate că dețin controlul. Deci, agresorii pot să fie și din familii înstărite. Ei pot să atragă în grupul lor acele persoane, pe acei copii care mai ușor pot să se supună. Deci, ei foarte bine țintesc, foarte bine știu pe cine să aleagă ca victime și ca martori” (IIA_E_1).

„Aceștia sunt sangvinici, ei sunt extroverți, pot să aibă o reușită bună, mai sus de mediu sau reușită scăzută. Fie sunt copii cu sindromul hiperactivism și deficit de atenție, fie părinții lor sunt plecați peste hotare și ei stau cu bunicii, singuri își gestionează bugetul și asta le dă autoritate” (IIA_E_3).

„Copii inteligenți, copii cu capacități intelectuale bune, care foarte ușor învață și înțeleg bine lucrurile astea. Ei sunt deștepți și foarte buni manipulatori. Deseori, sunt doar cei din umbră, păpușarii care trag din ațisoare și cumva creează o asemenea atmosferă pentru un copil sau un anumit grup de copii din clasă” (IIA_E_20).

„Puternici, dintr-un anumit punct de vedere: fizic, economic, se consideră superiori” (IIA_E_33).

„Ei nu-și controlează emoțiile, dar foarte bine le simt la ceilalți. Deci, sunt copii care suferă, de altfel. Sunt copii care sunt acasă neglijați sau copii care au fost crescuți în regim că noi îți satisfacem toate nevoile materiale. Însă mai puțin s-a investit în ei emoțional. Real, acești copii suferă și ceea ce vor să vadă ei este să suferă și ceilalți copii, pentru că ei nu mai pot face față la atâta suferință. Copii care sunt agresori, au nevoie și ei de suport foarte mult” (IIA_E_34).

„Sunt niște victime. În grupul de referință găsesc modalitatea de a se afirma ca fiind mai puternici, mai valoroși. Pe de o parte, în școală ei sunt agresori, pe de altă parte, în familie, sunt victime ale abuzului. De aceea, bullying-ul,

uneori, poate fi o formă de apărare, de protecție. Uneori, bullying-ul este tolerat de familiile acestor copii” (IIA_E_32).

„Agresorul, uneori, nici nu își dă seama că cineva poate să suferă în urma acțiunilor întreprinse de el. Adică el face niște lucruri care crede că sunt ok, fiindcă el asta a văzut în familie și el asta o face la fel. El crede că acesta e un mod sănătos de viață, mama mă bate, tata mă bate și eu îi bat pe ceilalți” (IIA_E_2).

Opinia adolescenților

„Pur și simplu, le place să se „prikalească”, să râdă” (FGD_2_C).

„Vor să-și ascundă neputința, într-un fel, de aceea procedează așa” (FGD_1_C).

„Se simt prost și îi umilesc pe alții, ca să se simtă mai bine” (FGD_1_C).

„Au unele dezavantaje și, prin violență, ei încearcă să-și lichideze lacunele” (FGD_1_C).

„Dacă ei nu se simt foarte bine, vor ca toți să nu se simtă bine” (FGD_3_C).

„Mereu agresorii formează un grup, iar persoana vizată văzând că este atacată de un grup, devine mai fricoasă. Ei sunt foarte buni manipulatori. Pot manipula și colegii, și profesorii, și părinții” (FGD_3_C).

„Încearcă să fie favoritul sau favorita unui profesor, într-un conflict mai serios, poate să-i manipuleze pe toți cei din jur, ca să creadă că el este victima” (FGD_3_C).

Opinia părinților

„La care părinții nu atrag atenție” (FGD_2_P).

„Sunt părinți la care tata lipsește sau mama educă un băiețel fără tată sau invers, atunci copilul e tot așa” (FGD_2_P).

„Neapărat este și violență în familie” (FGD_3_P).

„Mai este alt aspect, unde activează părinții, ce influență au ei. Dacă părintele are un statut mai mare în societate, el e cineva și el are multe drepturi, da tu cine ești?” (FGD_4_P).

3.9. PROFILUL VICTIMEI

Specialiștii, în baza cazurilor asistate, au evidențiat că sunt mai vulnerabili la bullying copiii cu cerințe educaționale speciale sau cei cu probleme de sănătate, copiii care circulă dintr-o comunitate în alta (spre școală, în autobuzele școlare), copiii cu HIV/SIDA, copiii care nu au telefoane mobile, copiii din centrele de plasament, copiii care învață mai rău, dar și cei care învață mai bine, copiii de etnie diferită decât marea majoritate (romi, turci etc.), copiii care aparțin unor confesiuni religioase diferite decât cele a majorității, copiii-victime ale violenței sexuale, copiii cu orientare sexuală netraditională.

S-a specificat că un rol deosebit în dezvoltarea imaginii corecte de sine (auroapreciere adecvată, încredere în sine, abilități de relaționare) are familia. Aceasta trebuie

să ajute copilul, de la vârsta mică, să facă față diferitor probleme de relaționare, să găsească metoda constructivă de soluționare a unui conflict etc.

Părinții au menționat că unii copii-victime sunt „mai cu soveste” (FGD_3_P), cei care „nu se bat pentru că tatăl i-a spus să nu se bată” (FGD_1_P), inclusiv, cei care sunt mai indiferenți și nu ripostează la acțiunile de agresivitate „acei care își caută de chestiile lor și le permit o dată, le permit a doua și a treia...” (FGD_3_P).

Adolescenții în cazul discuțiilor de grup, au confirmat spuselor părinților, dar au mai adus unele precizări importante (Boxa 7).

Boxa 7. Profilul victimelor

Opinia specialiștilor

„Un copil fragil, vulnerabil, care nu are formate abilități de a se proteja și a se apăra” (IIA_E_33).

„Copii ce au un temperament melancolic sunt introverți, vorbesc mai puțin, au puțini prieteni sau deloc, sunt foarte-foarte sensibili, plâng ușor, uneori, nu pot să-și controleze emoțiile în public și pot să plângă față de colegi” (IIA_E_3).

„Ceea ce e specific pentru victimele bullying-ului sunt capacități sau competențe de relaționare puțin dezvoltate. Incapacitatea de a rezolva situații în care el nimerește. Copiii de vârstă preșcolară intră în diferite situații de conflict și acesta este un moment prin care ei, la vârsta preșcolară învață, din diferite situații cum să relaționeze cu semenii. La vârsta preșcolară, încă nu putem vorbi despre bullying, pentru că ei învață să relaționeze. La vârsta adolescenței, putem vorbi deja despre bullying, pentru că aceste relații sunt legate conștient, sunt folosite atât mijloace conștiente constructive, cât și distructive. Copiii care, la vârsta preșcolară, apoi la treapta primară, au avut diferite situații și nu le-au rezolvat constructiv, au acumulat și experiența de eșec, neîncredere în sine. Factorii depind de personalitate, de familie, de grupul de prieteni, de comunitate...Factorii familiali nu caracterizează victima, ei creează pentru victimă riscul... În cazul în care copilul este neglijat emoțional, atunci el rămâne să sufere” (IIA_E_35).

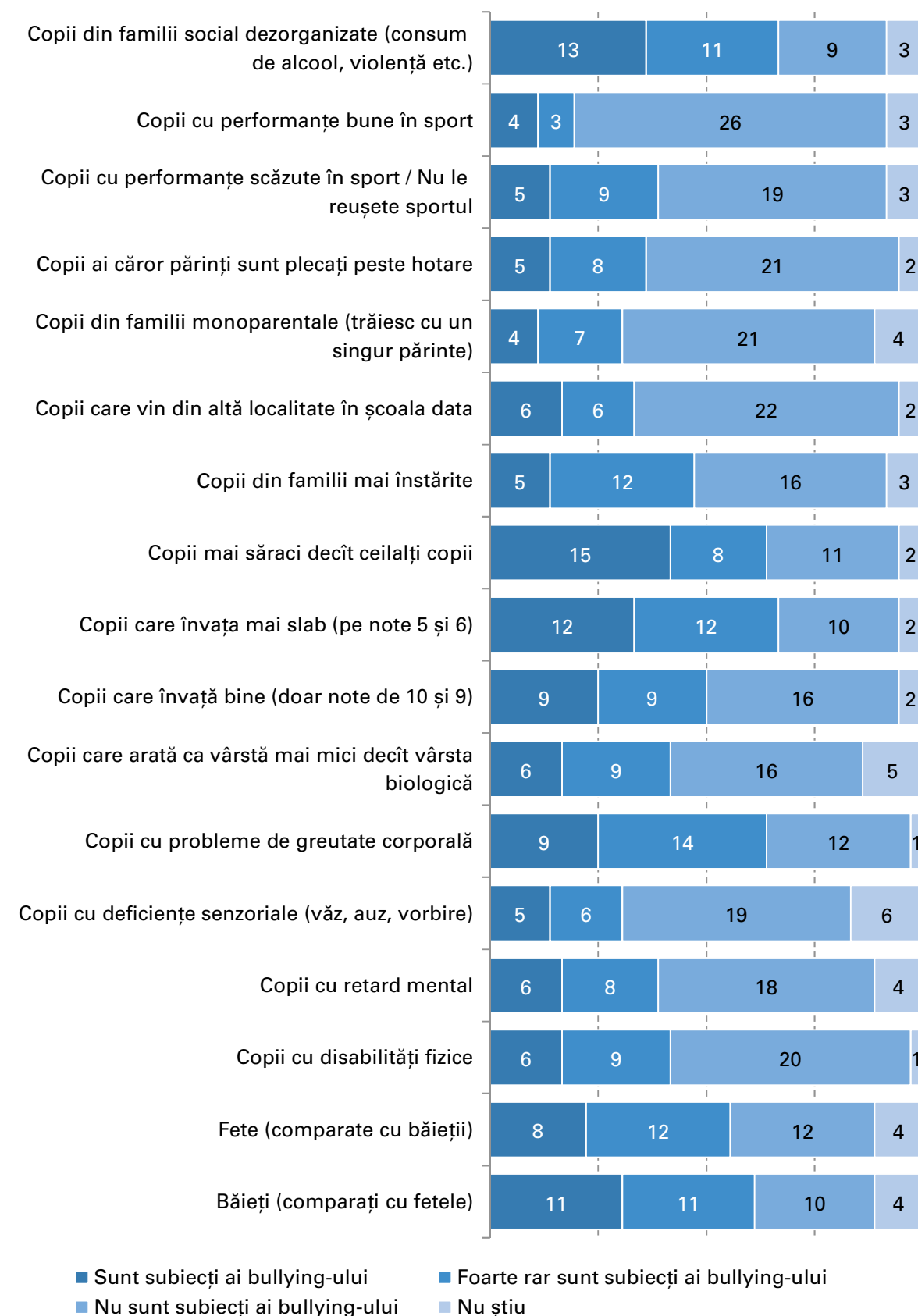
„Copiii foarte ascultători, sunt învățați de multe ori să nu răspundă, să nu riposteze, să fie cumiți. Sunt copii care sunt foarte docili” (IIA_E_32).

„De obicei, copiii care nu au capacitatea de a-și exprima emoțiile în mod asertiv sau sunt persoane care au o anumită trăsătură deosebită, o trăsătură fizică, ori o trăsătură legată de familia lui, ori o trăsătură legată de mediul lui de viață, de vreo activitate pe care o face” (IIA_E_20).

„Elevii care vin din familii vulnerabile în care predomină un comportament inadecvat în familie, unde se aplică violența” (IIA_E_29).

„Copilul neîncrezut sau copilul încrezut, depinde de situație. Și acel încrezut poate deveni victimă... Eu sunt atât de frumoasă și atât de deșteaptă, fac niște poze și le trimit prietenului meu. Prietenul meu, ce a făcut? A luat și a plasat pozele sau le-a trimis și devine vrei, nu vrei cyberbullying” (IIA_E_37).

Figura 4. Subiecții bullying-ului conform coordonatorilor ANET, pe parcursul ultimelor 12 luni, persoane



„În școală, se cunoștea situația despre abuzul sexual și toți au început a o numi, a-i vorbi urât, a-i scrie pe internet. Filmarea privind abuzul dintre minoră și prietenul ei a fost postată pe internet de o terță persoană” (IIA_E_19).

Opinia adolescenților

„Persoana agresată poate fi un copil despre care profesorul spune că e neputincios, nu învață bine. Și profesorul, în fața tuturor copiilor, îi spune că nu învață bine. De la profesor pornește acest lucru” (FGD_1_C).

„Victimă pot fi și persoana pe care colectivul nu o place și de aici se începe” (FGD_3_C).

„Victima poate fi și un copil care învață bine, găsindu-i un punct slab” (FGD_3_C).

Coordonatorii ANET, care au participat la cercetare, consideră că sunt vizați de bullying, frecvent, băieții, copiii din familiile social-dezorganizate (în care se consumă alcool, există violență), copiii care învață mai rău (pe note de 5 și 6), copiii din familii mai sărace etc. (**Figura 4**).

3.10. JUSTIFICĂRILE AGRESORILOR ÎN SITUAȚIILE DE BULLYING

În cadrul studiului, s-a urmărit și cunoașterea motivelor care determină adolescenții să fie inițiatori/agresori ai bullying-ului. Subliniem că ei au avut posibilitate să indice mai multe motive pentru că în diferite cazuri motivele pot să difere. Adolescenții care au declarat că au agresat sistematic unul sau mai mulți copii, indiferent de gravitatea acțiunilor lor, au justificat comportamentul prin faptul că au încercat să se apere și să răspundă la fel (45,9%), fiindcă acel copil a meritat să se comporte cu el în așa mod (40,2%), a fost distractiv (15,9%), așa procedează și alți colegi de școală (13,4%), pentru că doar astfel alții te stimează și te apreciază (5,5%), a fost o glumă (3,3%) etc. (Tabelul 14). Alte răspunsuri oferite includ: „i-am dat o lecție”, „din invidie”, „fiindcă nu îmi este prieten”, „am făcut o greșală, nu înțelegeam că îl obijduiesc”, „am dorit să-l fac să prietenească cu mine”. Datele colectate indică foarte clar că la agresivitate se răspunde cu agresivitate, dar și că unii elevi consideră că sunt în drept să se comporte în acest mod. Evidențiem, totodată, că întrebarea privind motivele agresivității este cu cel mai înalt nivel de nonrăspunsuri (7,1%, din totalul elevilor care au afirmat că au agresat alți elevi).

Tabelul 14. Justificarea comportamentului de către inițiatorii bullying-ului, %

Răspuns multiplu. Elevii au indicat mai multe acțiuni întreprinse. Total – 920 agresori	Argumentele agresorilor bullying-ului, TOTAL ³⁴	Situațiile în care se află agresorul		
		Agresor, bullying tradițional	Agresor cyberbullying	Agresor al ambelor forme
Am încercat să mă apăr și să răspund la fel (să numesc, să lovesc etc.)	45,9	23,6	46,8	52,6
Fiindcă acel copil a meritat să mă comport astfel cu el	40,2	15,9	41,6	31,6
Fiindcă este distractiv	15,9	4,3	14,2	15,8
Fiindcă așa fac și alți colegi ai mei	13,4	4,6	11,8	15,8
Fiindcă doar așa alții te stimează și te apreciază	7,5	4,4	6,7	15,8
A fost o glumă din partea mea	3,3	1,3	2,4	5,3
Alt motiv	3,2	0,9	2,6	-
Nu doresc să răspund	7,1	7,1	7,4	-

Unii elevi nu consideră că un astfel de comportament este unul agresiv. Spre exemplu, în situațiile grave de bullying, pe care le-au comis, ei au menționat că era distractiv (15,8%) sau că a fost doar o glumă (5,3%).

Analiza motivelor de justificare a situațiilor de bullying de către agresori, prin prisma unor variabile sociodemografice, atestă că elevii claselor a VI-a-IX-a, mai frecvent răspund la agresivitate prin agresivitate. Ei își motivează agresivitatea prin faptul că victima a meritat un astfel de comportament. Elevii de liceu însă, frecvent, își justifică comportamentul prin faptul că a fost ceva distractiv, a fost o glumă.

3.11. REACȚIA VICTIMELOR ÎN SITUAȚIILE DE BULLYING

Merită o atenție deosebită și acțiunile pe care le întreprind adolescenții care devin victime ale bullying-ului. Desigur, ei au oferit răspunsuri, prin prisma gravității situațiilor de bullying pe care le-au trăit. Astfel, 36,9% dintre victimele bullying-ului afirmă că încearcă să răspundă la fel agresorului (să numească, să lovească etc.), 31,9% anunță părinții, 29,9% nu întreprind nimic, considerând că aceste comportamente sunt lucruri obișnuite între elevi, 21,8% afirmă că anunță profesorii sau administrația școlii, 18,2% nu întreprind nimic, deoarece nimeni nu intervine pentru a stopa situațiile date (Tabelul 15). Alte răspunsuri oferite de către adolescenți sunt „nu am atras atenția/am rămas indiferent/ă la ceea ce încercau să-mi facă”, „am

³⁴ Adolescenții au putut alege mai multe răspunsuri, întrucât ei s-au confruntat cu diferite situații și au putut să reacționeze diferit pentru fiecare dintre acestea, respectiv, totalul este peste 100%.

apelat la prieteni pentru a mă ajuta”, „am luat totul drept o glumă”, „m-am supărat”, „m-am închis în sine și nu am discutat cu nimeni despre aceasta”

Apelarea la psihologul școlar în astfel de situații nu este valorizată (0,1% afirmă că s-au adresat și au discutat cu acesta) și nici adresarea la prieteni (0,4% au apelat după ajutor la aceștia), frecvent, adolescenții preferă să fie indiferenți (4,5%) sau să-și rezolve singuri problema, găsind limbă comună cu inițiatorul/agresorul (2,3%).

Tabelul 15. Reacția victimelor în situațiile de bullying, %

Răspuns multiplu. Elevii au indicat mai multe acțiuni întreprinse. Total – 1584 victime	Reacția victimelor bullying-ului, TOTAL ³⁵	Situațiile în care se află victima		
		Este doar victima a bullying-lui	Este doar victima a cyber-bullying-lui	Este victima a ambelor forme
Am încercat să răspund la fel	36,9	33,7	41,0	44,2
Nu am făcut nimic, este ceva obișnuit între noi	29,9	29,5	43,6	29,5
Nu am făcut nimic, deoarece nu se întreprinde nimic pentru a stopa astfel de situații	18,2	17,4	12,8	20,6
Am spus părinților	31,9	33,5	7,7	30,0
Am spus profesorilor, administrației școlii	21,8	24,7	12,8	15,5
Nu am atras atenția la aceasta / am arătat indiferență	4,5	4,3	5,1	5,0
Am vorbit cu ei și am găsit limbă comună	2,3	2,4	2,6	2,2
Am vorbit cu psihologul	0,1	0,1	-	-
Nu vreau să răspund	1,7	1,8	5,1	1,1

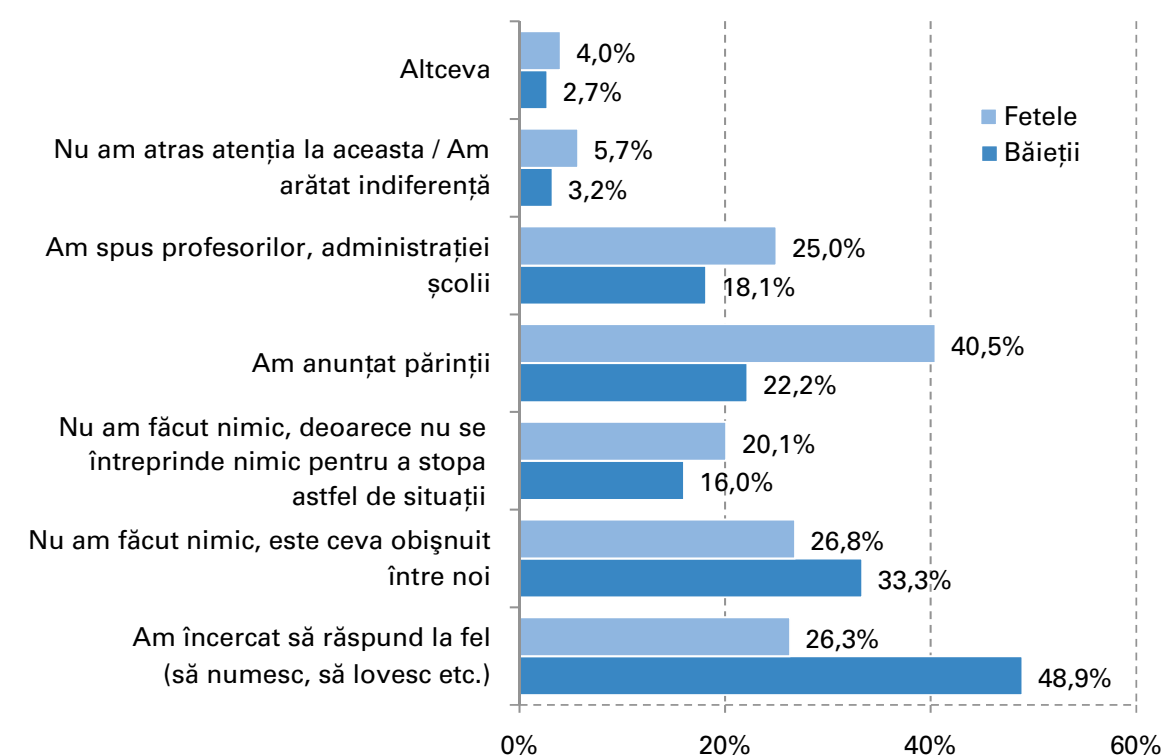
Este important de accentuat faptul că există diferențe la reacțiile victimei bullying-ului, în dependență de forma de bullying – tradițională sau cyberbullying. În cazul cyberbullying-ului, în 43,6% de situații, adolescenții nu întreprind nimic, considerându-le ca fiind obișnuite, în 41,0% – încearcă să răspundă în același mod, în 12,8% – anunță profesorii sau administrația școlii, în 12,8% – nu întreprind nimic, deoarece nimeni nu acționează pentru a stopa astfel de situații și doar în 7,7% anunță părinții. Există mici diferențe în reacția victimelor la bullying și cyberbullying, în dependență de gravitatea acestuia. Astfel, dacă situația este una medie sau gravă, adolescenții, frecvent informează părinții despre acest fapt. Este îngrijorător faptul că ei preferă cel mai des să se descurce singuri, răspunzând „în același mod” la hărțuirea colegilor.

Sunt diferențe în reacția victimelor la situațiile de bullying, în dependență de unele caracteristici demografice. Diferențe semnificative sunt, în dependență de genul

adolescentului. De obicei, băieții încearcă să răspundă agresorilor, frecvent „în același mod”, iar fetele informează părinții și cadrele didactice (a se vedea **Figura 5**).

De asemenea, observăm că, dacă vârsta elevilor este mai mare, atunci se micșorează numărul elevilor ce comunică părinților, profesorilor despre cazurile de bullying. Astfel, informează părinții despre situațiile de bullying 4 din 10 elevi ai claselor a VI-a-VII-a, 3 din 10 elevi ai claselor VIII-a-X-a și doar 2 din 10 din cei de a XI-a-XII-a. Cadrele didactice sau administrația instituțiilor de învățământ este informată despre situațiile de bullying de 3 din 10 elevi ai claselor a VI-a, 2 dintre elevii claselor a VII-a-X-a și doar de 1 elev din 10 din cei de a XI-a-XII-a. Alte aspecte importante referitoare la modul de reacție a victimelor țin de faptul că, în mun. Chișinău, mai puțin elevi încearcă să răspundă „în același mod” la situațiile de bullying, de asemenea, mult mai rar raportează aceste situații cadrelor didactice/administrației instituției de învățământ.

Figura 5. Reacția victimelor în situațiile de bullying, pe gen %



³⁵ Adolescenții au putut alege mai multe răspunsuri, întrucât ei s-au confruntat cu diferite situații și au putut să reacționeze diferit pentru fiecare dintre acestea, respectiv, totalul este peste 100%.

3.12. REACȚIA MARTORILOR ÎN SITUAȚIILE DE BULLYING

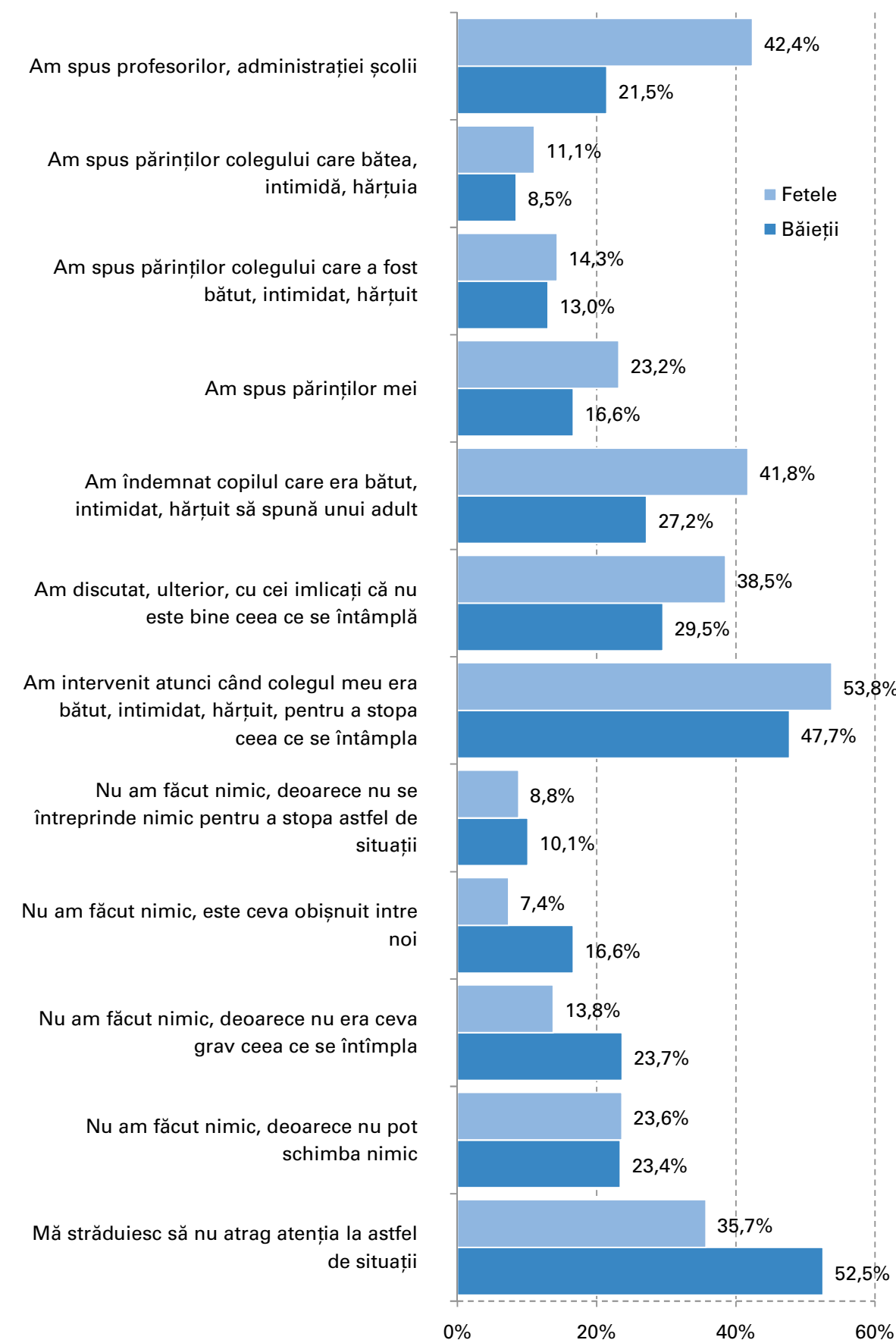
Răspunsurile oferite de martori, privind modul de acțiune a acestora atunci când asistă la situații de bullying, atestă că, frecvent, aceștia sunt proactivi pentru a stopa situațiile și pentru a oferi suport victimei. O bună parte însă sunt indiferenți sau au adoptat o formă de reziliență la aceste situații din diverse motive: fie văd indiferența adulților în aceste situații, fie consideră aceste comportamente ca fiind dezirabile sau consideră că nu pot schimba nimic etc. Evidențiem că informarea administrației, a cadrelor didactice referitor la prezența unor astfel de situații nu este printre prioritățile adolescenților, doar 1/3 indicând că anunță despre situațiile întâmpinate. De asemenea, doar fiecare al 5-lea copil, care a fost martor la situațiile de bullying, povestește părinților despre aceste cazuri (Tabelul 16). Desigur reacția se bazează și pe gravitatea situației de bullying la care asistă elevul. Reacțiile proactive se manifestă, în special, în situațiile grave, iar în situațiile ne semnificative de bullying adolescentul preferă să nu atragă atenția sau să nu se implice.

Răspunsurile martorilor sunt confirmate și de răspunsurile victimelor. Atunci când s-au confruntat cu situații de bullying, 67,5% din victime au menționat că alți colegi le-au luat apărarea, 28,0% – nu s-au implicat, 2,4% – s-au implicat doar uneori, 2,1% – nu au răspuns. Gradul de implicare al colegilor pentru a lua apărarea sau pentru a stopa ceea ce se întâmplă se reduce, în cazul cyberbullying-ului – 61,5%.

Tabelul 16. Reacția martorilor în situațiile de bullying, %

Răspuns multiplu. Elevii au indicat mai multe acțiuni întreprinse. Total – 1691 martori	Reacția martorilor bullying-ului, TOTAL	Situațiile în care se află martorul		
		Este doar martor al bullying-lui	Este doar martor al cyber-bullying-lui	Este martor al ambelor forme
Am intervenit atunci când colegul meu era bătut, intimidat, hărțuit pentru a stopa ceea ce se întâmplă	51,0	49,1	52,0	53,7
Mă străduiesc să nu trag atenția la astfel de situații	43,3	45,8	20,0	40,8
Am îndemnat copilul care era bătut, intimidat, hărțuit să spună unui adult	35,1	33,8	24,0	37,4
Am discutat, ulterior, cu cei implicați că nu este bine ceea ce se întâmplă	34,4	33,1	32,0	36,4
Am spus profesorilor, administrației școlii	32,9	32,4	32,0	33,5
Nu am făcut nimic, deoarece nu pot schimba nimic	23,5	23,3	16,0	24,1
Am spus părinților mei	20,2	19,3	24,0	21,3
Nu am făcut nimic, deoarece ceea ce se întâmplă nu era ceva grav	18,3	17,7	12,0	19,3

Figura 6. Reacția martorilor în situațiile de bullying, pe gen, %



Răspuns multiplu. Elevii au indicat mai multe acțiuni întreprinse. Total – 1691 martori	Reacția martorilor bullying-ului, TOTAL	Situțiile în care se află martorul		
		Este doar martor al bullying-lui	Este doar martor al cyber-bullying-lui	Este martor al ambelor forme
Am spus părinților colegului care a fost bătut, intimidat, hărțuit	13,7	14,8	8,0	12,5
Nu am făcut nimic, este ceva obișnuit între noi	11,6	10,7	4,0	13,0
Am spus părinților colegului care bătea, intimidă, hărțuia	9,9	10,4	4,0	9,3
Nu am făcut nimic, deoarece nu se întreprinde nimic pentru a stopa astfel de situații	9,4	8,6	8,0	10,6

Analiza răspunsurilor, prin prisma reacțiilor pe care le au în calitate de martori la bullying, în dependență de unele caracteristici sociodemografice, ne permit să aprofundăm înțelegerea comportamentelor martorilor. Observăm că există diferențe în ceea ce privește reacția martorilor, în dependență de gen (**Figura 6**). Băieții sunt mai indiferenți și nu atrag atenția în astfel de situații, nu intervin pentru că nu consideră aceste situații ca fiind grave, ci ca fiind obișnuite. Fetele însă intervin, frecvent, pentru a lua apărarea, anunță cadrele didactice, îndeamnă copilul-victimă să spună adulților, discută cu cei implicați, inclusiv, anunță părinții.

De asemenea, s-a constatat, că există diferențe în reacțiile martorilor la bullying, în dependență de vârstă. Elevii claselor a IX-a-XII-a, frecvent, intervin pentru a-și apăra colegii, iar elevii claselor a VI-a-VIII-a, deseori, se străduiesc să nu atragă atenția la astfel de situații, îndeamnă victima să informeze un adult, informează cadrele didactice sau administrația școlii, părinții lor sau pe cei ai victimei sau ai agresorului. De asemenea, evidențiem că situațiile de informare a cadrelor didactice, a părinților victimei sau agresorului sunt mai frecvente în instituțiile din mediul rural, situație cauzată de faptul că în mediul urban, deseori, adolescenții nu cunosc părinții colegilor de clasă, nemaivorbind despre cei din alte clase.

3.13. CONSECINȚELE BULLYING-ULUI

Consecințele bullying-ului sunt multiple. Una dintre primele consecințe ale bullying-ului este lipsa dorinței de a merge la școală. **31,2% dintre elevi au menționat lipsa dorinței de a merge la școală, din cauza colegilor, cel puțin, o singură dată, pe parcursul anului precedent** (Tabelul 17). Situația dată a fost, frecvent, întâlnită în cazul victimelor – 39,3%, agresorilor – 37,6% și martorilor – 35,6%. **Fiecare a 4-a victimă și fiecare al 4-lea agresor al bullying-ului nu a dorit să meargă la școală, din cauza colegilor, de mai multe ori, pe parcursul anului precedent.**

Tabelul 17. Pe parcursul anului trecut de studii, nu am dorit să merg la școală, din cauza colegilor mei, %

	O dată sau de câteva ori pe săptămână	De câteva ori pe lună	De câteva ori pe an	O singură dată	Niciodată
Total	4,7	3,7	9,6	13,2	68,8
<i>dintre ei</i>					
Victime bullying	5,9	5,1	12,8	15,5	60,7
Nu sunt victime bullying	2,0	0,3	1,7	7,5	88,5
Martori bullying	5,1	4,4	11,7	14,4	64,4
Nu sunt martori bullying	3,5	1,5	2,9	9,5	82,6
Agresori bullying	6,8	4,6	12,9	13,3	62,4
Nu sunt agresori bullying	3,3	3,0	7,2	13,1	73,4

Frecvent, adolescenții identifică diferite motive pentru a nu merge la școală. Datele indică că 4 din 10 elevi, pe parcursul anului trecut de studii, au simulat o boală sau s-au prefăcut bolnavi pentru a nu merge la școală. Astfel de situații au fost mai frecvente în rândul agresorilor, victimelor și martorilor bullying-ului (Tabelul 18). Practic, fiecare al 3-lea agresor și fiecare a 5-a victimă sau martor au încercat această metodă de câteva ori pe an.

Tabelul 18. Pe parcursul anului trecut de studii, am simulat o boală, m-am prefăcut bolnav pentru a nu merge la școală, %

	O dată sau de câteva ori pe săptămână	De câteva ori pe lună	De câteva ori pe an	O singură dată	Niciodată
Total	2,0	2,5	13,9	21,2	60,4
<i>dintre ei</i>					
Victime bullying	2,6	3,2	15,7	22,9	55,6
Nu sunt victime bullying	0,6	0,9	9,3	17,0	72,2
Martori bullying	2,4	3,0	16,0	22,0	56,6
Nu sunt martori bullying	0,7	1,1	7,3	18,7	72,2
Agresori bullying	3,8	4,6	21,1	21,6	48,9
Nu sunt agresori bullying	0,8	1,1	8,8	20,9	68,4

Unii adolescenți indică însă că nu au mers la școală o dată sau de mai multe ori, din cauza colegilor. Nu a mers la școală din acest motiv fiecare al 10-lea elev participant la cercetare, cel puțin, o singură dată (Tabelul 19). Victimele, agresorii și martorii bullying-ului, însă frecvent, nu au mers la școală, din cauza colegilor.

Tabelul 19. Pe parcursul anului trecut de studii, nu am mers la școala, din cauza colegilor mei, %

	O dată sau de câteva ori pe săptămână	De câteva ori pe lună	De câteva ori pe an	O singură dată	Niciodată
Total	1,4	0,6	2,1	5,5	90,4
<i>dintre ei</i>					
Victime bullying	2,0	0,8	2,8	6,8	87,6
Nu sunt victime bullying	0,2	0,0	0,5	2,5	96,0
Martori bullying	1,7	0,8	2,3	6,2	89,0
Nu sunt martori bullying	0,7	0,0	1,5	3,7	94,1
Agresori bullying	2,9	1,1	2,9	6,7	86,4
Nu sunt agresori bullying	0,4	0,2	1,5	4,7	93,2

Situațiile tensionate cu colegii de clasă afectează dispoziția adolescentului nu doar în mediul școlar, ci și cel familial. Astfel, 3 din 10 adolescenți au relatat că au fost indispuși și s-au simțit prost acasă, din motiv că unii colegii, sistematic, își bat joc de ei (Tabelul 20). Situațiile date caracterizează, mai des, victimele, agresorii și martorii bullying-ului, drept urmare părinții ar putea să identifice aceste probleme.

Tabelul 20. Pe parcursul anului trecut de studii, acasă, m-am simțit prost, indispus, din cauză că unii colegi, sistematic, își bat joc de mine, %

	O dată sau de câteva ori pe săptămână	De câteva ori pe lună	De câteva ori pe an	O singură dată	Niciodată
Total	4,0	4,2	8,8	10,3	72,7
<i>dintre ei</i>					
Victime bullying	5,7	6,0	12,4	14,6	61,3
Nu sunt victime bullying	-	-	-	-	100,0
Martori bullying	5,0	5,4	10,9	11,3	67,4
Nu sunt martori bullying	1,1	0,5	2,4	7,3	88,7
Agresori bullying	5,8	6,7	12,6	10,2	64,7
Nu sunt agresori bullying	2,8	2,5	6,2	10,4	78,1

Fiecare al 4-lea adolescent a semnalat că, pe parcursul anului trecut, a simțit că locul lui nu este în clasa sau în școala în care învață, pentru că a fost ignorat și umilit, cel puțin, o singură dată (Tabelul 21). Adolescenții care sunt victime, martori sau agresori ai situațiilor de bullying se confruntă cu astfel de situații mai des. Practic, fiecare a 5-a victimă, martor, agresor a avut astfel de situații, de câteva ori pe an.

Tabelul 21. Pe parcursul anului trecut de studii, am avut situații când am simțit că locul meu nu este în clasa sau în școala în care învăț, pentru că sunt ignorat și umilit, %

	O dată sau de câteva ori pe săptămână	De câteva ori pe lună	De câteva ori pe an	O singură dată	Niciodată
Total	3,3	3,4	7,4	12,1	73,8
<i>dintre ei</i>					
Victime bullying	4,6	4,8	10,5	17,1	63,0
Nu sunt victime bullying	-	-	-	-	100,0
Martori bullying	3,9	4,1	9,2	14,0	68,8
Nu sunt martori bullying	1,3	1,1	2,0	6,4	89,2
Agresori bullying	5,1	4,7	10,8	14,8	64,6
Nu sunt agresori bullying	2,0	2,5	5,1	10,3	80,1

O altă consecință este dorința de a schimba școala sau clasa din cauza colegilor. Datele cercetării atestă că, pe parcursul anului trecut, 43,5% s-au gândit la această opțiune, cel puțin, o singură dată (Tabelul 22). Observăm că 52,9% din victime, 52,1% din agresori și 48,3% din martori s-au gândit la această acțiune, pe parcursul anului precedent. Semnificativ este faptul că, practic, fiecare al 3-lea agresor și fiecare a 3-a victimă s-a gândit la acest lucru, cel puțin, de câteva ori pe săptămână, uneori, și mai frecvent.

Tabelul 22. Pe parcursul anului trecut de studii, aș fi dorit să schimb școala sau clasa din cauza colegilor mei, %

	O dată sau de câteva ori pe săptămână	De câteva ori pe lună	De câteva ori pe an	O singură dată	Niciodată
Total	5,1	5,9	11,4	21,0	56,6
<i>dintre ei</i>					
Victime bullying	6,6	7,9	14,6	23,9	47,0
Nu sunt victime bullying	1,7	1,2	3,8	13,9	79,4
Martori bullying	5,6	6,7	13,7	22,3	51,7
Nu sunt martori bullying	3,7	3,5	4,6	16,8	71,4
Agresori bullying	7,5	8,2	14,2	22,3	47,8
Nu sunt agresori bullying	3,5	4,4	9,5	20,0	62,6

Cel mai îngrijorător este faptul că aproape 1 din 4 elevi au menționat că a avut situații când și-ar fi dorit să nu mai trăiască, din cauza unor lucruri care s-au întâmplat la școală sau pe Internet. Atât victimele, cât și agresorii bullying-ului sunt afectați, întrucât 3 din 10 victime și 3 din 10 agresori au avut gânduri suicidale, cel puțin, o singură dată (Tabelul 23).

Tabelul 23. Pe parcursul anului trecut, am avut situații când mi-am dorit să nu mai trăiesc, din cauza unor lucruri care mi s-au întâmplat la școală sau pe Internet, %

	O dată sau de câteva ori pe săptămână	De câteva ori pe lună	De câteva ori pe an	O singură dată	Niciodată
Total	2,5	2,4	6,3	11,3	77,5
<i>dintre ei</i>					
Victime bullying	3,5	3,2	8,5	14,1	70,7
Nu sunt victime bullying	-	0,5	0,9	4,6	94,0
Martori bullying	3,1	2,8	7,7	13,1	73,3
Nu sunt martori bullying	0,5	0,9	1,6	6,0	90,8
Agresori bullying	3,7	3,8	8,7	13,5	70,3
Nu sunt agresori bullying	1,6	1,4	4,6	9,9	82,5

Specialiștii intervievați au semnalat complexitatea consecințelor bullying-ului asupra celor trei categorii de actori (agresori, victime, martori), dar și faptul că există consecințe pe termen scurt și pe termen lung. Consecințele pe termen scurt: scaderea motivației pentru a studia, absenteismul școlar, abandonul școlar, apariția situațiilor de depresie, plecarea din instituția de învățământ. Consecințele pe termen lung: preluarea comportamentelor agresive, formarea comportamentelor deviante, apariția unor probleme de sănătate mintală, în cazuri speciale, pot apărea tentative de suicid. O descriere mai detaliată a consecințelor a se vedea în Boxa 8.

Boxa 8. Consecințele bullying-ului

Opinia psihologilor

„Cea mai gravă consecință este că unii elevi au lăsat școala noastră și au plecat în alte școli. Și mă refer atât la autorii bullying-ului, cât și la victime. Problema este că în școlile în care merg, se confruntă cu aceleași dificultăți” (IIA_E_20).

„Copiii devin mai închiși în sine, nu vor să meargă la școală, de asemenea scade motivația pentru studii. Pot deveni agresivi sau cad în depresie. Uneori, pot să ajungă la suicid” (IIA_E_2).

„Boli psihosomatice, iar la maturitate, adicții, de la fumat țigări, până la a mrosi clei și tot felul de droguri, relații sexuale promiscue, dar și hărțuiri sexuale... Tulburări clinice de depresie, inclusiv, tentative suicidale, automutilări în scop de a atrage atenția, dar și în scop de control al durerii emoționale. Deja tulburări mult mai clinice cum ar fi personalitatea disociativă, adolescentul și așa are o funcționare mai de limită, adică el este în căutare, el nu își poate controla impulsurile, el nu își poate controla emoțiile” (IIA_E_34).

Opinia specialiștilor în protecția socială

„Copilul începe să nu frecventeze regulat școala sau chiar se ajunge la abandon școlar. Acesta este, practic, efectul cel mai grav pe care noi îl avem la ziua de azi... Se ajunge la situația în care copilul, categoric, refuză, să frecventeze instituția de învățământ, dar și să fie transferat în altă instituție” (IIA_E_12).

IV. SISTEMUL DE SERVICII PENTRU VICTIMELE VIOLENȚEI, INCLUSIV, ALE BULLYING-ULUI

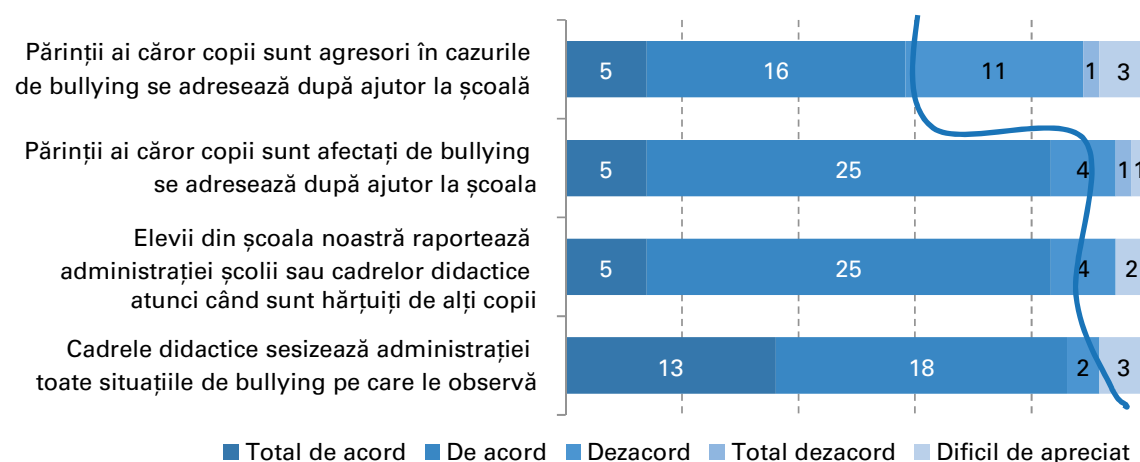
„Victimele bullying-ului ajung la serviciile noastre târziu...”
„Toată lumea spunea că el e vinovat... Când am analizat, situația a fost alta. Agresiunea era reacția de răspuns a copilului la comportamentul agresiv al celorlalți”
„Uneori, nu mai este suficientă doar terapia psihologică, e nevoie și de asistență medicală”

4.1. IDENTIFICAREA CAZURILOR

Interviurile individuale aprofundate atestă că, în marea majoritate a instituțiilor de învățământ, sunt identificate o parte din cazurile de bullying de către cadrele didactice sau de către psihologi. Uneori există adresări ale copiilor sau ale părinților (**Figura 7**).

Specialiștii intervievați, angajați ai diferitor instituții (CRAP/SAP, CSPT, STAS, servicii specializate, cabinete particulare etc.) au semnalat adresări pe cazuri de bullying.

Figura 7. Opinia coordonatorilor ANET privind identificarea, sesizarea, raportarea situațiilor de bullying, persoane



Modalitățile sunt diverse (Boxa 9). Reprezentanții CSPT au menționat că, frecvent, organizează discuții cu elevii din instituțiile de învățământ la tema bullying-ului, din inițiativă proprie sau la solicitarea administrației instituțiilor de învățământ. Ulterior, copiii se adresează individual sau împreună cu părinții, pentru a fi ajutați în anumite situații specifice, în cadrul CSPT. Există și adresări la specialiștii acestor instituții din partea medicilor de familie, polițiștilor, mai rar, sunt solicitări din partea asistenților sociali comunitari.

Boxa 9. Relatările specialiștilor privind adresările în situațiile de bullying

Psihologii SAP

„Administrația școlii s-a adresat referitor la un copil cu hiperactivitate și dificultăți de învățare, precum că el e agresorul. De fapt, când am început să lucrăm cu copilul, am constatat că agresiunea era reacția lui de răspuns la bullying. Nu era agresiune fizică asupra lui, era agresiune verbală, spunându-i de fiecare dată „privet tupița”, „tî debil” și reacția lui la asta a fost una violentă. El așa a știut să se apere și să reacționeze, deși direcția școlii, toată lumea spunea că el e vinovat. Când am analizat, situația a fost alta. Agresiunea era reacția de răspuns a copilului la comportamentul celorlalți” (IIA_E_8).

„Noi am avut sesizări de la Telefonul Copilului” (IIA_E_6).

Psihologii din CSPT

„Diriginții apelează la noi și, la necesitate, discutăm cu elevii la tema dată. În ultimul timp, diriginții solicită anume tema bullying-lui” (IIA_E_2).

„Am avut situații când diriginții de clasă și directorii pentru educație au solicitat suport, uneori, ne roagă să acordăm consiliere” (IIA_E_3).

„Sunt situații când eu identific, mergând în instituțiile de învățământ cu diverse activități de promovare a centrului” (IIA_E_5).

Psihologii din centre specializate de oferire a serviciilor pentru copiii-victime ale violenței

„La noi ajung părinți plângându-se despre comportamentul copilului său sau că acest copil vrea să se sinucidă, neștiind cauza... Se adresează părinții menționând, de obicei, că copiii prezintă niște probleme de comportament iremediabil, fie că se închid în casă, fie au tentativă de suicid, însă vin la noi destul de târziu” (IIA_E_34).

Psihologii particulari

„Părinții sunt îndrumați de către diriginți sau de către profesori din școală să se adreseze. Copiii nu se adresează în asemenea cazuri” (IIA_E_32).

„Dacă e vorba de cabinete particulare, cel mai des, se adresează părinții copiilor. Este vorba de părinții care sunt interesați de viața copilului, nu doar de situația academică, dar și de creșterea armonioasă a personalității acestuia.

Mamele când văd niște schimbări în starea psihoemoțională a copilului, atunci se adresează psihologului... La psiholog se adresează deja când își dau seama că nu mai știu ce să facă cu copilul” (IIA_E_33).

Serviciul Telefonul Copilului

„La Serviciul Telefonul Copilului pentru situațiile de criză, 80 la sută din apeluri aparțin copiilor, 20 – părinților și altor specialiști. Cadrele didactice, mai puțin, un caz sau două. Practic, e foarte puțin pe lângă volumul de sunete care îl avem. De obicei, ne sună profesori ca să se plângă de ce noi am vizat fișa de evidență a cazurilor de violență în școală... Dacă este să vorbim despre apelurile din partea adulților, atunci părinții, îngrijitorii ne sună când situația este gravă, când deja copilul nu vrea să se ducă la școală, că el are acolo o problemă. El poate fi chiar bătut, umilit și nu are niciun sprijin din partea psihologului școlar sau din partea profesorului. Dacă e vorba că ne sună copilul, cel mai des, este la perioada incipientă și tare repede se frustrează” (IIA_E_31).

Specialiști ai STAS

„Avem sesizări de la părinți, copiii cărora sunt victime și, respectiv, nu vor să meargă la școală că acolo este băiețelul acela sau grupul de băieței care îl marginalizează, ori îl presează într-o anumită măsură” (IIA_E_13).

„Părintele găsește Direcția Protecția Drepturilor Copilului și anunță că elevul nu merge la școală, absentează. Când am făcut comisie, am aflat de ce nu vrea să meargă la școală, pentru că colegii sunt împotriva lui și, respectiv, ne povestește...” (IIA_E_15).

„În cazul copiilor din grădinițe, părinții apelează la poliție, poliția la STAS” (IIA_E_26).

„Mai rar, pedagogii din Centrele de servicii” (IIA_E_12).

Frecvența adresărilor la psiholog este diferită. Spre exemplu, psihologii CSPT au menționat că adresările se întâmplă săptămânal „cred că în timpul anului școlar, practic, în fiecare săptămână. Vara mai puțin” (IIA_E_2). În multe situații adresările acestea sunt tardive „se ajunge, frecvent, când nu mai pot controla procesul” (IIA_E_4). De asemenea, nu întotdeauna cauza directă a adresării este bullying-ul „sunt foarte mulți care se adresează cu alte probleme și, în timpul discuției, consilierii putem să constatăm că ei sunt supuși și fenomenului bullying” (IIA_E_3).

4.2. EVIDENȚA CAZURILOR

Datele colectate în cadrul studiului atestă că, actualmente, nu există un sistem de evidență și de documentare a situațiilor de bullying, în cadrul instituțiilor școlare, frecvent nici în cadrul instituțiilor care oferă servicii pentru victime, agresori și familiile acestora (Boxa 10). Din cele 36 de instituții de învățământ participante la cercetare, doar 1/4 duc o evidență a cazurilor de bullying. Modalitățile de evidență a cazurilor de bullying sunt diferite. În unele instituții, am constatat că a fost introdusă

o rubrică suplimentară în Registrul de evidență al sesizărilor privind cazurile suspecte de ANET, în altele se duce în Registrul aparte al cazurilor de bullying.

Boxa 10. Practicile de evidență și documentare a cazurilor de bullying

În instituțiile de învățământ

„Noi am introdus o rubrică separată în Registrul de evidență al cazurilor de violență, neglijare, exploatare și trafic, pentru că bullying-ul este formă gravă de abuz, este un abuz de lungă durată, care se repetă și nu se oprește de la sine. Toate cazurile de bullying despre care noi aflăm sunt introduse, înregistrate în acest registru” (IIA_E_20).

„La școală am un registru unde îmi notez toată activitatea zilnic și, dacă se întâmplă cazuri de acestea, eu indic acolo ce s-a întâmplat, ce măsuri s-au luat, etc. Mai duce o evidență și directorul adjunct pentru educație” (IIA_E_30).

În CSPT

„Nu ducem o evidență anume a acestor cazuri” (IIA_E_2).

„Noi facem rapoarte pe 7 probleme prioritare cu care ne confruntăm: infecții sexual transmisibile și HIV, sănătatea sexual-reproductivă și alte probleme sexual reproductive, probleme de consum și nutriție, tulburări psihoemoționale și toate tipurile de violență, inclusiv, violurile și, în general stresurile traumatice” (IIA_E_4).

În instituțiile de servicii specializate pentru copiii-victime ale violenței

„Noi nu ducem o evidență a cazurilor de bullying. Aceasta nu este relevant pentru noi. Pentru noi este important cine este abuzatorul, care este tipul de abuz, din ce mediu provine copilul” (IIA_E_34).

Telefonul Copilului

„Noi nu avem o bază de date. Am început cu Excelul, ca instrument provizoriu, care să ne ajute să operăm cu date cantitative și, apoi, calitativ, să le justificăm. Deja al cincilea an noi lucrăm în Excel. Dacă avem vreo solicitare de date statistice, ne bazăm pe datele din acesta. Deci e un simplu document care ne ajută să ducem evidența cazurilor” (IIA_E_31).

„Am avut și un caz de cyberbullying. Noi l-am clasificat ca agresiune în scop de intimidare. A fost doar un singur caz și, cu părere de rău, nu se regăsește în Excel, cazurile de abuz online merg ca o categorie aparte” (IIA_E_31).

În cabinetele private

„Nu duc o astfel de evidență, pentru că eu rezolv problemele. Sunt psihoterapeut de orientare psihodinamică și eu lucrez cu problemele care au dus la faptul ca un copil să devină victimă. Problema are subtilitate, e o istorie în spate și eu o înțeleg ca specialist” (IIA_E_32).

4.3. INTERVENȚIA

Datele colectate de la coordonatorii ANET atestă că în 21 din 36 de instituții există aprobată o Politică de Protecție a Copilului care cuprinde o componentă privind violența școlară, inclusiv, bullying-ul. Politicile respective sunt diverse, cu diferite componente. Unele aspecte-cheie ale prevenirii și combaterii violenței includ procedurile de identificare, modalitățile de raportare, intervenția și asistența acordată, colaborarea specialiștilor, managementul datelor personale. Este important că 17 din cele 21 de instituții, care au Politica cu componenta nominalizată, au indicat că au prezentat-o și părinților.

21 de instituții de învățământ au dezvoltat un Plan de acțiuni pentru prevenirea violenței, care cuprinde și componenta de bullying. Subliniem că aceste planuri sunt extrem de diverse, unele însă respectă structura propusă de CIDDC,³⁶ respectiv, acestea includ: (i) acțiuni de informare și prevenire, (ii) activități cu personalul didactic și cel auxiliar, (iii) activități cu elevii, (iv) activități cu părinții, (v) activități de monitorizare. În unele instituții, s-a constatat și existența unor planuri de organizare a unor campanii antiviolență, pe parcursul unei luni sau a unei săptămâni, dar și prezența unor grupuri de lucru intrașcolare, comisii pentru examinarea situațiilor date.

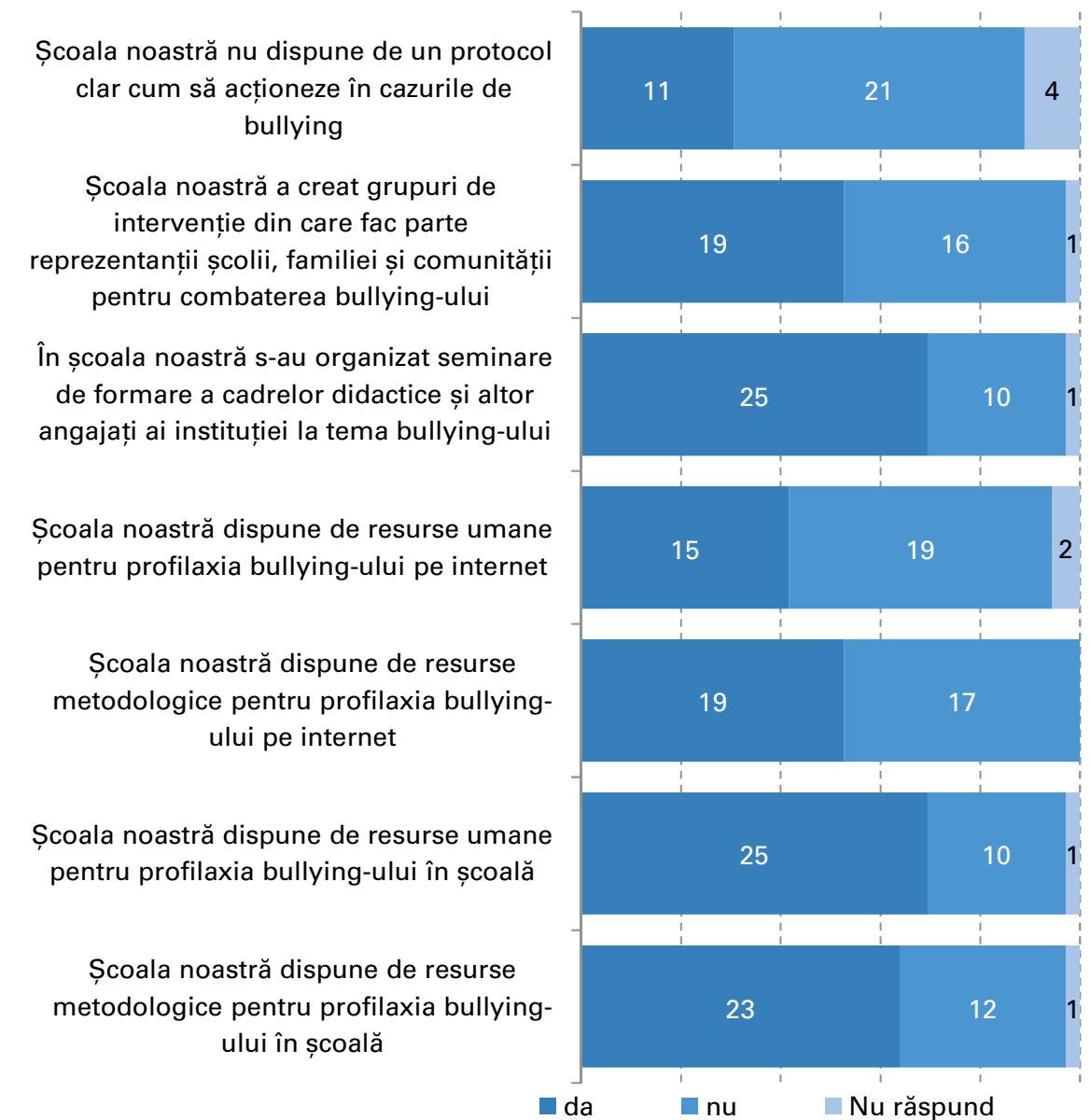
O parte semnificativă a instituțiilor de învățământ nu sunt pregătite pentru a preveni și pentru a combate fenomenul bullying. Marea majoritate a coordonatorilor ANET au menționat că nu dispun de un protocol clar cum să acționeze în cazurile de bullying, dar și lipsa resurselor umane și metodologice pentru prevenirea acestui fenomen, în special, a bullying-ului în mediul online (**Figura 8**). Discuțiile focus grup cu adolescenții și cu părinții confirmă că intervenția în cazurile de bullying, la nivelul școlii, trebuie îmbunătățită, iar măsurile luate, la nivelul instituției de învățământ, nu sunt eficiente (Boxa 11).

Psihologii școlari au menționat că, la nivelul instituției de învățământ, desfășoară acțiuni de prevenire și combatere a fenomenului, dar oferă și primele servicii victimelor, mai rar, agresorilor și membrilor familiilor acestora „noi facem profilaxie, diagnostic³⁷, consiliere și mediere” (IIA_E_37) sau „psihoprofilaxie, terapie individuală și de grup, diagnostic, consiliere” (IIA_E_22). Acțiunile de prevenire includ discuții privind comunicarea asertivă, conflictele și modalitățile de soluționare a acestora, strategiile și metodele de diminuare a agresivității etc. Activități de prevenire a bullying-ului se fac și la lecțiile de Educație civică, Dezvoltare personală, Educație pentru toleranță, Relații armonioase în familie, Educație prin film, Limba engleză sau în cadrul altor activități care au loc în instituțiile de învățământ. În acest scop, unii psihologi utilizează diverse resurse – „filmulețe, mini-filme despre acest fenomen”. La ședințele cu părinții, diriginții și/sau psihologii școlari pun în discuție aceleași tematici. Pentru personalul didactic și auxiliar, psihologii școlari sau directorii adjuncți pentru educație oferă seminare.

³⁶ Anexa nr. 3. Exemplu de plan de activitate pentru prevenirea violenței în instituția de învățământ în: *Prevenirea violenței în instituțiile de învățământ. Ghid metodologic*. – Chișinău, 2017.

³⁷ Astfel de acțiuni se fac în puține instituții. „La noi, se face diagnostic pentru toți copiii nou veniți în clasele a V-a și în clasele a X-a. Îi testăm din punct de vedere psihologic” (IIA_E_37).

Figura 8. Aprecierea resurselor existente, la nivelul instituției de învățământ, pentru prevenirea bullying-ului de către coordonatorii ANET, persoane



Boxa 11. Opiniile adolescenților și ale părinților privind intervenția în cazurile de bullying, la școală

Opinia adolescenților

„Dirigintele spune părintelui despre faptele agresorului, părinții spun copilului ce consecințe urmează. Copilul, fiind agresor, nu ia în seamă sfaturile părinților și continuă în același mod” (FGD_1_C).

„În general, există două tipuri de agresori: cei care, la prima mustrare a unui cadru didactic, încearcă să își repare greșeala și să se schimbe, și cei care, indiferent de câte mustrări ar primi, ei nu reacționează. Pentru ca ei să

înțeleagă, trebuie o mustrare foarte gravă, poate mai gravă decât poliția. Uneori, pe aceste persoane nici poliția nu le sperie” (FGD_1_C).

„Directorul adjunct intervine când s-a întâmplat ceva mai grav” (FGD_3_C). Instruirea cadrelor didactice a fost menționată ca necesitate, pentru că „profesorul începe a numi un elev și toată clasa începe a râde de acel elev” (FGD_2_C). Dar și înlăturarea indiferenței diriginților și cadrelor didactice „sunt clase unde și diriginta este indiferentă” (FGD_4_C).

Opinia părinților

„În cazuri mai grave, sunt implicați directorul, psihologul școlii, sunt invitați și părinții. Se lucrează asupra acestor cazuri” (FGD_1_C).

„Ar trebui cât mai mult să se discute, să li se explice că nu există copil bogat și copil sărac, unul deștept și altul prost, să fie toți egali, toți să fie implicați în activități” (FGD_2_C).

„Totul depinde de părinte. Dacă îl susține, el își permite mai departe...” (FGD_1_C)

„Dacă copilul nu vrea la școală, trebuie de analizat situația...” (FGD_3_C).

Psihologii școlari au menționat că intervenția în situațiile de bullying este de lungă durată și se lucrează, pe de o parte, cu victima, cu agresorul, pe de altă parte, cu grupul de adolescenți-martori, cu diriginții, cadrele didactice, inclusiv, cadrele didactice de sprijin și administrația instituției. La consiliere, se lucrează cu elevul-victimă, elevul-agresor, grupul general de elevi, cadrele didactice și cu părinții. Specialiștii însă au evidențiat că adolescenții nu prea vin la consiliere. Discuțiile cu adolescenții și cu părinții au permis și identificarea unor aspecte care pot fi îmbunătățite, în activitatea psihologilor școlari (Boxa 12).

Boxa 12. Opiniile adolescenților și ale părinților privind intervenția psihologului școlar, în cazurile de bullying

Opinia adolescenților

„Psihologul nu prea se implică” (FGD_1_C).

„În clasa noastră a fost, căci noi l-am chemat. Fetele, într-un fel, s-au calmat și nu a mai fost după asta...” (FGD_1_C).

„La Dezvoltare personală, psihologul ne-a întrebat ce conflicte avem în clasă. Toți spuneau că nu avem niciun conflict, pentru că erau prezenți toți colegii și ei credeau că dacă au să spună despre probleme, o să râdă de ei și o să se răspândească ca vântul. Dacă ar fi o sesiune unul la unul, cred că toți ar putea să spună ce au pe suflet” (FGD_3_C).

„Dacă ar fi să aleg un psiholog, aș alege unul din altă localitate, din alt oraș” (FGD_2_C).

„Oricum, psihologul e din sat și se aude, dacă spui ceva” (FGD_2_C).

Opinia părinților

„Psihologii de la școală să monitorizeze familiile care sunt implicate în problema dată. Consider că nu sunt foarte multe cazuri grave” (FGD_1_P).

„Poate să fie introdusă discuția cu psihologul cum e Dezvoltare personală, să cunoască psihologia” (FGD_2_P).

Reprezentanții CRAP și SAP au menționat că specialiștii lor intervin în toate cazurile de violență care sunt sesizate, uneori, se autosesizează din presă. În atenția acestor specialiști ajung cazurile grave de violență, inclusiv, bullying „la noi ajung situațiile grave, cele referite de Ministerul Educației, Culturii și Cercetării, de Ombusman, de CNPAC sau alți parteneri pe care îi avem” (IIA_E_10). Aceștia au semnalat că, în ultimii ani, a crescut numărul de adresări în cazurile de violență, în special, în mediul educațional, fapt care i-a determinat să elaboreze un ghid referitor la identificarea, evaluarea, asistența psihologică a copilului și a familiei și un suport metodologic oferit cadrelor didactice din instituție, în cazurile de violență „cum să identifice un copil, cum să sesizeze corect cazul” (IIA_E_10).

Psihologii din cadrul SAP, de obicei, oferă asistență metodologică psihologilor școlari, directorilor adjuncți pentru educație, diriginților și cadrelor didactice, mai rar, servicii de consiliere pentru victime și părinții acestora. Aceștia au recunoscut însă că nu pot oferi servicii de consiliere de lungă durată „nu tot timpul avem specialiști liberi, ca să intervenim pe caz de la A până la Z. Mai des, consultăm psihologul din școală, diriginții” (IIA_E_7).

În unele unități administrativ-teritoriale, s-a menționat existența unor planuri de activitate comune a SAP cu OLSDÎ, axate pe formarea cadrelor didactice, în special a diriginților, în domeniul protecției copiilor, în dezvoltarea competențelor profesionale și în instruirea părinților.

Psihologii CSPT au în calitate de grup-țintă copii și tineri cu vârsta 10–24 ani. Instituția pe care o reprezintă oferă servicii de prevenire a bullying-ului pentru elevi și pentru cadre didactice, în școli, în tabere de odihnă sau în CSPT, cu suportul echipelor de voluntari „avem câteva teme-țintă la care atragem atenția foarte mult, printre ele este bullying-ul. Noi, avem, la moment, 20 de lecții predate în școlile din raion, 291 de elevi au beneficiat de instruire și materiale informative” (IIA_E_1). Instruirile au la bază „filmulețe și, în baza acestora, se fac jocuri de rol”, axate pe înțelegerea și depistarea cazurilor, acțiuni ce trebuie întreprinse, pe fiecare caz în parte. Unele CSPT au mai desfășurat și instruire privind colaborarea intersectorială pe cazurile de violență a copiilor, dar și pentru ca unii lucrătorii medicali, pedagogi și psihologi școlari să devină persoane de încredere pentru tineri (1–2 cei mai prietenoși profesori din școală).

Psihologii CSPT oferă servicii de diagnostic și consiliere pentru victimele care se adresează „în cadrul terapiilor individuale îi învățăm cum să se apere, ce trebuie să facă în astfel de situații, cum să depășească sentimentele, emoțiile negative, furia. Avem un program, dar el e foarte diferit, îl adaptăm în dependență de persoană,

de vârstă” (IIA_E_3); „îi învățăm să nu adopte același comportament și să învețe să ceară ajutorul familiei sau al persoanei de încredere” (IIA_E_4). Se oferă, uneori, consiliere și părinților, pentru că mediul de acasă foarte mult influențează asupra adolescentului și, fără implicarea membrilor de familie, nu pot fi realizate schimbări. Se lucrează în CSPT și cu agresorii care se adresează, însă numărul acestora este foarte mic „au nevoie și ei de servicii, doar în momentul când conștientizează că au o anumită problemă și ei vor să o rezolve sau vor să schimbe ceva în comportamentul lor” (IIA_E_2). De obicei, agresorii „nu conștientizează că nu-și pot controla furia. În primul rând, ei trebuie să conștientizeze că există o problemă în relaționarea lor cu colegii și comportamentul adoptat de ei nu este bun. Acesta este punctul de pornire la toate intervențiile” (IIA_E_3).

Psihologii particulari și cei din instituțiile specializate pentru oferirea serviciilor copiilor-victime ale violenței construiesc o strategie de intervenție, în care, de obicei, includ părinții și psihologii școlari. S-a constatat că, foarte rar, psihologii școlari nu cunosc cine sunt agresorii, în cadrul instituției de învățământ. Un model de intervenție a acestor psihologi în cazurile de bullying este oferit în Boxa 13.

Boxa 13. Model de intervenție inițiat de către psihologii particulari sau de către cei din instituțiile specializate pe cazurile de bullying

„Una din primele intervenții este axată pe agresor. Psihologul școlar trebuie să se asigure că oprește acțiunea de bullying, pentru că poți să lucrezi foarte mult cu victima, dar dacă ea, în continuare, e tachinată, acțiunile întreprinse nu funcționează. Ulterior, psihologul școlar cheamă părinții agresorului la o discuție individuală. Se invită părinții la o discuție individuală și se face o introducere de genul: eu vreau să vă spun niște lucruri care sunt foarte importante. Asta nu înseamnă că Dvs. sunteți vinovați pentru ceva, dar se întâmplă niște lucruri, eu sunt alarmată și vreau să solicit ajutorul Dvs. Am constatat, de un anumit timp, niște comportamente ale copilului Dvs. X, Y, Z. Psihologul, ulterior, descrie foarte clar comportamentul copilului.

A doua parte a discuției se bazează pe recomandări. Psihologul spune următorul lucru: Dvs. mergeți acasă și îi spuneți copilului că știți despre faptul X, Y, Z și că Dvs. nu aprobați asta. Indiferent de ce spune copilul, părintele trebuie să fie ferm: eu nu aprob lucrul acesta și eu am să urmăresc ca, ulterior, să nu mai faci asta. Și am să urmăresc personal, prin intermediul profesorilor și psihologului școlar, pentru că ei știu tot. Acesta e momentul în care copilul conștientizează că despre asta se știe. Este important ca părinții să spună anume așa, să nu-l bată sau să-l cicălească, sau să-i spună cum ți-ai permis... Al treilea aspect constă în faptul că părintele trebuie să urmărească, pentru cel puțin o perioadă de 2-4 săptămâni, ce se întâmplă. Părinții copilului sunt invitați, o dată pe săptămână, de către psihologul școlar, și se discută strict cazul respectiv. Psihologul, prin intermediul profesorilor, colectează informația...

În cadrul instituției de învățământ, psihologul invită elevul-agresor la o discuție individuală unde spune cam aceleași lucruri, pe care l-a relatat și părinților. Suplimentar, el trebuie să-i spună agresorului că îl înțelege și că este gata să-i ofere ajutor pentru ca acesta să fie respectat de către colegii lui, că o să facă orice ce îi stă în puteri pentru a-l ajuta. Cu orice problemă, pe care o are agresorul, poate să vină și să o mărturisască psihologului. Așadar, în prezența copilului, psihologul își exprimă disponibilitatea de a-l ajuta.

În cazul bullying-ului, este necesară o intervenție continuă, de durată, și cu clasa de elevi, pentru a conștientiza că asta e o problemă. Nu cred că există vreo situație tipică de intervenție, la nivel de clasă, tot timpul sunt particularități. Intervenția trebuie gândită, în dependență de numărul de copii care sunt afectați de bullying, de numărul de agresori etc. Discuțiile cu elevii, organizate de diriginte, împreună cu psihologul școlar, nu se rezumă la fenomenul bullying doar ca fenomen...” (IIA_E_32).

Psihologii STAS oferă o primă consiliere celor care se adresează cu probleme de violență și bullying, după care referă copilul și familia spre SAP sau spre serviciile specializate pentru copiii-victime ale violenței. Unii dintre aceștia au recunoscut că intervenția pe care au realizat-o nu a fost una reușită „am avut doar două posibilități să fac consiliere, dintre care una a eșuat, fiindcă copiii nu au vrut să se deschidă. În cazul al doilea, la prima ședință copilul a venit, iar la a doua nu. Copilul i-a spus mamei că vine la noi și atunci mama a refuzat ajutorul” (IIA_E_27). S-a specificat că, preponderent, părinții din familiile vulnerabile refuză asistența oferită, din motiv că se confundă activitatea psihologului cu cea a psihiatrului. Totodată, reprezentanții acestor instituții au menționat că unele cazuri care au ajuns la ei au fost complicate și cereau o intervenție mult mai timpurie „am avut situații unde nu mai știam ce să facem, deoarece, cei care trebuiau să intervină, inclusiv noi, nu am intervenit” (IIA_E_12).

Și psihologii de la **Telefonul Copilului** încearcă o abordare complexă a fiecărui caz, făcând o sesizare oficială autorităților, iar, la necesitate, referă copiii și părinții spre serviciile specializate „noi încercăm să lucrăm cu ambii copii (victimă și agresor), considerând că un copil ce abuzează un alt copil, la rândul lui, este abuzat. În spațiile acestui caz, se află o situație de încălcare gravă a drepturilor copilului. Facem o intervenție paralelă și discutăm cu părintele, dacă este necesar, îi referim la CSPT, CNPAC” (IIA_E_31).

Specialiștii intervievați au evidențiat necesitatea conlucrării, pentru a soluționa cazurile de bullying (psiholog școlar – diriginte – părinte – cadre didactice – alt specialist). Totodată, evidențiem că diferite instituții au și anumite practici interne stabilite. Cei din serviciile specializate au subliniat că în astfel de situații se cooperează, în mod obligatoriu, cu psihologul școlar, autoritatea locală sau cu cea tutelară, asistenții sociali, inclusiv, părinții. Psihologii din cabinetele private lucrează cu părinții, dacă este necesar, cooperează cu neurologul, cu psihiatrul „uneori nu mai este suficientă doar terapia psihologică, e nevoie și de asistență medicală” (IIA_E_33).

Psihologii din CSPT au menționat că nu includ direct dirigințele, din motiv de confidențialitate „nu pot să apelez la dirigintă, fiindcă informația e confidențială și eu nu am dreptul” (IIA_E_2).

Psihologii, excepție cei din cabinetele private (pentru că acolo părinții se adresează după ajutor), au menționat că este dificil de implicat părinții „s-a ajuns ca părintele și copilul să conștientizeze unele lucruri și atât. Frecvent, rămâne la nivel de discuție și atunci efectul este redus” (IIA_E_28).

4.4. FACTORII DE PROTECȚIE ȘI FACTORII DE RISC

Interviurile cu specialiștii au urmărit identificarea factorilor de protecție și ai celor de risc, în cazurile de bullying, în baza modelului ecologic al OMS, recomandat în acest scop de rezoluția Adunării Mondiale a Sănătății WHA 49.25/1996³⁸ (Tabelul 24). Programele de prevenire a violenței școlare, inclusiv a bullying-ului, pentru a fi eficiente, trebuie să opereze cu multiple nivele: *individual, familial, relațional, comunitar și social, la general*.

Tabelul 24. Factorii de protecție³⁹ și factorii de risc⁴⁰ ai violenței, conform modelului ecologic

Factori de protecție	Factori de risc
Familia	
Legătura cu familia / atașamentul față de familie	Lipsa afecțiunii din partea părinților sau afecțiune exagerată
Comunicarea permanentă părinți – copil	Respingerea, neacceptarea faptului că copilul manifestă comportament agresiv
Stil parental pozitiv	Comportament agresiv al părinților
Afecțiune moderată	Lipsa unor reguli de comportare
Trăiește într-o familie cu ambii părinți	Accentul pe valori materiale și nu emoționale
Managementul problemelor familiale	Lipsa părinților din cauza implicării acestora în procese migraționiste
Impunerea unor responsabilități	Istoric familial de probleme comportamentale
	Conflicte familiale

³⁸ Strategia regională a OMS în Europa „Investing in children: the European child and adolescent health strategy 2015–2020” situează intervențiile destinate prevenirii violenței și abuzului emoțional asupra copiilor și adolescenților ca una din prioritățile de intervenție, definite prin aria tematică 37, dedicată specific acestui domeniu. În acest sens, OMS recomandă țărilor membre evaluarea magnitudinii violenței ca problemă de sănătate publică la elevi și a factorilor de risc în relație cu aceasta, conform modelului ecologic, conform rezoluției Adunării Mondiale a Sănătății WHA 49.25/1996.

³⁹ Factori de protecție – caracteristici native ale individului sau condiții în familie, școală sau comunitate care ajută adolescentul să facă față cu succes încercărilor din viață și să neutralizeze factorii de risc.

⁴⁰ Factori de risc – caracteristici individuale, condiții familiale, din școală sau comunitate care cresc probabilitatea ca adolescenții să se implice în comportamente de risc.

Factori de protecție	Factori de risc
Școala	
Existența Politicii de Protecție a Copilului	Nu se intervine în cazurile de violență
Implicarea diriginților, cadrelor didactice în soluționarea cazurilor de violență	Nu sunt instruite toate cadrele didactice
Prezența psihologului școlar	Clase cu prea mulți elevi (peste 30)
Elevul este atașat de școală	Lipsa unor reguli de comportare a elevilor
Existența activităților extracurriculare	Acțiuni declanșatoare sau care promovează bullying-ul din partea cadrelor didactice
Intervenția precoce a serviciilor de sprijin	Rezultate școlare scăzute
Climat școlar protejat	Lipsa angajamentului/interesului pentru școală
Comunitate, Societate, Mediu	
Implicarea în soluționarea cazurilor de violență	Sărăcie
Siguranță, ajutor, atașament din partea vecinilor	Comportamente agresive promovate, în mass-media, de către blogeri, vlogeri sau influence-ri pe rețele de socializare
Infrastructura comunitară puternică (servicii pentru toate necesitățile)	Comunitate dezorganizată
Comportamente pozitive promovate, în mass media, de către blogeri, vlogeri sau influence-ri, pe rețele de socializare	
Grup de prieteni	
Siguranță, ajutor din partea altor elevi	Inițierea comportamentelor de risc la vârste timpurii
Angajarea în activități pozitive	Prieteni care au probleme comportamentale
Grupul de prieteni de aceeași vârstă	Atitudini favorabile comportamentelor cu risc, incluzând slaba percepție a riscului, a răului
Grad înalt al nivelului de valori	Membru în grupuri, forumuri online, în care acțiunile agresive sunt promovate, discutate ca lucruri normale
Abilități de viață și competențe sociale	
Personal	
Încrederea în sine	Lipsa rezilienței
Autoaprecierea pozitivă	Autoaprecierea negativă
Descoperirea unui talent, pasiuni, abilități	Lipsa autocontrolului
Autocontrolul	

4.5. APRECIEREA SISTEMULUI DE SERVICII PENTRU PREVENIREA ȘI COMBATerea VIOLENȚEI ȘI A BULLYING-ULUI

Participanții la cercetare au evidențiat că, în Republica Moldova, în ultimii ani, s-au realizat mai multe acțiuni în vederea dezvoltării unui sistem de servicii pentru prevenirea și combaterea violenței care, actualmente, are nevoie de ajustări, reieșind din noile realități sociale. **Punctele forte** ale sistemului existent includ:

- (i) cadrul normativ orientat spre prevenirea și combaterea violenței (Strategia pentru Protecția Copilului 2014-2020⁴¹ și Planul de Acțiuni al acesteia⁴², Mecanismul intersectorial de cooperare pentru identificarea, evaluarea, referirea, asistența și monitorizarea copiilor-victime și potențiale victime ale violenței, neglijării, exploatării și traficului⁴³, Legea 140 privind protecția specială a copiilor aflați în situație de risc și a copiilor separați de părinți⁴⁴, Procedura de organizare și de intervenție a lucrătorilor instituțiilor de învățământ în cazurile de abuz, neglijare, exploatare, trafic al copilului⁴⁵), Mecanismul de cooperare intersectorială pentru prevenirea primară a riscurilor privind bunăstarea copilului⁴⁶, dar și pe educația parentală (Strategia intersectorială de dezvoltare a abilităților și competențelor parentale)⁴⁷;
- (ii) servicii specializate pentru copiii-victime ale violenței, inclusiv Telefonul Copilului;
- (iii) prezența ghidurilor metodologice privind prevenirea violenței în instituția de învățământ, pentru specialiștii din sistemul de educație;
- (iv) programe de informare privind prevenirea violenței, dezvoltarea unor platforme de informare în mediul online, elaborate cu suportul organizațiilor societății civile (însă nu toți le cunosc);
- (v) instruirile specialiștilor: coordonatori ANET, psihologi școlari, cadre didactice etc.;
- (vi) prezența psihologilor școlari în instituțiile cu număr mare de elevi. Spre exemplu, în mun. Chișinău, toate instituțiile de învățământ au în statele de funcție psihologi, însă în anul de învățământ 2020–2021, se va introduce această unitate și în instituțiile preșcolare;

⁴¹ Hotărârea Guvernului nr. 434 din 10.06.2014 privind aprobarea Strategiei pentru protecția copilului pentru anii 2014–2020.

⁴² Hotărârea Guvernului nr. 835 din 04.07.2016 cu privire la aprobarea Planului de acțiuni pentru anii 2016–2020 privind implementarea Strategiei pentru protecția copilului pe anii 2014-2020

⁴³ Hotărârea Guvernului nr. 270 din 08.04.2014 cu privire la aprobarea Instrucțiunilor privind mecanismul intersectorial de cooperare pentru identificarea, evaluarea, referirea, asistența și monitorizarea copiilor victime și potențiale victime ale violenței, neglijării, exploatării și traficului.

⁴⁴ Legea 140 din 14.06.2013.

⁴⁵ Ordinul nr. 77 al Ministerului Educației din 22.02.2013.

⁴⁶ Hotărârea Guvernului nr. 143 din 12.02.2018 pentru aprobarea Instrucțiunii cu privire la mecanismul de cooperare intersectorială pentru prevenirea primară a riscurilor privind bunăstarea copilului.

⁴⁷ Hotărârea Guvernului nr. 1106 din 03.10.2016 cu privire la aprobarea Strategia intersectorială de dezvoltare a abilităților și competențelor parentale pentru anii 2016–2022.

- (vii) implicarea organizațiilor societății civile în prevenirea și combaterea fenomenului de violență și bullying (CNPAC, CIDDC, Terres de Homes, CSPT etc.);
- (viii) elaborarea unor măsuri, activități, instruiri, în cadrul instituțiilor de învățământ la tema violenței școlare și a bullying-ului etc.

În majoritatea școlilor, există boxe unde copiii pot scrie scrisori anonime. Unele instituții aplică chestionare, fișe pentru a identifica diferite situații de violență, pentru a înțelege problemele elevilor. Câteva fragmente din expunerile intervievaților privind punctele tari ale sistemului de servicii pentru prevenirea și combaterea violenței sunt prezentate în Boxa 14.

Boxa 14. Punctele forte ale sistemului de servicii pentru prevenirea și combaterea violenței și a bullying-ului

„Avem cadru legal și normativ de intervenție. Acesta a facilitat foarte mult activitatea pedagogilor, specialiștilor din școli, pentru că a făcut claritate în acțiunile pe care urmează să le facem și a făcut claritate în responsabilitățile pe care le avem...”

Am beneficiat de foarte multe instruiri sub aspectul prevenirii violenței, intervenției în cazul de abuz. Am fost instruiți și în aplicarea mecanismului intersectorial, în special, al procedurii noastre sectoriale în educație. Au fost instruiți și în domeniul desfășurării activităților de prevenire a violenței copiilor. Am învățat niște metode specifice, cum ar fi Drumul spre casă, Aplicația Dragoș, Firul de nisip, care pot fi folosite în programele de prevenire a violenței...

Am fost instruiți și în domeniul desfășurării activităților de educație parentală... Desigur că aceste instruiri și pregătiri trebuie să continue” (IIA_E_20).

„CNPAC a dezvoltat Programul 12+, care prevede prevenirea bullying-ului” (IIA_E_25).

„Avem platforma 12+. Pe platforma online 12+ sunt destul de multe adresări a copiilor care comunică despre faptul că nu se prea înțeleg, că sunt umiliți și că suferă la școală. Copii menționează dificultăți în familie și dificultăți la școală. Mai multe probleme sunt în familie, dar vreo 35% au probleme la școală” (IIA_E_34).

Cele mai semnificative **puncte slabe** ale actualului sistem de servicii:

- (i) insuficiența psihologilor școlari „*statistica pe care noi o avem atestă circa 400 de psihologi... La nivel de raioane, situația e diferită, de la 1–3, maximum 11–12 psihologi*” (IIA_E_10);
- (ii) insuficiența serviciilor specializate pentru copiii-victime și agresori ai abuzului, (practic, acestea lipsesc în raioanele Republicii Moldova, fiind prezente doar în mun. Chișinău);
- (iii) necunoașterea particularităților bullying-ului de o bună parte dintre cadrele didactice, medici, asistenți sociali etc.;

- (iv) lipsa unei proceduri clare de evidență și intervenție în situațiile de bullying, inclusiv, neglijarea fenomenului din cauza stereotipurilor;
- (v) lipsa informării adolescenților despre serviciile existente sau informarea redusă, inclusiv, teama de a apela;
- (vi) lipsa unor pârghii de penalizare pentru inacțiune;
- (vii) tematica violenței școlare, în mod special a bullying-ului, nu este inclusă în pregătirea inițială, dar nici în pregătirea continuă a cadrelor didactice „în cadrul cursurilor de perfecționare, acest aspect lipsește. Instruirea pedagogilor în domeniul prevenirii și intervenției în cazurile de bullying lipsește în programele de instruire” (IIA_E_20).

Specialiștii au evidențiat că, actualmente, există dificultăți în accesarea serviciilor de către victimele violenței, în general, și a bullying-ului, în special. Avem puține servicii, dar și cele existente nu sunt accesibile. Adolescenții din mediul rural nu pot accesa serviciile existente propuse de aceleași CSPT, întrucât transportul din aceste localități spre centrul raional este disponibil doar în prima jumătate a zilei, când elevii sunt la lecții. Câteva fragmente din argumentările specialiștilor referitoare la punctele slabe sunt prezentate în Boxa 15.

„Fișa de sesizare este un instrument confidențial, dar ea nu este abordată de specialiști ca un instrument confidențial... Toți se justifică, însă nimănui nu-i pasă de acel copil care are tentativă de suicid și asta deja e alarmant. Trebuie de intervenit la toate nivelurile” (IIA_E_31).

„Disciplina Dezvoltare personală ar putea include momente de prevenire a fenomenului bullying. Avem situații însă când disciplina dată este predată de un diriginte care nu este pregătit, care nu cunoaște specificul” (IIA_E_10).

„Noi nu avem programe sau servicii pentru familii, unde acestea s-ar putea, ulterior, adresa ca să-și rezolve problema. La școală, psihologul este limitat în acțiunile sale, dar nici nu e competența lui să acționeze în familie” (IIA_E_10).

„Există cadre didactice și psihologi școlari care nu cunosc termenul” (IIA_E_22).

Boxa 15. Punctele slabe ale sistemului de servicii pentru prevenirea și combaterea violenței și a bullying-ului

„Problema lipsei psihologilor în toate instituțiile de învățământ este una deosebit de actuală. Sunt necesari psihologi calificați... Trebuie identificată o modalitate de finanțare a acestor specialiști în școală sau, dacă școala este foarte mică, să fie la SAP. Situația denotă că noi intervenim post factum” (IIA_E_10).

„Este nevoie ca atât victimele bullying-ului, cât și autorii acestuia să beneficieze de asistență psihologică specializată, dar aceste servicii lipsesc în oraș, pentru că este vorba de aplicarea unor tehnici de terapie, specifică pentru copii. Psihologii din școli nu dețin aceste tehnici și nu au fost instruiți în a le utiliza, de aceea nu au dreptul să le utilizeze. În acest sens, existența unor servicii de asistență psihologică specializată, pentru victimele abuzului și copii care manifestă comportamente violente, ar fi foarte necesară” (IIA_E_20).

„Puțin cunoaștem, din această cauză nu intervenim” (IIA_E_1).

„Procedura de intervenție în cazurile de bullying nu este clară ... Dacă pe cazurile grave de violență se cunoaște cum se identifică și cum se raportează, atunci, în cazurile de bullying, nu este clar cum se procedează... În afara de aceasta, majoritatea cadrelor didactice consideră că vârsta e problemă în astfel de situații și că lucrurile se vor aplană de la sine” (IIA_E_35).

„Trebuie instruiți nu doar coordonatorii ANET, dat toate cadrele didactice cum să se implice în astfel de cazuri. Nu toți cunosc cum se elaborează un plan individualizat. Cei care elaborează astfel de planuri nu sunt monitorizați, nu se aplică sancțiuni pentru neimplicare” (IIA_E_25).

„Stereotipurile existente denotă că bullying-ul nu este important” (IIA_E_24).

V. SPRE UN RĂSPUNS NAȚIONAL EFICIENT LA VIOLENȚA ȘCOLARĂ ȘI BULLYING

Școala trebuie să devină prietenoasă și atractivă pentru copii...

Este necesară prezența psihologului în instituția de învățământ, de la etapă timpurie...

Este necesară o intervenție complexă, sistematică și strategică, la nivelul fiecărei instituții de învățământ, pentru combaterea bullying-ului, care este un fenomen de grup și care cere acțiuni la nivel individual (victimă, agresor), de grup (martori), de implicare a adulților (părinți, diriginți, cadre didactice, specialiști).

5.1. ASPECTE GENERALE PRIVIND PREVENIREA ȘI COMBATerea VIOLENȚEI ȘCOLARE ȘI A BULLYING-ULUI

Datele studiului semnalează necesitatea delimitării clare a violenței școlare și a bullying-ului în actele normative „nu am găsit, la nivel de republică, nici într-un act reglementator, care este diferența dintre violență și bullying” (IIA_E_36). Din aceste considerente, dar și din cauza lipsei unor instruirii, mulți se bazează în acțiunile pe care le întreprind pe intuiție. De asemenea, s-a semnalat că ar trebui găsite modalități pentru ca părinții, în mod obligatoriu, să participe la unele acțiuni de instruire (Boxa 16).

Boxa 16. Opiniile specialiștilor și ale părinților privind introducerea unor reguli mai stricte în actele normative

„Legea să-i oblige pe părinți să meargă la anumite terapii, consilieri etc.” (IIA_E_10).

„În Europa, prin somarea părinților, se obțin rezultate. Părinții sunt obligați, prin lege, dacă există probleme. Dacă nu respecti legea, te duci la dubă, în caz contrar lucrezi în folosul comunității... Ați văzut cum lucrează legile în

Franța? Foarte strict, dacă are o mică vânătăie, i-a luat copilul. Știi cât trebuie să umbli pe drumuri ca să demonstrezi că ești un părinte bun?” (FGD_2_P).

„Eu aș vedea o rezolvare, pentru moment, la nivel de legislație. Să se rezolve prin niște sancționări, nu financiare. Cumva copilul să simtă dacă a intimidat un copil, un grup de copii, o clasă, sau o profesoară, să poarte responsabilități. Nu zic în toate situațiile, sunt cazuri diferite” (FGD_1_P).

„În regulamentul intern al liceului, aș stabili anumite sancțiuni. De exemplu: de serviciu o săptămână, împreună cu părintele. Părintele vine și monitorizează copilul. Sunt necesare pedepse, ca să conștientizeze faptul că el într-adevăr a fost vinovat și urmează să aibă anumite responsabilități” (FGD_1_P).

5.2. ACȚIUNI NECESARE, LA NIVELUL SISTEMULUI DE ÎNVĂȚĂMÂNT

Școala trebuie să devină prietenoasă și atractivă pentru copii. Pentru elevi este important ca mediul școlar să fie unul protectiv. Actualmente, cadrele didactice însă sunt văzute de o mare parte din copii drept „persoane autoritare, persoane de care trebuie să-ți fie frică. Dar ei (copiii) au nevoie de persoane de încredere, cui să i se confeseze” (IIA_E_8). În acest scop, specialiștii au evidențiat necesitatea prezenței psihologului în instituția de învățământ, de la etapa timpurie. Prezența acestor specialiști ar ajuta formarea unor abilități, competențe ale copiilor de gestionare a emoțiilor, de interrelaționare etc., care ar putea preveni apariția unor forme de violență, pe de o parte, dar ar oferi și servicii de consiliere pentru cadrele didactice, pe de altă parte.

Răspunsul sistemului de învățământ la fenomenul violență școlară, inclusiv, bullying trebuie să fie strategic, sistematic, parte a unor acțiuni planificate, concentrate pe formarea de competențe, pe însușirea unor lucruri constructive, nu doar bazate pe sancțiuni. În opinia unor specialiști, lipsa implicării pedagogilor și a părinților, inconsecvența în acțiuni determină răspândirea fenomenului „bullying-ul nu se oprește de la sine, el poate fi stopat doar prin implicarea adulților. Astăzi, bullying-ul este foarte mult răspândit anume din motivul că, în majoritatea cazurilor, cadrele didactice se fac a nu vedea sau, în general, cred că nu există așa ceva” (IIA_E_35).

Reieșind din cele menționate mai sus, direcțiile prioritare ale MECC trebuie orientate spre:

1. Îmbunătățirea sistemului de evidență și documentare a violenței în școală, măsurarea și cuantificarea diferitor forme de violență, inclusiv, bullying-ul. În această ordine de idei, cei mai mulți specialiști intervievați au semnalat necesitatea perfecționării fișei de evidență a abuzului, neglijării, exploatării și traficului, dar și a unei clarități, la nivel de definiții și particularități ale formelor de violență, în special, bullying-ul.

2. Dezvoltarea și recomandarea programelor de prevenire a bullying-ului „*trebuie să avem programe, un minim de programe finanțate, obligatorii dacă vrem să avem impact în timp, să lăsăm poarta deschisă și pentru APL ca să identifice necesitățile și să-și dezvolte programe*” (IIA_E_10).
3. Programele de instruire inițială și continuă pentru cadrele didactice trebuie modernizate, în corespundere cu noile realități sociale și să existe o monitorizare și o evaluare periodică a acestora (Boxa 17).
4. Este importantă analiza și dezvoltarea SAP, care să poată acorda asistență metodologică cadrelor didactice. Actualmente, specialiștii acestei instituții sunt supraîncărcați și nu pot face față noilor fenomene și procese sociale „*în raion sunt peste 6 mii de copii și un singur psiholog la SAP, care nu reușește*” (IIA_E_6). Lucrul acesta a fost specificat și de către angajații centrelor specializate pentru acordarea serviciilor copiilor-victime ale violenței „*psihologii de la SAP-uri au o pregătire pentru a ajuta copii cu CES, însă lor le-au dat și cazurile de violență, și copii cu comportament delinvent. Evident, i-au supraîncărcat și nu fac față. Reieșind din schimbările care s-au produs de la crearea SAP-ului, acesta ar trebui să aibă în state un psiholog specializat pe delinvență, un psiholog specializat pe copii cu CES și un psiholog specializat pe cazurile de abuz*” (IIA_E_34).

Boxa 17. Necesitatea instruirii cadrelor didactice, la etapa inițială și cea continuă

„*Noi la USM, în formarea continuă, am inclus subiectul despre bullying. S-au organizat seminare tematice, la care s-au înscris cadrele didactice. Au fost destul de satisfăcuți, fiindcă au primit informație relevantă și au perceput, au conștientizat, de fapt, impactul și efectele secundare, de lungă durată, ale bullying-ului, în cazul în care nu se intervine...*”

„*Bineînțeles, nu sunt atâtea ore ca noi să formăm niște abilități clare de prevenire a acestui fenomen, cel puțin, informarea și conștientizarea că acesta nu este, pur și simplu, un conflict între doi prieteni*” (IIA_E_33).

„*Totuși, foarte multe cadre didactice nu conștientizează ce înseamnă bullying, îl asociază direct cu conflictul sau îl asociază direct cu violența, chiar dacă aceasta este o formă de violență ce are o manifestare foarte specifică. În situația de bullying, când sunt identificate 1–3 caracteristici ale bullying-ului, intervenția este obligatorie. Dacă nu ai intervenit la început, fenomenul s-a declanșat. Prin urmare, neintervenția înseamnă încurajare*” (IIA_E_32).

„*Nu știu cum facem cursurile, dar sunt mai mult ineficiente. Trebuie să abordeze tematicile acestea mai noi*” (IIA_E_37).

5.3. ACȚIUNI NECESARE, LA NIVELUL INSTITUȚIILOR DE ÎNVĂȚĂMÂNT

Este necesară o intervenție complexă, sistematică și strategică, la nivelul fiecărei instituții de învățământ, pentru că bullying-ul este un fenomen de grup și cere acțiuni, la nivel individual (victimă, agresor), de grup (martori), de implicare a adulților (părinți, diriginți, cadre didactice, specialiști). Astfel, intervenția trebuie să cuprindă câteva direcții:

1. Declarația zero toleranță la violența școlară, inclusiv, la bullying și dezvoltarea Politicii de Protecție a Copilului și a unor practici instituționale de prevenire și combatere a abuzului. Politica de Protecție trebuie să cuprindă atât regulile de comunicare între cadrele didactice și elevi, cât și reguli de comunicare elev-elev „*noi am simțit necesitatea și acum elaborăm niște reguli de comunicare elev-elev, pe care să le introducem în Politica de Protecție. Pentru că avem în Politica de Protecție reguli de comunicare a profesorului cu elevul, avem un cod de conduită a profesorului, în relație cu elevii, dar nu avem aspectul acesta de reglementare a comunicării și relaționării dintre elevi*” (IIA_E_20).
2. Informarea elevilor, a cadrelor didactice, a personalului auxiliar și a părinților despre particularitățile acestui fenomen și conștientizarea consecințelor.
3. Abilitarea actorilor din instituția de învățământ de a conlucra, pentru prevenirea și combaterea acestui fenomen. Stabilirea unor reguli clare de intervenție, înțelegerea particularităților intervenției în instituția de învățământ, informarea despre serviciile externe existente și referirea, în cazurile necesare.
4. Abilitarea părinților de a dezvolta reziliența emoțională la copii.

Toate cadrele didactice trebuie să fie informate cum se manifestă bullying-ul, cum se depistează și cum trebuie să acționeze, care sunt metodele de prevenire „*cadrele didactice nu prea sunt pregătite*” (IIA_E_34). Nu pot fi omiși din procesul de instruire nici angajații auxiliari, pentru că în atenția specialiștilor ajung situații grave „*trebuie să fii instruit, ca să poți identifica și semnaliza cazurile date. Noi am avut situații când servitoarea a văzut cum doi copii se bat pe coridor. Ea l-a identificat pe agresor și a identificat și victimă. A considerat că dacă se va apropia și îi va da în jos pantalonii agresorului și îl va lovi la poponeață, va proceda corect. Astfel, ea a fost vizată ca abuzatoare în fișa noastră de sesizare*” (IIA_E_31).

Instruirea cadrelor didactice care predau disciplina Dezvoltare personală, unde copiii trebuie să fie învățați să comunice, să-și gestioneze emoțiile, conflictele etc., într-un mod interactiv „*noi ne ducem, ne dictează și scriem reguli. Dezvoltarea personală nu presupune a face reguli, ea presupune niște activități prin care tu să-ți schimbi atitudinea, să-ți înveți ce e empatia și cum să comunice*” (IIA_E_8).

O parte dintre intervievați au menționat că, actualmente, în instituțiile de învățământ accentul este pus pe studii, neglijându-se aspectele ce țin de formarea unei personalități armonioase „*am asistat la ore demonstrative când copilul a fost nominalizat să spună ce calități are și el nu știe. El știa doar că este rău. Cum ești tu rău? Stă și se gândește și nu poate să argumenteze că el este rău. El a fost etichetat*”

și, practic, asta este o amprentă pentru toată viața. Mai mult, acesta este un impediment pentru ca să se dezvolte” (IIA_E_24).

Prezența psihologilor competenți, în toate instituțiile de învățământ, nu este suficientă. Este important ca acești specialiști să-și poată îndeplini responsabilitățile, în conformitate cu fișa de post și să nu fie puși pe poziție de suplinitori sau să realizeze alte atribuții. Nu în ultimul rând, acest specialist trebuie să fie mai aproape de copil, să cunoască familia acestuia (Boxa 18).

Boxa 18. Aspecte ale activității psihologilor școlari, în opinia specialiștilor

„Psihologul să se ocupe de activitatea lui. Directorii de școală nu valorifică acest specialist” (IIA_E_4).

„Atitudinea administrațiilor instituțiilor de învățământ față de psihologii școlari lasă de dorit. Unii văd psihologul ca persoană suplinitoare” (IIA_E_8).

„Psihologul la școală este perceput ca profesor, ceea ce nu este corect. Copiii nu sunt sinceri în fața unui profesor. Copiii nu văd în el o persoană, în fața căruia pot să se deschidă” (IIA_E_12).

„E necesar de schimbat statutul psihologului școlar. E bine să fii psiholog școlar, dar cu atribuții clar definite, orientat pe ajutorul copiilor aflați în suferință” (IIA_E_34).

„În prezent, psihologul școlar este aliatul profesorului care la rândul său învinovățește elevul. Funcția lui trebuie să fie cu totul alta. Cabinetul psihologului trebuie să fie dotat, trebuie să fie un spațiu intim, în care să nu aibă toți acces. Programarea la psiholog trebuie să fie obligatorie, chiar dacă e în instituția școlii” (IIA_E_33).

„Sunt psihologi care nu pot menține secretele copiilor și, dacă copilul a pierdut încrederea în acest specialist o dată, chiar dacă va trece prin greutăți, nu va apela la serviciul lui” (IIA_E_29).

Unii specialiști sunt de părere că formarea și implicarea elevilor în activități de prevenire ar putea fi benefică „să promoveze comportament antibullying. Să fie formați tineri pentru a merge în școală. Cum este „De la egal la egal” (peer to peer) ... Dar să se pună accent pe clasele a X-a fiindcă ei au încă 3 ani înainte. Și ei în clasa a XI-a trebuie să-i formeze pe următorii care vin în clasa a X-a, în clasa a XII-a ei deja predau ștabela. În școli, să fie create grupuri de suport, mai trebuie pliante și postere și fiecare copil să primească un sticher personalizat” (IIA_E_36).

Adolescenții și părinții au evidențiat că acțiunile întreprinse, actualmente, la nivelul instituțiilor de învățământ, nu sunt suficiente pentru combaterea fenomenului. În timp ce părinții se orientează pe măsuri restitutive, de formare a abilităților la adolescenți, cei din urmă, cer măsuri represive, de sancționare (Boxa 19).

Boxa 19. Opiniile adolescenților și ale părinților privind acțiunile necesare pentru prevenirea și combaterea bullying-ului, în școală

Opinia adolescenților

„Ar putea fi niște cursuri ca să învețe copiii cum să procedeze când sunt agresati” (FGD_1_C).

„Prezentarea unor videoclipuri, ca să știi cum să procedezi, cum să vorbești... Eu cred că ar fi bine să fie așa ceva. Unii sunt indiferenți, pe când alții au nevoie de așa ceva” (FGD_1_C).

„S-ar putea implementa unele reguli, după modelul școlilor din străinătate – detenție pentru agresori” (FGD_1_C).

„Elevii-agresori să fie pedepsiți mai aspru, pentru că, dacă sunt contactați părinții, aceștia, frecvent, sunt indiferenți” (FGD_3_C).

„Eu cred că, în școli, trebuie să fie mereu o persoană care poate să te asculte și să găsească soluția, oricât de gravă ar fi problema” (FGD_3_C).

„Rămân la ideea că e necesar un psiholog care să ne ajute în orice moment... adică sunt situații chiar și în familie când nu poți spune mamei că te-ai certat cu fratele, cu sora și nu știi cum să procedezi. Chiar cred că ar trebui să fie un psiholog cu care să vorbești, să îți dea sfaturi” (FGD_3_C).

Unii copii sunt mai pesimiști. Ei au menționat „agresorul trebuie să vadă personal, să trăiască aceste momente și atunci va înțelege” (FGD_2_C).

Opinia părinților

„De organizat seminare cu copiii, adică să fie discuții, întruniri” (FGD_1_P).

„Gândesc că ar fi binevenită și vizionarea unui film și apoi, și în baza filmului, să fie provocări, discuții. În licee este bine că există camere de luat vederi pentru ca copiii să fie supravegheați și în timpul orelor, și în afara orelor. Să nu fie indiferent cel care supraveghează și să reacționeze la timp, pentru că asta duce la prevenirea problemelor” (FGD_1_P).

„Cât mai mult să discute cu ei” (FGD_3_P).

„Prin jocuri, copilul să poată învăța” (FGD_3_P).

„La școală, să se interzică telefoanele...” (FGD_3_P).

5.4. ACȚIUNI NECESARE, LA NIVEL DE FAMILIE

În opinia specialiștilor, strategia intersectorială de educație parentală există, respectiv, ar fi bine ca acțiunile planificate să fie realizate „la noi în țară există o strategie națională cu privire la educația parentală, dar ea a rămas doar la nivel declarativ” (IIA_E_20). Actualmente, acțiunile de educație ale părinților, pentru a le dezvolta competențele, pentru a interacționa corect cu copilul, sunt sumare.

De obicei, sunt desfășurate de către cadrele didactice, în școli și de către medicii de familie, în instituțiile medicale. Acțiunile în acest domeniu însă trebuie să fie mai complexe, din partea mai multor actori. Respectiv, părinții trebuie informați despre particularitățile bullying-ului „să aducem poate unele filmulețe în care ei să vadă, pentru că, la nivel de verbalizare, este una, când vezi cu ochii tăi, e alta. Dacă vorbesc din perspectiva părinților, cred că, pe lângă discuție, ar trebui ca ei să încurajeze unele comportamente pozitive ale copiilor, unele hobby-uri” (IIA_E_28).

S-a specificat că o parte dintre părinți nu dedică timp copiilor, nu sunt alături de copil, în momentele dificile ale acestuia. În puține cazuri există o relație de prietenie între părinți și copii, și de asemenea, când copilul cere primul ajutor de la părinți. Această viziune a fost confirmată de o parte semnificativă a adolescenților, dar și a părinților care au participat la discuțiile focus grup. De aceea, crearea unei relații de încredere în familie este un pas extrem de important. Totuși, părinții au nevoie de suport din partea instituției de învățământ (Boxa 20).

Specialiștii au subliniat că, în Republica Moldova, există unele programe de educație parentală, însă părinții nu au timp să participe la instruire „am avut, anterior, un program pentru părinții preșcolari, pentru o familie armonioasă, care a cuprins 10 sesiuni cu multe elemente care îi învață pe părinți cum să educe corect un copil ca să fie sănătos și cu aprecieri pozitive de sine” (IIA_E_3).

În afară de acțiunile de „instruire a părinților” sunt necesare activități și metode de lucru cu părinții agresorilor și ai victimelor, păstrându-se confidențialitatea. Aceștia au nevoie de sfaturi practice cum să interacționeze cu copiii, cum să ajute la creșterea stimei de sine a copilului, la scăderea agresivității etc. „să le aducă la cunoștință faptul cum se manifestă copilul și să-i atenționeze că anume dragostea din familie îi lipsește copilului. Prin faptul că este agresor, el se manifestă, vrea să atragă atenția asupra lui. Dacă nu găsește atenție acasă, el atrage atenția prin alte modalități” (IIA_E_1). Programele de educație parentală trebuie să ofere suport, fără a învinovăți părinții, fără a-i judeca „părinții trebuie învățați cum să își gestioneze emoțiile, cum să abordeze copilul, conform vârstei, cum să-l încurajeze pe copil... Aceste lucruri previn bullying-ul. Nu e necesar să facem un program direct pe bullying, pentru că motivele acestuia sunt mult mai adânci, mult mai profunde” (IIA_E_34).

Boxa 20. Opinia părinților privind acțiunile necesare de prevenire și combatere a bullying-ului, la nivel de familie

„Filmulețe, lecții, totul în complex” (FGD_1_P).

„Programe planificate duse de ONG-uri care ar avea ore de instruire pentru părinți, în anumite situații. De exemplu, a fost instruirea părinților la copii de vârstă preșcolară, cum trebuie să reacționeze în diferite situații. Ar fi binevenit de creat programe pentru părinți ai căror copii sunt victime ale hărțuirii” (FGD_1_P).

„În cadrul ședințelor cu părinți, dirigintele să intervină cu exemple pentru a implica părinții în conversație, ca aceștia să conștientizeze lacunele” (FGD_1_P).

„Discuții între părinți și schimbul de experiențe sunt benefice. Pot fi organizate ședințe cu părinții, pe grupuri, cu diferite tematiche, cu administrația, cu psihologul școlar” (FGD_4_P).

5.5. ACȚIUNI NECESARE, LA NIVEL DE COMUNITATE

La nivel de comunitate, în prezent, lipsesc acțiunile de informare și sensibilizare „lumea să dețină informația despre bullying, care sunt formele și care sunt metodele de profilaxie”. Fenomenul dat nu trebuie tolerat. De asemenea, e necesar ca oamenii să cunoască serviciile existente, să știe că acestea sunt anonime și confidențiale, gratuite și să sesizeze situațiile pe care le observă. În acest scop, trebuie elaborate materiale informative „despre bullying nu avem materiale informaționale. Avem despre violență, în general, dar trebuie să fie elaborat un set de materiale exact pe subiectul dat” (IIA_E_4). S-a menționat și despre necesitatea organizării unor campanii informaționale la acest subiect și a unor spoturi publicitare (Boxa 21). Implicarea mass-media prin difuzarea mai multor emisiuni la tema dată. Adolescenții au evidențiat că trebuie schimbată atitudinea membrilor comunității (Boxa 22).

Boxa 21. Viziunea asupra spoturilor publicitare

„Spoturile publicitare să fie orientate pentru toate categoriile de vârstă, deoarece poți să fii supus bullying-ului și la 3 ani, și la 14–18, și la 70–80. Este necesar un spot care să unească toate aspectele acestea... Să fie făcută o legătură dintre elementele din spotul publicitar, pliantele pe hârtie și posterele care vor fi în școli. Să fie aceeași structură și aceeași logică... Mesajul să trezească emoții” (IIA_E_36).

Pentru tematica respectivă trebuie să fie dezvoltate serviciile de outreach ale CSPT în comunitățile rurale, totodată trebuie de informat și de pregătit specialiștii, la nivel comunitar: bibliotecari, asistenți sociali, specialiști din diferite centre de servicii etc. Cei nominalizați trebuie să cunoască particularitățile fenomenului, diferența dintre conflict, violență, neglijare și bullying și să aibă o viziune clară de intervenție. Trebuie promovate și valorizate serviciile existente în exteriorul instituțiilor de învățământ: Telefonul Copilului, SAP, CSPT, etc. Astfel, s-a subliniat necesitatea încheierii parteneriatelor cu organizațiile societății civile, dezvoltării voluntariatului și implicării adolescenților în cât mai multe activități extrașcolare.

Unii intervievați au evidențiat necesitatea creării, la nivelul comunității, a unui serviciu de parenting „un serviciu care să ofere asistență părinților care se confruntă cu anumite dificultăți în educația copiilor. Pentru că, de obicei, copiii care manifestă bullying sunt și copii neglijăți de familie. Deseori, copiii neglijăți în familie devin și victime a bullying-ului. Așadar, părinții care își neglijează copiii, au dificultăți în educația lor. Actualmente, nu este niciun serviciu specializat, nicio posibilitate ca acești părinți să primească o asistență permanentă, continuă” (IIA_E_20).

Boxa 22. Opinia adolescenților privind implicarea comunității

„Mi se pare că un adult, chiar și de 15–20 de ani, 30 ani, ar trebui să se implice. Să le explice că nu e normal” (FGD_1_C).

„Trebuie un om care să aibă curajul să intervină, iar ceilalți trebuie să-i urmeze exemplul” (FGD_1_C).

„Și cei care sunt în afara școlii, și cei care învățăm în școală, toți suntem parte a comunității. Eu cred că ar trebui să se ia și măsuri și să învețe la școală să fie prietenoși și să ajute o persoană. Într-un fel, tot noi o să beneficiem de asta. Trebuie întreprinse măsuri educative. Chiar dacă nu îl cunoști, e mai mic, e mai mare, tu trebuie să-l ajuți cumva” (FGD_3_C).

Unii au menționat utilizarea noilor tehnologii pentru semnalarea cazurilor „platformă pe care fiecare copil o poate descărca pe telefon astfel, încât, în orice moment, să poată semnala cazul. Eu cred că acum trebuie de folosit, într-adevăr, noile tehnologii, pentru ca ei să fie informați și să poată accesa imediat” (IIA_E_33).

CONSTATĂRI-CHEIE

MEDIUL ȘCOLAR AL ADOLESCENȚILOR

- Marea majoritate a elevilor afirmă că se simt la școală bine (7 din 10 copii – vesel, 5 din 10 – liniștit, 4 din 10 – sociabil, 2 din 10 – emoționat). În același timp, unii adolescenți nu percep mediul școlar ca fiind unul prietenos, 2 din 10 copii se simt nesigur, 1 din 10 – încordat, 1 din 10 – îngrijorat. Victimele bullying-ului sunt mai puțin vesele și liniștite, în comparație cu ceilalți adolescenți, ele fiind, în același timp, mai emoționate, mai nesigure, mai încordate, mai îngrijorate. Inițiatorii bullying-ului sunt mai puțin liniștiți, în același timp, mai încordați, mai aventuroși, mai indiferenți.
- 85,5% din elevii care au participat la cercetare consideră că marea majoritate a colegilor de clasă sunt prietenoși cu ei. Un grad mai redus de prietenie cu colegii de clasă s-a constatat în rândul victimelor, dar și al agresorilor. 46,8% din elevi însă au menționat că „în clasă mea există, cel puțin un coleg, sau câțiva colegi cu care ceilalți evită să discute, să prietenească”. Astfel de situații sunt mai frecvente în mun. Chișinău (fiecare al 2-lea elev a menționat situația dată) și printre elevii din clasele 6–9.
- Violența fizică la școală (elevii se bat, se împing) a fost raportată, practic, de fiecare al 3-lea elev participant la cercetare. Situațiile date sunt mai frecvente printre elevii claselor a VI-a-VII-a (pentru 4 din 10 copii) și celor cu note sub media 7 (4 din 10 copii). Violența fizică însă este prezentă și în afara școlii, fiind raportată de fiecare al 4-lea elev. „Se bat, se împing în afara școlii”, mai frecvent, elevii claselor a VI-a-VII-a (fiecare al 3-lea elev) și cei cu medii scăzute (fiecare al 3-lea elev).
- Fiecare al 5-lea adolescent a semnalat că elevii din clasele mai mici se tem de elevii din clasele mai mari. Teama este frecventă printre elevii claselor a VI-a (fiecare al 3-lea elev), cei cu media sub 7 (fiecare al 3-lea elev). Astfel de situații sunt resimțite, într-o măsură mai mare, în rândul băieților (fiecare al 4-lea băiat) și al elevilor din mediul rural (fiecare al 4-lea elev).
- Fiecare al 5-lea elev, participant la cercetare, a semnalat că în școala în care își face studiile „nu se iau măsuri cu elevii bătauși”. Situațiile date sunt frecvente în instituțiile de învățământ din mediul rural, unde astfel de cazuri au fost raportate de fiecare al 4-lea elev.

PERCEPȚIA ȘI ATITUDINEA FAȚĂ DE BULLYING

- Elevii au auzit termenul „*bullying*”, mai frecvent, în mediul școlar, la lecțiile de Dezvoltare personală, Educație civică sau, uneori, la cele de Limba engleză, alteori în mediul online. În unele instituții, au fost organizate discuții la subiectul dat cu persoane invitate, de obicei, reprezentanți ai organizațiilor societății civile. Elevii însă nu cunosc toate particularitățile de manifestare a acestui fenomen.
- Marea majoritate a părinților nu cunosc termenul „*bullying*”. Pentru părinții din mediul rural, noțiunea dată este practic necunoscută. În linii generale, părinții operează cu următorii termeni la fenomenul dat: „*înjosire*”, „*intimidare*”, „*obijduire*”, „*hărțuire prin cuvinte, prin fapte*”.
- Coordonatorii ANET au definit termenul bullying în felul următor: „*comportament agresiv*”, „*comportament ostil*”, „*hărțuire*”, „*terorizare*”, „*umilire*”, „*brutalizare*”, „*intimidare*”, „*luare în derâdere*”, „*lovire*”, „*ignorare*”, „*excludere*”, „*marginalizare*”. Unii au oferit explicații mai amănunțite, specificând că bullying-ul este unul dintre cele mai complexe forme de comportament agresiv și se manifestă atât în mediul școlar, cât și în cel familial. De asemenea, se atestă la locul de muncă, pe stradă, caracterizându-se prin agresivitate fizică (lovire, îmbrâncire, deposedare de lucruri), agresivitate verbală (porece, șantaj), agresivitate relațională (zvonuri, izolare) și agresivitate în mediul online. Nu în ultimul rând, s-a specificat că are 3 caracteristici: intenționalitate, repetabilitate și dezechilibru de forțe.
- Interviurile, realizate cu specialiștii din diferite domenii, atestă că termenul de bullying este mai puțin cunoscut de angajații din domeniul protecției sociale. Specialiștii în protecția copilului, asistenții sociali nu cunosc termenul „*nu se știe noțiunea, nu prea suntem pregătiți... Noi o înregistrăm ca neglijare emoțională*”.

FRECVENȚA BULLYING-ULUI

- 86,8% din totalul elevilor claselor a VI-a – XII-a, din Republica Moldova, sunt afectați de bullying. Influența bullying-ului asupra elevilor este diferită, unii dintre elevi devin victime ale bullying-ului, alții devin agresori sau martori. O parte dintre elevi nu se încadrează doar într-un singur grup din cele nominalizate mai sus, ei fiind, uneori, victime, alteori, martori ai situațiilor de bullying, în alte cazuri agresori.
- Practic, fiecare al 3-lea adolescent participant la studiu, în diferite situații, a fost și victimă, și martor, și agresor (34,3%). Această categorie de adolescenți este mai frecventă în mun. Chișinău. De asemenea, cunoașterea tuturor rolurilor este mai frecventă în rândul băieților, elevilor din clasele superioare și al celor cu o reușită mai bună la învățătură.
- Fiecare al 4-lea elev (26,2%) este victimă a bullying-ului, în același timp, a asistat la situații de bullying. Situațiile date sunt mai frecvente în rândul fetelor, elevilor din clasele gimnaziale.
- Ponderea elevilor care se află doar într-o singură ipostază, în cazurile de bullying, este redus, 11,0% sunt doar martori, 8,5% sunt doar victime și 0,9% sunt doar

- agresori. Evidențiem că în situația de victimă, mai frecvent, se regăsesc copiii din clasele a VI-a-VII-a și cu o reușită mai scăzută la învățătură (cu media sub 8).
- Fenomenul bullying rămâne în umbră, practic, este neglijat de către administrația instituțiilor de învățământ. Din 36 de coordonatorii ANET ai instituțiilor de învățământ participante la cercetare, 13 au indicat că, în instituția lor, nu au avut loc cazuri de bullying, pe parcursul ultimilor 12 luni, alte 23 au semnalat prezența, cel puțin, a unui copil afectat de bullying, în perioada septembrie 2018 – septembrie 2019.
- Coordonatorii ANET au atestat, în mediul școlar, *des și foarte des*, printre elevii claselor a VI-a – XII-a, hărțuirea verbală (cuvinte jignitoare, porecle, luări în derâdere etc.), hărțuirea fizică (îmbrânciri, deteriorare a bunurilor, loviri etc.) și hărțuirea psihologică (diseminări de informații false, bârfe, zvonuri, excluderi ale unor persoane din cercul de comunicare etc.), mai rar, hărțuirea în mediul online
- De multe ori, situațiile de bullying sunt tănuite atât de către elevi, cât și de către cadrele didactice. Specialiștii intervievați au menționat că multe cazuri de bullying nu ajung în atenția psihologilor din cauza fricii sau a rușinii de a se adresa la acest specialist, dar și din cauza lipsei confidențialității.
- Agresorii, în cazurile de bullying, reprezintă 41,1% din totalul adolescenților. Dintre aceștia, unii sunt agresori doar ai bullying-ului tradițional (81,1% din totalul elevilor-agresori, în cazurile de bullying), alții agresori, doar în spațiul online (2,1%) și 16,8% sunt agresori atât în mediul offline, cât și online. Agresori ai bullying-ului tradițional sunt, mai frecvent, fetele, precum și elevii din clasele a VI-a-VII-a. Agresori în cazurile de cyberbullying sunt elevii cu reușită joasă (media sub 6). În același timp, fiecare al 5-lea băiat este agresor atât în mediul online, cât și în offline.
- Victimele bullying-ului reprezintă 70,8% din totalul elevilor. Dintre acestea, unele sunt doar victime ale bullying-ului tradițional (68,7% din totalul elevilor afectați de bullying), altele doar ale cyberbullying-ului (2,5%), iar 28,9% din ele sunt afectate de ambele forme de bullying. Victimele bullying-ului tradițional sunt mai frecvente în instituțiile școlare din mediul rural, în rândul fetelor, elevilor din clasele gimnaziale și al celor cu o medie academică mai înaltă. În schimb, cyberbullying-ul este mai răspândit în școlile din mediul urban, în rândul băieților și elevilor din clasele liceale.
- Martorii bullying-ului reprezintă 75,6% din totalul elevilor chestionați. Dintre ei, unii sunt martori doar ai bullying-ului tradițional (57,2% din totalul elevilor martori ai situațiilor de bullying), alții martori doar ai cyberbullying-ului (1,5%) și 41,3% sunt martori ai ambelor forme de bullying. Martori ai bullying-ului tradițional, mai frecvent, sunt adolescenții ce studiază în școlile din mediul rural și elevii din clasele a VI-a-VII-a, pe când martorii cyberbullying-ului sunt, mai frecvent, adolescenții ce învață în mun. Chișinău și elevii claselor a XII-a. În mediul urban, inclusiv în mun. Chișinău, în rândul elevilor claselor a XI-a și a XII-a, fiecare al doilea elev este martor al ambelor forme de violență.
- Majoritatea specialiștilor au menționat că agresorii au o emotivitate instabilă, Frecvent, inițiatorii provin din familii bine asigurate din punct de vedere material și au un statut de lider în clasă sau într-un grup de adolescenți, o anumită

autoritate. În unele cazuri sunt adolescenți preferați de profesori și ei dețin o anumită funcție în clasă. Unii inițiatori ai bullying-ului sunt expuși la violență în familie, iar la școală își exteriorizează energia negativă. Opiniile adolescenților confirmă caracteristicile menționate de specialiști. Ei au specificat că agresorii sunt „mai mari”, „mai puternici, din punct de vedere fizic”, „nu-și pot controla furia”, „provin din familii mai înstărite” și „se consideră mai presus ca alții”.

- Coordonatorii ANET, care au participat la cercetare, consideră că victime ale bullying-ului sunt, mai frecvent, băieții, copiii din familiile social-dezorganizate (se consumă alcool, există violență), copiii care învață mai rău (pe note de 5 și 6), copiii din familii mai sărace. În baza cazurilor asistate, specialiștii au evidențiat că sunt mai vulnerabili la bullying copiii cu cerințe educaționale speciale sau cei cu probleme de sănătate, copiii care fac naveta pentru a ajunge la școală (în autobuzele școlare), copiii cu HIV/SIDA, copiii care nu au telefoane mobile, copiii din centre de plasament, copiii care învață mai rău, dar și cei care învață mai bine, copiii de etnie diferită decât marea majoritate (romi, turci etc.), copiii care aparțin unor confesiuni diferite decât cele ale majorității, copiii-victime ale violenței sexuale, copiii cu orientare sexuală netradițională. Părinții au menționat că unii copii-victime sunt „mai cu soveste”, cei care „nu se bat pentru că tatăl i-a spus să nu se bată”, inclusiv, cei care sunt mai indiferenți și nu ripostează la acțiunile de agresivitate „acei care își caută de chestiile lor și le permit o dată, le permit a doua și a treia...”. Adolescenții, în cazul discuțiilor de grup, au confirmat cele spuse de către părinți, dar au mai adus unele detalii importante: copii cu rezultate mai scăzute la studii, dar și cu rezultate bune.

SISTEMUL DE SERVICII PENTRU VICTIMELE VIOLENȚEI, INCLUSIV ALE BULLYING-ULUI

- Interviurile individuale aprofundate atestă că, în marea majoritate a instituțiilor de învățământ, sunt identificate o parte din cazurile de bullying de către cadrele didactice sau de către psihologi. Uneori, există și adresări ale copiilor sau ale părinților. Specialiștii intervievați, angajați ai diferitor instituții (CRAP/SAP, CSPT, STAS, servicii specializate, cabinete particulare etc.) au semnalat adresări pe cazuri de bullying.
- Actualmente, nu există un sistem de evidență și documentare a situațiilor de bullying, în cadrul instituțiilor școlare, dar nici în cadrul instituțiilor care oferă servicii pentru victime, agresori și familiile acestora. Din cele 36 de instituții de învățământ participante la cercetare, doar 1/4 duc o evidență a cazurilor de bullying. Modalitățile de evidență a cazurilor de bullying sunt diferite. În unele instituții, am constatat că a fost introdusă o rubrică suplimentară în Registrul de evidență al sesizărilor privind cazurile suspecte de ANET, iar în altele s-a introdus un Registru aparte al cazurilor de bullying.
- În 21 din 36 de instituții, în care s-a realizat cercetarea, există aprobată o Politică de Protecție a Copilului care cuprinde o componentă privind violența școlară, inclusiv, bullying-ul. Politicile respective sunt diverse, cu diferite componente. Unele aspecte-cheie ale prevenirii și combaterii violenței includ procedurile de identificare, modalitățile de raportare, intervenția și asistența acordată,

colaborarea specialiștilor, managementul datelor personale. 21 de instituții de învățământ au dezvoltat și Planuri de acțiuni pentru prevenirea violenței, care cuprinde și componenta de bullying. În unele instituții, s-a constatat și existența unor campanii antiviolență, pe parcursul unei luni sau a unei săptămâni, dar și prezența unor grupuri de lucru intrașcolare, comisii de prevenire a fenomenului dat.

- O parte semnificativă a instituțiilor de învățământ nu sunt pregătite pentru a preveni și pentru a combate fenomenul de bullying. Marea majoritate a coordonatorilor ANET au menționat că nu dispun de un protocol clar cum să acționeze în cazurile de bullying, se confruntă și cu lipsa resurselor umane și metodologice pentru prevenirea acestui fenomen, în special, a bullying-ului, în mediul online. Discuțiile focus grup cu adolescenții și cu părinții confirmă că intervenția în cazurile de bullying, la nivelul școlii, trebuie îmbunătățită, întrucât măsurile luate cu agresorii nu sunt eficiente.
- Psihologii școlari desfășoară acțiuni de prevenire și combatere a fenomenului, la nivelul instituției de învățământ, oferă primele servicii victimelor, mai rar, agresorilor și membrilor familiilor acestora. Acțiunile de prevenire includ discuții privind comunicarea asertivă, conflictele și modalitățile de soluționare a acestora, strategiile și metodele de diminuare a agresivității etc. Activități de prevenire a bullying-ului se fac și la lecțiile de Educație civică, Dezvoltare personală, Educație pentru toleranță, Relații armonioase în familie, Educație prin film, Limba engleză sau în cadrul altor activități care au loc în instituțiile de învățământ. În acest scop, unii psihologi utilizează „filmulețe, mini-filme despre acest fenomen”. La ședințele cu părinții, diriginții și/sau psihologii școlari pun în discuție aceleași tematici. Pentru personalul didactic și pentru cel auxiliar, psihologii școlari sau directorii adjuncți pentru educație oferă seminare.
- Republica Moldova dispune de un sistem de servicii pentru prevenirea și combaterea violenței care, actualmente, are nevoie de ajustări, reieșind din noile realități sociale. Punctele slabe ale actualului sistem de servicii: (i) insuficiența psihologilor școlari; (ii) insuficiența serviciilor specializate pentru copiii-victime și agresori ai abuzului (practic, acestea lipsesc în raioanele Republica Moldova, fiind prezente doar în mun. Chișinău); (iii) necunoașterea particularităților bullying-ului de o bună parte din cadrele didactice, medici, asistenți sociali etc.; (iv) lipsa unei proceduri clare de evidență și intervenție, în situațiile de bullying, inclusiv, neglijarea fenomenului din cauza stereotipurilor; (v) lipsa informării adolescenților despre serviciile existente sau informarea redusă, inclusiv teama de a apela și sesiza; (vi) lipsa unor pârghii de penalizare pentru inacțiune; (vii) tematica violenței școlare, în mod special, a bullying-ului nu este inclusă în pregătirea inițială, dar nici în pregătirea continuă a cadrelor didactice etc.
- Specialiștii au evidențiat că, actualmente, există dificultăți în accesarea serviciilor de către victimele violenței, în general, și ale bullying-ului, în special. Avem puține servicii, dar și cele existente nu sunt accesibile. Adolescenții din mediul rural nu pot accesa serviciile existente propuse de aceleași CSPT, ori transportul din aceste localități spre centrul raional este disponibil, doar în prima jumătate a zilei, când elevii sunt la lecții.

RECOMANDĂRI

Pornind de la amploarea fenomenului bullying, înregistrat la nivel internațional, recunoaștem că acesta reprezintă, în primul rând, sfidarea valorilor de nondiscriminare și toleranță, încălcarea drepturilor fundamentale ale omului. În ultimii ani, ONU și alți actori internaționali (UNESCO, Consiliul Europei, OMS) au dezvoltat cadre conceptuale pentru a îmbunătăți înțelegerea fenomenului violenței școlare și a bullying-ului, precum și pentru a propune răspunsuri eficiente, bazate pe dovezi, care ar contribui la prevenirea și combaterea fenomenului dat.

Fenomenul bullying este unul complex și necesită o abordare sistemică și multi-dimensională. Astfel, recomandările propuse în acest raport se bazează pe constatările studiului, făcându-se referință, totodată, și la cele mai bune practici în domeniul prevenirii și combaterii fenomenului bullying, reflectate în studiile de ultimă oră, în plan internațional.

Recomandările elaborate conțin acțiuni-cheie pentru prevenirea și combaterea fenomenului bullying, în Republica Moldova. Ele sunt adresate factorilor de decizie, de nivel național și local, profesioniștilor și părinților și vor contribui la implementarea eficientă a politicilor naționale, anume *Strategia pentru protecția copilului 2014–2020*, *Strategia de dezvoltare a educației pentru anii 2014–2020*, precum și *Strategia intersectorială de dezvoltare a abilităților și competențelor parentale pentru anii 2016–2022*. Recomandările studiului au fost discutate și validate în cadrul ședinței din 6 decembrie 2019, cu reprezentanții MECC, MSMPS, OLSDÎ, CRAP/SAP, CSPT, STAS, ai instituțiilor de învățământ, ai organizațiilor societății civile, ai organizațiilor internaționale, inclusiv, reprezentanții Consiliului Elevilor din Republica Moldova.

I. PROMOVAREA, LA NIVEL NAȚIONAL, A STRATEGIILOR DE PREVENIRE ȘI COMBATERE A BULLYING-ULUI, BAZATE PE DOVEZI INTEGRATE ÎN POLITICILE DE PROTECȚIE A COPILULUI ȘI CELE EDUCAȚIONALE

- Delimitarea clară a particularităților violenței școlare și a bullying-ului în actele normative, inclusiv, a subiecților cu atribuții în domeniul prevenirii și combaterii acestui fenomen;
- Recunoașterea și asumarea angajamentului factorilor de decizie, la nivel național, de combatere a fenomenului bullying în mediul școlar, inclusiv, cyberbullying, prin promovarea politicilor și a cadrului normativ adecvat, alocarea resurselor financiare pentru asigurarea unui mediu școlar protectiv și respectarea drepturilor copiilor, la nivel de societate. Transmiterea unui mesaj clar că violența

și bullying-ul sunt inacceptabile, pentru a oferi fundament solid planificării, implementării și monitorizării eforturilor în acest domeniu;

- Asigurarea unei abordări multidisciplinare și complexe a fenomenului bullying, prin promovarea politicilor integrate, bazate pe dovezi, alocări bugetare, consolidarea sistemului de formare inițială și continuă a cadrelor didactice/psihologilor școlari, dezvoltarea sistemului de educare a competențelor parentale, precum și crearea serviciilor de consiliere și suport pentru copii și familii;
- Instituirea unui sistem holistic de colectare a datelor cu privire la fenomenul violenței față de copii, inclusiv, cu dezvoltarea indicatorilor specifici pentru monitorizarea fenomenului bullying. Efectuarea periodică (o dată la 3–5 ani) a cercetărilor, pentru a stabili amploarea și severitatea violenței și a bullying-ului, în mediul școlar.

II. IMPLEMENTAREA POLITICILOR EDUCAȚIONALE ȘI ASIGURAREA UNUI MEDIU ȘCOLAR PROTECTIV, PRIN PREVENIREA ȘI COMBATEREA VIOLENȚEI FAȚĂ DE COPII

- Promovarea unui mediu școlar pozitiv și sigur prin: (i) creșterea capacităților instituțiilor de învățământ în dezvoltarea participativă și implementarea politicilor instituționale de protecție a copilului, cu includerea obligatorie a răspunsului acestora la cazurile de bullying, inclusiv, cyberbullying; (ii) promovarea abordărilor nonviolente ale disciplinei și a managementului în clasă, a atitudinilor nediscriminatorii și senzitive, din punct de vedere al dreptului copilului;
- Revizuirea curriculei de instruire inițială și continuă a cadrelor didactice, din perspectiva dezvoltării competențelor necesare pentru identificarea/recunoașterea, prevenirea, sesizarea cazurilor de bullying, inclusiv, cyberbullying;
- Asigurarea tuturor instituțiilor educaționale, inclusiv, a celor de educație timpurie, cu psihologi școlari;
- Adoptarea cadrului de reglementare a profesiei de psiholog, a serviciului psihologic școlar, a standardelor de calitate pentru asistența psihologică, în cadrul instituțiilor de învățământ;
- Asigurarea accesului cadrelor didactice la informații, resurse și materiale de sprijin, crearea unui sistem de supervizare/sprijin, în rândul personalului școlar, în vederea reacționării eficiente la fenomenul de violență școlară și bullying;
- Asigurarea accesului părinților și îngrijitorilor la programe de educație parentală, dezvoltate în conformitate cu standardele de calitate aprobate.

III. PROMOVAREA, LA NIVEL COMUNITAR, A SCHIMBĂRII ATITUDINILOR ȘI PRACTICILOR PĂRINȚILOR, FAMILIILOR, MEMBRILOR COMUNITĂȚII ÎN ABORDAREA FENOMENULUI BULLYING

- Promovarea, la nivel de societate, a impactului negativ al violenței școlare și al bullying-ului prin: (i) desfășurarea campaniilor de informare despre fenomenul de bullying și cyberbullying, de tipul *The Bully Project*;⁴⁸ (ii) desfășurarea

⁴⁸ <http://www.thebullyproject.com>

campaniilor de sensibilizare în domeniul nondiscriminării, toleranței, disciplinării nonviolente etc.;

- Participarea tuturor actorilor comunitari în efortul de prevenire și combatere a bullying-ului, la nivelul școlii: membri ai echipelor multidisciplinare locale, specialiști din cadrul serviciilor sociale, culturale și educaționale, precum și ai autorităților publice locale, ai părinților și copiilor;
- Implementarea, în cadrul instituțiilor de învățământ, precum și la nivel de comunitate, a serviciilor de educație parentală (programe de prevenire și dezvoltare a abilităților) și a activităților extrașcolare.

IV. ASIGURAREA ACCESULUI COPILOR LA PROGRAME DE PREVENIRE, CONSILIERE CONFIDENȚIALĂ, RECLAMAȚII ȘI MECANISME DE RAPORTARE

- Implementarea, la nivelul instituțiilor de învățământ, a programelor structurale de prevenire a bullying-ului, de tipul *Olweus Bullying Prevention Programme*⁴⁹, care contribuie la micșorarea incidenței violenței între semeni și care au efecte pozitive asupra îmbunătățirii reușitei școlare a elevilor, însușirii deprinderilor de viață de către aceștia;
- Consolidarea capacității instituțiilor de învățământ de a oferi asistență copiilor afectați de violența școlară și bullying, inclusiv, prin perfectarea mecanismului de referire a acestora la servicii specializate (CRAP/SAP, CSPT, Telefonul Copilului);
- Dezvoltarea și finanțarea serviciilor de asistență psihosocială a copiilor-victime ale violenței;
- Promovarea Telefonului Copilului 116111, în rândul copiilor și al tinerilor;
- Aplicarea metodelor multiple, confidențiale și sigure prin care elevii să semnaleze cazurile de bullying adulților, pe care îi consideră de încredere;
- Abilitarea și implicarea copiilor și tinerilor, prin sprijinirea creării Consiliilor Elevilor, programelor de tip „de la egal la egal”, în planificarea și punerea în aplicare a acțiunilor de reducere a violenței în mediul școlar, precum și a bullying-ului, participarea lor în managementul școlii.

⁴⁹ Olweus, D., *Addressing Specific Forms of Bullying: A Large-Scale Evaluation of the Olweus Bullying Prevention*, International Journal of Bullying, 2019

Program/https://www.researchgate.net/publication/331649661_Addresssing_Specific_Forms_of_Bullying_A_Large-Scale_Evaluation_of_the_Olweus_Bullying_Prevention_Program

BIBLIOGRAFIE

1. *Behind the numbers: Ending school violence and bullying*. – UNESCO, 2019. *Measuring SDG 4: How PIRLS can help*. – UNESCO
2. *Behind the numbers: Ending school violence and bullying*. – UNESCO, 2019
3. *Bullying Participant Behaviors Questionnaire (BPBQ): Establishing a reliable and Valid Measures in: Journal of School Violence*, 2014
4. *Global school-based student health survey (GSHS)*, 2013
5. *Growing up unequal: gender and socioeconomic differences in young people's health and well-being*. – WHO, 2016
6. Muntean, A., Munteanu A., *Violență, Traumă, Reziliență*. – Polirom, 2011
7. Olweus, D., *Addressing Specific Forms of Bullying: A Large-Scale Evaluation of the Olweus Bullying Prevention in: International Journal of Bullying*, 2019
8. *PISA 2015 Results (Volume III), Students' well-being*. – OECD, 2017
9. *Prevenirea violenței în instituția de învățământ* În: Ghid metodologic, sub redacția Adăscăliță, A., Josanu, R., Moldovanu, I. – Chișinău, 2017
10. Regional WHO strategy in Europe „Investing in children: the European child and adolescent health strategy 2015–2020”
11. Salavastru, D. „Violența în mediul școlar” În: *Violența. Aspecte psihosociale*, volum coord. de Ferreol, G., Neculau, A.. – Polirom, 2003
12. *School Violence and Bullying Global Status Report*. – UNESCO, 2017 <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000246970>
13. Thematic UNO report *Ending the torment: tackling bullying from the schoolyard to cyberspace*, 2016, https://violenceagainstchildren.un.org/sites/violenceagainstchildren.un.org/files/documents/publications/tackling_bullying_from_schoolyard_to_cyberspace_low_res_fa.pdf
14. Hotărârea Guvernului nr. 1106 din 03.10.2016 cu privire la aprobarea Strategiei intersectoriale de dezvoltare a abilităților și competențelor parentale pentru anii 2016–2022
15. Hotărârea Guvernului nr. 270 din 08.04.2014 cu privire la aprobarea Instrucțiunilor privind mecanismul intersectorial de cooperare pentru identificarea, evaluarea, referirea, asistența și monitorizarea copiilor victime și potențiale victime ale violenței, neglijării, exploatării și traficului
16. Hotărârea Guvernului nr. 434 din 10.06.2014 privind aprobarea Strategiei pentru protecția copilului pe anii 2014 – 2020
17. Hotărârea Guvernului nr. 835 din 04.07.2016 cu privire la aprobarea Planului de acțiuni pentru anii 2016–2020 privind implementarea Strategiei pentru protecția copilului pe anii 2014–2020

18. Hotărârea Guvernului nr. 143 din 12.02.2018 pentru aprobarea Instrucțiunii cu privire la mecanismul de cooperare intersectorială pentru prevenirea primară a riscurilor privind bunăstarea copilului
19. Legea nr. 140 din 14.06.2013 privind protecția specială a copiilor în situație de risc și a copiilor separați de părinți
20. Legea nr. 241 din 05.10.2005 privind prevenirea și combaterea traficului de ființe umane
21. Legea nr. 45 din 01.07.2007 cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie
22. Ordinul comun al MMPSF / ME / MS / MAI nr. 153/1043/1042/293 din 08.10.2014 privind aprobarea Fișei de sesizare privind raportarea cazurilor suspectate de violență, neglijare, exploatare și trafic al copilului
23. Ordinul Ministerului Educației nr. 77 din 22.02.2013
24. <http://www.thebullyproject.com>
25. <https://rm.coe.int/16807004db>
26. https://violenceagainstchildren.un.org/sites/violenceagainstchildren.un.org/files/documents/publications/tackling_bullying_from_schoolyard_to_cyberspace_low_res_fa.pdf
27. https://www.unicef.org/supply/files/ATTACHMENT_IV-UNICEF_Procedure_for_Ethical_Standards.PDF
28. UNEG Code of Conduct for Evaluation in the UN system. <http://www.unevaluation.org/document/detail/100>

ANEXE

ANEXA 1. DATE DESPRE PERSOANELE PARTICIPANTE LA DISCUȚIILE DE GRUP

ADOLESCENȚI		
Nr. de discuții de grup	Categoria de participanți	Numărul de participanți
FGD_1_C	Adolescenți, regiunea Nord	12 (7 fete și 5 băieți)
FGD_2_C	Adolescenți, regiunea Centru	12 (8 fete și 4 băieți)
FGD_3_C	Adolescenți, regiunea Sud	11 (6 fete și 5 băieți)
FGD_4_C	Adolescenți, mun. Chișinău	12 (7 fete și 5 băieți)
Total 4 FG	Adolescenți	47 (28 fete și 19 băieți)
PĂRINȚI		
Nr. de discuții de grup	Categoria de participanți	Numărul de participanți
FGD_1_P	Părinți, regiunea Nord	8 (7 femei și 1 bărbat)
FGD_2_P	Părinți, regiunea Centru	12 (10 femei și 2 bărbați)
FGD_3_P	Părinți, regiunea Sud	8 (7 femei și 1 bărbat)
FGD_4_P	Părinți, mun. Chișinău	10 (8 femei și 2 bărbați)
Total 4 FG	Părinți	38 (32 femei și 6 bărbați)

ANEXA 2. DATE DESPRE SPECIALIȘTII CU CARE S-AU REALIZAT INTERVIURI INDIVIDUALE APROFUNDATE

Nr.	Codul	Funcția actuală	Experiența profesională, ani	Instituția	Regiunea
1.	IIA_E_1	Psiholog	7 ani	Centrul de Sănătate Prietenos Tinerilor	Sud
2.	IIA_E_2	Psiholog	13 ani	Centrul de Sănătate Prietenos Tinerilor	Centru
3.	IIA_E_3	Psiholog	5 ani	Centrul de Sănătate Prietenos Tinerilor	Centru
4.	IIA_E_4	Psiholog	10 ani	Centrul de Sănătate Prietenos Tinerilor	Nord
5.	IIA_E_5	Psiholog	5 ani	Centrul de Sănătate Prietenos Tinerilor	Nord
6.	IIA_E_6	Manager	9 ani	Serviciul de Asistență Psihopedagogică	Centru
7.	IIA_E_7	Manager	12 ani	Serviciul de Asistență Psihopedagogică	Nord
8.	IIA_E_8	Manager	20 ani	Serviciul de Asistență Psihopedagogică	Sud
9.	IIA_E_9	Psiho-pedagog	5 ani	Serviciul de Asistență Psihopedagogică	Nord
10.	IIA_E_10	Manager	25 ani	Centrul Republican de Asistență psihopedagogică	Centru
11.	IIA_E_11	Psiholog	8 ani	Centru de plasament	Nord
12.	IIA_E_12	Specialist problemele copiilor în situație de risc	11 ani	Structura Teritorială de Asistență Socială	Nord
13.	IIA_E_13	Șef direcție	8 ani	Structura Teritorială de Asistență Socială	Sud
14.	IIA_E_14	Șef serviciu protecția copilului și familiei	8 ani	Structura Teritorială de Asistență Socială	Centru
15.	IIA_E_15	Șef direcție	21 ani	Structura Teritorială de Asistență Socială	Centru
16.	IIA_E_16	Șef direcție	12 ani	Structura Teritorială de Asistență Socială	Centru
17.	IIA_E_17	Specialist drepturile copilului	3 ani	Centru de zi pentru copii în situație de risc	Centru
18.	IIA_E_18	Specialist drepturile copilului	30 ani	Centru de plasament	Sud
19.	IIA_E_19	Specialist adopție, tutelă, curatelă	5 ani	Structura Teritorială de Asistență Socială	Nord
20.	IIA_E_20	Psiholog școlar	24 ani	Instituția Publică Liceu Teoretic	Nord

Nr.	Codul	Funcția actuală	Experiența profesională, ani	Instituția	Regiunea
21.	IIA_E_21	Psiholog școlar	7 ani	Instituția Publică Liceu Teoretic	Sud
22.	IIA_E_22	Psiholog școlar	5 ani	Instituția Publică Liceu Teoretic	Sud
23.	IIA_E_23	Specialist drepturile copilului	12 ani	Structura Teritorială de Asistență Socială	Centru
24.	IIA_E_24	Coordonator ANET	20 ani	Organul Local de Specialitate în domeniul Învățământului	Centru
25.	IIA_E_25	Coordonator ANET	13 ani	Organul Local de Specialitate în domeniul Învățământului	Nord
26.	IIA_E_26	Psiholog	5 ani	Structura Teritorială de Asistență Socială	Centru
27.	IIA_E_27	Psiholog	6 ani	Structura Teritorială de Asistență Socială	Centru
28.	IIA_E_28	Psiholog școlar	5 ani	Instituția Publică Liceu Teoretic	Centru
29.	IIA_E_29	Psiholog școlar	12 ani	Instituția Publică Liceu Teoretic	Centru
30.	IIA_E_30	Psiholog școlar	8 ani	Instituția Publică Liceu Teoretic	Nord
31.	IIA_E_31	Manager	5 ani	Serviciul Telefonul Copilului	Centru
32.	IIA_E_32	Psiholog	15 ani	Centru particular	Centru
33.	IIA_E_33	Psiholog	20 ani	Centru particular	Centru
34.	IIA_E_34	Psiholog	10 ani	Centru specializat de oferire a serviciilor pentru copiii-victime ale violenței	Centru
35.	IIA_E_35	Psiholog	21 ani	Centru specializat de oferire a serviciilor pentru copiii-victime ale violenței	Centru
36.	IIA_E_36	Manager	20 ani	Serviciul de Asistență Psihopedagogică	Centru
37.	IIA_E_37	Psiholog școlar	10 ani	Instituția Publică Liceu Teoretic	Centru
38.	IIA_E_38	Coordonator ANET	13 ani	Instituția Publică Liceu Teoretic	Nord
39.	IIA_E_39	Psiholog școlar	19 ani	Instituția Publică Liceu Teoretic	Nord
40.	IIA_E_40	Coordonator ANET	23 ani	Instituția Publică Liceu Teoretic	Sud

ANEXA 3. GRAVITATEA SITUAȚIILOR DE BULLYING ÎNȚIATE DE CĂTRE AGRESORI

	Întrebările la care s-a oferit răspuns afirmativ
Situații nesemnificative de bullying inițiate de către agresori	Am vorbit lucruri urâte, bârfe, minciuni despre alți colegi de clasă, deșcoală
	Am râs, m-am amuzat pe seama altor colegi atunci când ei răspundeau la lecție
	Am râs, m-am amuzat de colegii care învață doar pe note de 9 și 10
	Am râs, m-am amuzat de colegii care învață pe note de 5 sau 6
	Am râs, m-am amuzat de colegii care nu pot face sport, nu se descurcă la educația fizică
	La școală, am poreclit alți copii
Situații medii de bullying inițiate de agresori	La școală, nu le-am dat voie altor colegi de clasă, de școală să participe la unele activități (<i>de ex. un joc de echipă, un concurs, excursii etc.</i>)
	La școală, am luat lucruri ale altui copil, în scop de distracție, fără voia acestora (<i>de ex. telefon, mâncare, bani etc.</i>)
	La școală, am râs de corpul altor copii (<i>că este gras, slab, înalt, scund, acnee, ciclul menstrual etc.</i>)
Situații grave de bullying inițiate de agresori	Am încercat să fac ca unii colegi de clasă, de școală să-l urască pe unul sau mai mulți dintre colegii de clasă, de școală
	La școală, am amenințat alți copii
	La școală, am distrus, am murdărit anumite lucruri ale altor copii (<i>de ex. manuale, caiete, haine, ghiozdan etc.</i>)
	La școală, am impus alți copii din școală să îmi aducă bani sau alte lucruri
	La școală, am filmat alți copii / colegi în situații când nu se simțeau bine, în situații amuzante, am arătat și altor copii sau le-am distribuit pe rețelele de socializare

GRAVITATEA SITUAȚIILOR DE CYBERBULLYING

	Întrebările la care s-a oferit răspuns afirmativ
Situații nesemnificative de cyberbullying	Am poreclit, pe internet, pe rețele de socializare, alți copii
	Am distribuit meme-uri, fotografii redactate cu colegi de școală, pentru ca aceștia să arate urât în internet, pe rețelele de socializare

ANEXA 4. GRAVITATEA SITUAȚIILOR DE BULLYING PRIN CARE AU TRECUT VICTIMELE

	Întrebările la care s-a oferit răspuns afirmativ
Situații nesemnificative cu care s-au confruntat victimele bullying-lui	La lecții, când răspundeam temele, unii colegi m-au luat în derâdere
	Am fost poreclit de către colegi, la școală
	La școală, au fost inventate minciuni, bârfe despre mine
Situații de gravitate medie cu care s-au confruntat victimele bullying-lui	La școală, la diverse activități comune, am fost ignorat și am fost disprețuit de către colegi
	La școală, când am vrut să particip la unele activități (<i>de ex. un joc de echipă, un concurs cu participarea mai multor elevi, excursii etc.</i>), nu am fost admis de către colegi
	Am avut situații când alți copii nu au dorit să vorbească, să interacționeze cu mine
	Mi s-au luat lucruri, fără voia mea (<i>de ex. telefonul, mâncare, bani etc.</i>), de către alți copii din școală, colegi de clasă
Situații grave cu care s-au confruntat victimele bullying-lui	La școală, alți copii au râs de corpul meu (<i>gras, slab, înalt, scund</i>) sau de schimbările fiziologice ale corpului meu (<i>acnee, ciclul menstrual etc.</i>)
	Am fost amenințat de unii colegi din școală
	Am fost impus de alți copii din școală să le aduc bani sau alte lucruri
	Am fost filmat de către alți copii, în situații când nu mă simțeam bine, când răspundeam la teme sau atunci când am fost numit urât, bruscat, lovit etc.

GRAVITATEA SITUAȚIILOR DE CYBERBULLYING PRIN CARE AU TRECUT VICTIMELE

	Întrebările la care s-a oferit răspuns afirmativ
Situații nesemnificative cu care s-au confruntat victimele cyberbullying-lui	Am fost poreclit pe internet, pe rețele de socializare
	În internet, pe rețele de socializare au fost distribuite fotografii redactate, meme-uri, pentru a arăta urât
Situații de gravitate medie cu care s-au confruntat victimele cyberbullying-lui	În internet, pe rețele de socializare, au fost distribuite minciuni, bârfe, lucruri urâte despre mine
Situații grave de bullying cu care s-au confruntat victimele cyberbullying-lui	Am fost amenințat, pe internet, pe rețele de socializare, de către persoane pe care le cunosc
	Am fost amenințat, pe internet, pe rețele de socializare, de către persoane pe care NU le cunoșteam
	În internet, pe rețele de socializare, s-au făcut glume la adresa mea, cu tentă sexuală

ANEXA 5. GRAVITATEA SITUAȚIILOR DE BULLYING LA CARE AU ASISTĂT MARTORII

	Întrebările la care s-a oferit răspuns afirmativ
Situații ne semnificative de bullying, observate de către martori	La școală, am auzit cum unii copii au bârfit, au spus mincini despre alți copii
	La școală, am văzut, am auzit cum unii copii au râs de corpul altor copii (<i>că este gras, slab, înalt, scund, acnee, ciclul menstrual etc.</i>)
	Am văzut cum sunt luați peste picior, cum sunt umiliți copiii care învață bine, pe note de 10 și 9
	Am văzut cum sunt luați peste picior, cum sunt umiliți copiii care învață rău, pe note de 5 și 6
Situații de gravitate medie de bullying, observate de către martori	La școală, m-am amuzat, am râs atunci când am văzut că un alt copil este poreclit, numit urât, badjocorit
	La școală, m-am amuzat, am râs atunci când am văzut cum unui copil i se face piedică sau este împins
	La școală, m-am amuzat, am râs atunci când am văzut cum unui copil i se luau lucrurile, fără voie
	La școală, am văzut cum unii colegi nu au fost admiși de alți copii să participe la unele activități (<i>de ex. un joc de echipă, un concurs cu participarea mai multor elevi, excursii etc.</i>)
	La școală, am văzut cum unii copii au luat lucrurile altui copil, în scop de distracție, fără voia acestuia (<i>de ex. telefon, mâncare, bani etc.</i>)
	La școală, atunci când am văzut cum un alt copil este numit cu cuvinte urâte, cum este tachinat, batjocorit, m-am alăturat și eu pentru a-l tachina
	Am văzut cum sunt luați peste picior, sunt umiliți copiii care nu pot face sport sau copiii bolnavi
Situații grave de bullying, observate de către martori	La școală, m-am amuzat, am râs atunci când am văzut cum un alt copil este bătut
	La școală, am văzut, am auzit cum unii copii au amenințat pe alți copii
	La școală, am văzut cum unii copii au impus alți copii din școală să le aducă bani sau alte lucruri
	La școală, am văzut cum unii copii au distrus, au murdărit lucrurile altui copil (<i>de ex. manualele, caietele, ghiozdanul, hainele</i>)
	La școală, când am văzut cum unii copii distrug, murdăresc lucrurile altui copil (<i>de ex. manualele, caietele, ghiozdanul, hainele</i>), m-am alăturat și eu
	La școală, atunci când am văzut cum un alt copil este lovit, împins, bătut, m-am alăturat și eu
	Am filmat cu telefonul mobil cum un alt copil este umilit, badjocorit, lovit, bătut de către alți copii

GRAVITATEA SITUAȚIILOR DE CYBERBULLYING LA CARE AU ASISTAT MARTORI

	Întrebările la care s-a oferit răspuns afirmativ
Situații ne semnificative de bullying observate de către martori	Am văzut cum alți copii, colegi de clasă au fost porecliți, pe internet, pe rețele de socializare
	În internet, pe rețele de socializare am văzut cum au fost distribuite fotografiile redactate ale colegilor de școală, pentru a arăta urât